

1015.

B.

Gazdasági élel

Szám:

748V

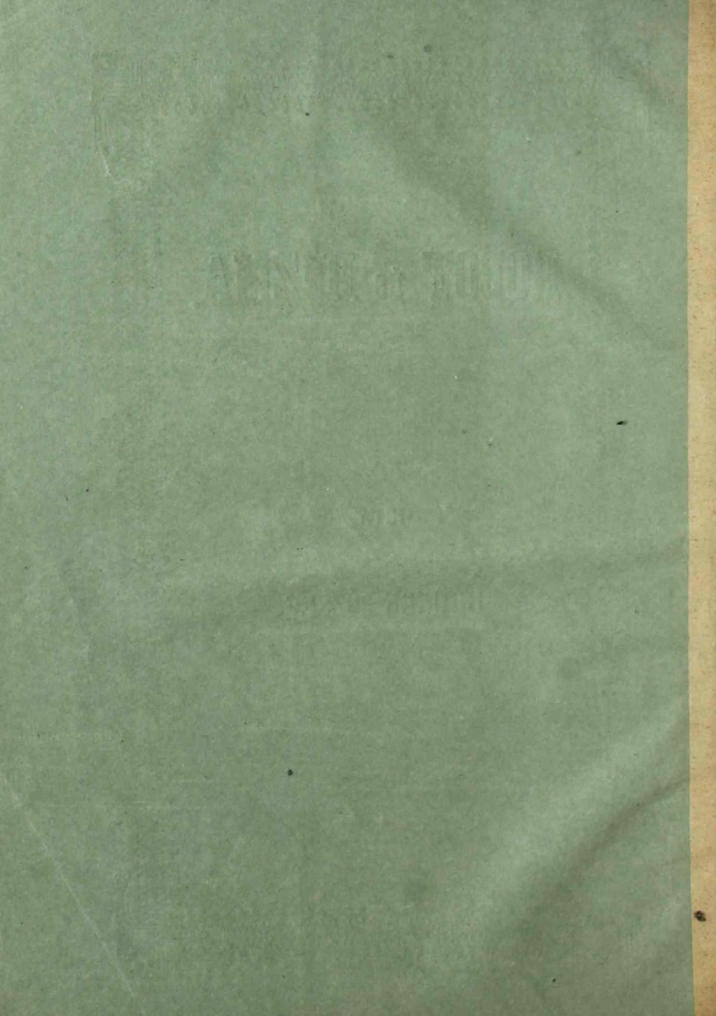
ROBOT ÉS DÉZMA.

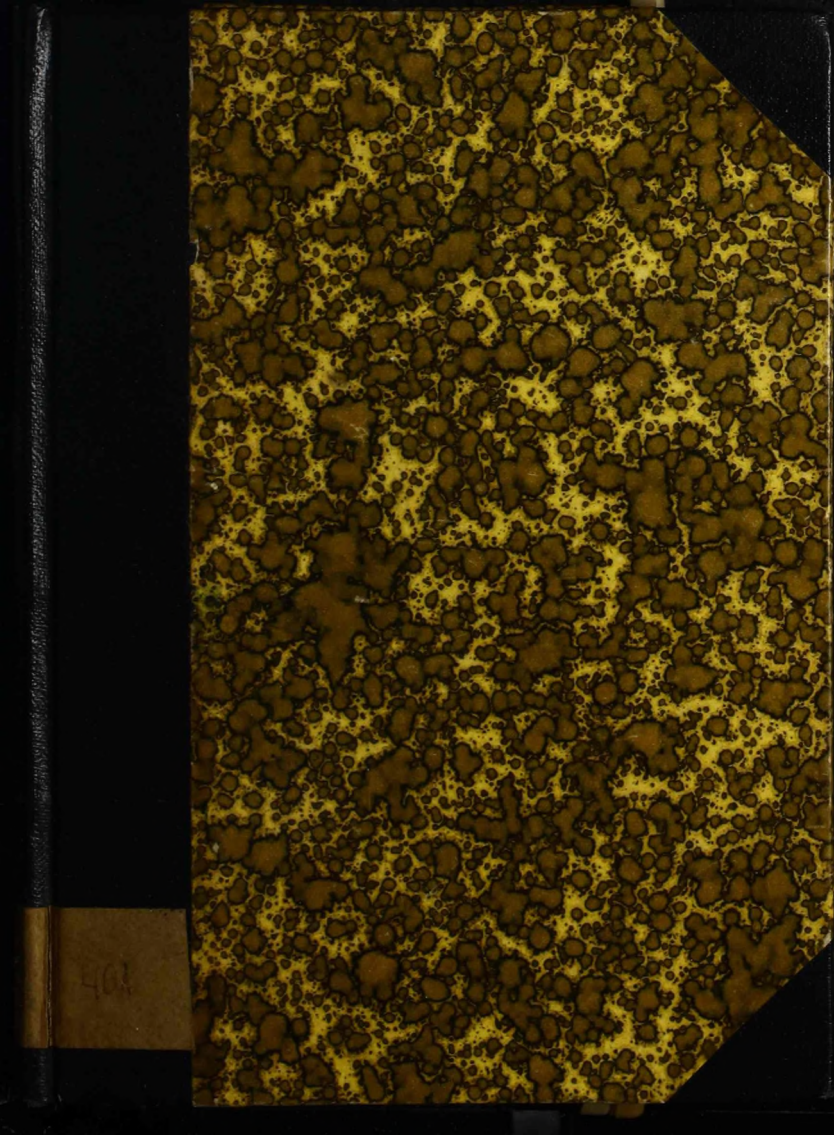
IRTA

BRÜNEK JÓZSEF

A MAGY. GAZD. EGYESÜLETNEK RENDES TAGJA.

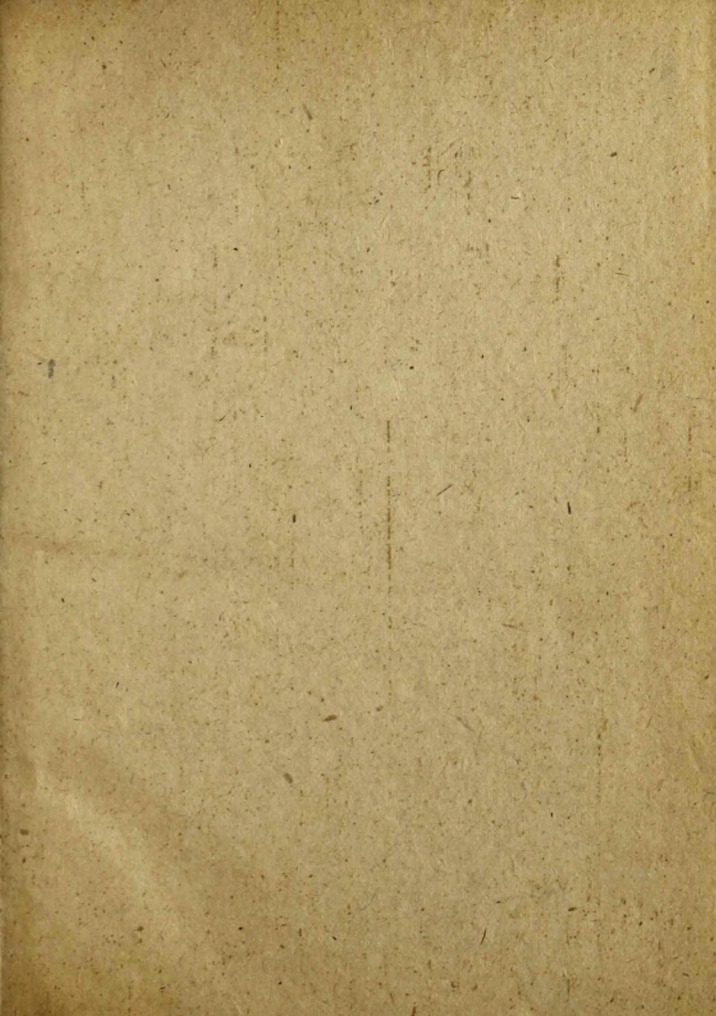

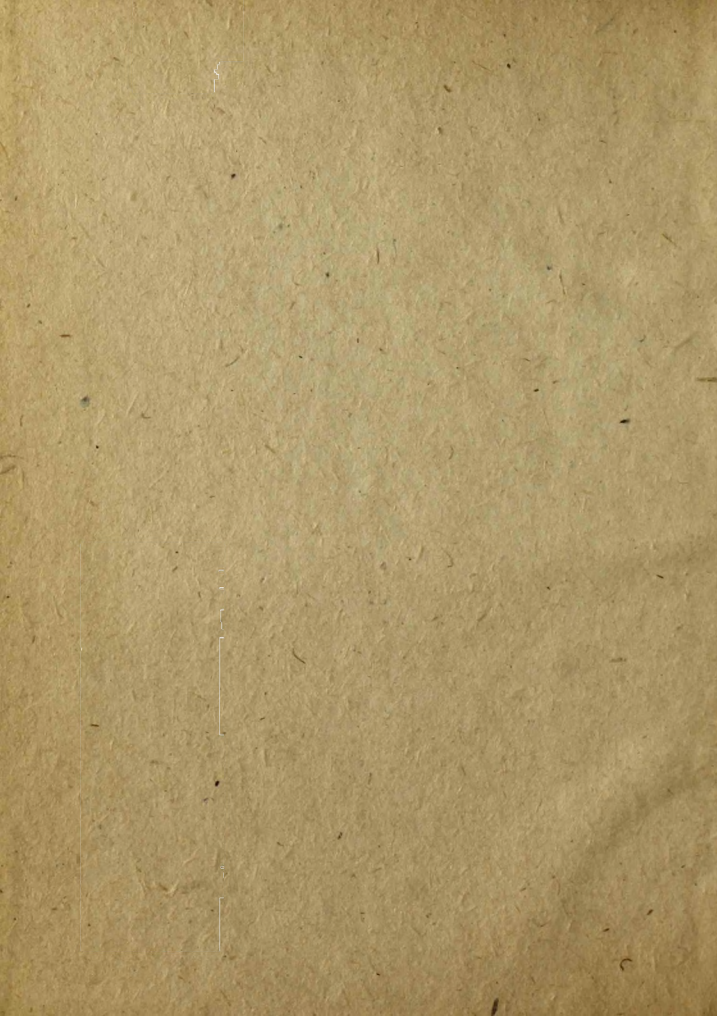

403

M. KÖZGAZD. EGYESÜLET

Szaklelt. sz.: 57. 60095

62095

ROBOT ÉS DÉZMA.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYESÜLET

Gazdaságtörténelmi Tanszékének Könyvtára

Szám: 0030

IRTA

BRÜNEK JÓZSEF

A MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLETNEK RENDES

TAGJA.

PESTEN,

EMICH GUSZTÁV KÖNYVKERESKEDÉSÉBEN

1846.

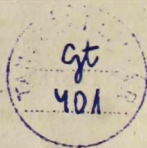

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYESÜLET

L'oeuvre de notre grande époque c'est d'appliquer
la raison humaine a l'organisation des sociétés modernes.
Sa mission est d'organiser la liberté de droit et d'action
a une manière vitale et durable.

Lamartine sur la politique rationnelle.

Nagy korszakunk munkája az újabb társadalmak vi-
szonyaira az ember-ész szabályait alkalmazni. Feladása
a jog-és tényszabadságot élettartósan elrendezni.

Revizió: 1978 1988 1986

ELŐSZÓ.

Szerényen mutatom be gazda- közönségünknek jelen munkámat, mellyel, mit czíme és elrendezése eléggé bizonyítanak, gróf Batthyány Kázmér „robot és dézmatá” tárgyazó jutalomkérdésére versenyezni bátor valék, — bemutatom azon eredetiségében, mellyben az a' bíráló választmány előtt megfordúlt vala.

E' dolgozatom jóval előbb jelen meg, ha attól a kézirattal még múlt Juniusban megkinált könyvkereskedő, mint hasznot nem ígérő vállalattól, a' bíráló választmány egyik igen érdemes tagja által el nem ijesztetik. — Illy nem várt akadály után visszakerült kéziratomat a' feledékenység penészeinek szánám, mignem annak hazai irodalmunk egyik atticus miveltségű fölkent-

IV.

je a' sajtónak bizonyos egyedáruskodó népfelkezet által féltékenyen őrzött érczkapuit hatályos tekintélyével megnyitva, megjelenését lehetővé tette. Ha tehát mi jó rejlik munkámban, annak közretétel általi terjedése egyenesen e' tisztelt urnak köszönhető. Lesznek, lesznek, tudom némelylyek, kik három még sajtónedves koszorús munka mellett egy negyedik megjelenését felesleges tolongásnak fogják becsmérteni, 's e' felhányást, fájdalom, nem vagyok képes elenyésztetni, mert — miben mentő okaimat kellene alapitanom — a' díjt nyert dolgozatok positiv értékének, a' bírálat modorának, és az ítélet okalaposságának bonczolgatásába én az elesett versenyző — nem bocsátkozhatom illedelemmel; e' helyzetemben nem marad tehát egyéb menedékem, mint megkérni az olvasó közönséget: lenne szives e' munkácskámát komolyan át-olvasni, még mielőtt fölötte sujtó anathemáját kimondaná.

Legyen szabad egyszersmind számot adni azon vezérelvekről, mellyeket e' munkámban az ügy fontosságához, és a' pályakérdés irányához képest követni szükségesnek láttam, és ezzel egyszersmind a' kul-

csot, melly szerint dolgozatom megítélendő, sőt ha úgy tetszik, a' koszorúsokkal is összeegyeztethető, az olvasó közönség kezeibe átnyujtanom. Mindenekelőtt azt hittem, hogy a' kitűzött pályakérdésnek nincs, nem lehet más iránya, mint az urbér természeti adózásai felett mindeddig fenálló elfogultságot megigazítani, 's ezzel egy megtisztult nemzeti közmeggyőződést létre segíteni, melly e' téren a' mai urbéرنél jobb állapot lehetőségét felfogni, és egyszersmind egy váltásági segédtörvény közbejöttével elé is állítani képes és hatályos is lehessen.

Az urbért tehát mint egyfelül idő és törvény által ismételve is szentesített polgári állapotot tekintettem, mellynek jog-alaposságáról ma már józan észszel többé szó sem lehet, sőt olyannak, melly nélkül napjainkban kifejlett jobb állapotoknak mégcsak sejtéséhez sem juthattunk volna — feladásomnak néztem tehát csupán az urbér két tényezőjének: a' robot és dézmának nem ugyan általánosan, hanem mai felfogásunk irányábani káros, ipargátló oldalait bonczolgatni, és az életből meritett, részletesen ecsetelt, mennyire lehetett, számokkal is erősített adatokkal feltüntetni.

Mindeneket tehát a' hidegen számító okoskodás terén tartani igyekeztem; meghonosult axiomákkal nem ámitottam az érdekletteket, 's még kevésbé használtam az izgalom szerencsétlen fegyvereit, mert erősen voltam meggyőződve, hogy a' nemzeti értesülés csak helyesen szőtt okoskodásokból merülhet fel, csak kétségtelen adatoknak szüleménye lehet: holott az izgalom, midőn a' földesurat megtámadott jogának élénk védelésére erőszakolja, a' jobbagyságbán nem teljesülő vágyokat és képzeteket gerjeszt, — a' váltság nagy ügyének tehát nézetem szerint csak ártalmára lehet.

Igy fogtam én fel irányomat — ítélje most már meg a' közönség, ha szerencsésen-e avagy balul jártam legyen el abban!
 Írám Soroksárott, január 21. 1846.

A' szerző.

TARTALOM.

	Lap.
Irányszó	1

Első szakasz.

A' mezőgazdálkodás lényeges befolyásáról a' polgári álladalmakra, és sikert ígérő létszerezéséről.	11
--	----

Második szakasz.

A' honi mezőipar fejlődésének történetrajza.	29
--	----

Harmadik szakasz.

A' robotról és dézmáról, mint a' mai fejlettebb mezőgazdálkodás elégtelen sőt káros tényezőiről .	41
---	----

I. Fejezet. A' robotról.	42
--------------------------	----

Első rajz. A' kirendelés	45
------------------------------------	----

Második rajz. A' munkáltatás	50
--	----

II. Fejezet. A' dézmáról.	90
---------------------------	----

Negyedik szakasz.

A' robot és dézma-váltság valószínű eredményiről, fő tekintettel az uri nagyobb gazdaságokra .	118
--	-----

Zárszó	122
------------------	-----

TABLE OF CONTENTS

CHAPTER I

Introduction 1

Chapter I 1

Chapter II 2

Chapter III 3

Chapter IV 4

Chapter V 5

Chapter VI 6

Chapter VII 7

Chapter VIII 8

Chapter IX 9

Chapter X 10

Chapter XI 11

Chapter XII 12

Chapter XIII 13

Chapter XIV 14

Chapter XV 15

Chapter XVI 16

Chapter XVII 17

Chapter XVIII 18

Chapter XIX 19

Chapter XX 20

Chapter XXI 21

Chapter XXII 22

Chapter XXIII 23

Chapter XXIV 24

Chapter XXV 25

Chapter XXVI 26

Chapter XXVII 27

Chapter XXVIII 28

Chapter XXIX 29

Chapter XXX 30

Chapter XXXI 31

Chapter XXXII 32

Chapter XXXIII 33

Chapter XXXIV 34

Chapter XXXV 35

Chapter XXXVI 36

Chapter XXXVII 37

Chapter XXXVIII 38

Chapter XXXIX 39

Chapter XL 40

Chapter XLI 41

Chapter XLII 42

Chapter XLIII 43

Chapter XLIV 44

Chapter XLV 45

Chapter XLVI 46

Chapter XLVII 47

Chapter XLVIII 48

Chapter XLIX 49

Chapter L 50

Chapter LI 51

Chapter LII 52

Chapter LIII 53

Chapter LIV 54

Chapter LV 55

Chapter LVI 56

Chapter LVII 57

Chapter LVIII 58

Chapter LIX 59

Chapter LX 60

Chapter LXI 61

Chapter LXII 62

Chapter LXIII 63

Chapter LXIV 64

Chapter LXV 65

Chapter LXVI 66

Chapter LXVII 67

Chapter LXVIII 68

Chapter LXIX 69

Chapter LXX 70

Chapter LXXI 71

Chapter LXXII 72

Chapter LXXIII 73

Chapter LXXIV 74

Chapter LXXV 75

Chapter LXXVI 76

Chapter LXXVII 77

Chapter LXXVIII 78

Chapter LXXIX 79

Chapter LXXX 80

Chapter LXXXI 81

Chapter LXXXII 82

Chapter LXXXIII 83

Chapter LXXXIV 84

Chapter LXXXV 85

Chapter LXXXVI 86

Chapter LXXXVII 87

Chapter LXXXVIII 88

Chapter LXXXIX 89

Chapter LXXXX 90

Chapter LXXXXI 91

Chapter LXXXXII 92

Chapter LXXXXIII 93

Chapter LXXXXIV 94

Chapter LXXXXV 95

Chapter LXXXXVI 96

Chapter LXXXXVII 97

Chapter LXXXXVIII 98

Chapter LXXXXIX 99

Chapter LXXXXX 100

Irányszó.

A' közelebb lefolyt harmincz béke-évek folyama alatt folytonos forrongásban látjuk agg Európának — lehet mondani, a' civilisált világnak minden népségeit társodalmi viszonyaik újabb, czélirányosb elrendezése körül.

A' socialis életet észszerűbb alapokra állítani; a' polgár-osztályok viszonos vonatkozásaiba egy terjedelmesebb jog- és tényszabadságot felvenni; a' béke termékeny méhében fogamzott új status erőket az álladalmak organiszmusába beilleszteni; általjában pedig a' népkormányok politikáját őszinte, nyílt, igazságos, és a' kor fejleményeihez józanul simuló alapelvekre támasztani, — ez korunk hatalmas jelszava, mellynek megtestesítésében az ember-milliók feszített törekvései központosítvák — azon historiai kovász, melly polgári életműszerünket fölelemzi, abból a' caput mortuumokat alásülyesztí, és a' megtisztult szeszszel új, életrevalóbb alakokra egyesül, — ez végtére azon

korérlelte vezér-eszme, mellynek meggyőződés-szentelte lobogója alatt, a' mivel világ minden népségei az ígélet szent földjére — *a' polgári vágyak és sejtelmek utolsó Thulejába* bejuthatásukat bizton hiszik és remélik.

Ki az utóbbi hat lustrumot kába mámorban el nem aludta, és a' történet lapjaiban némi ihlettséggel olvasni képes volt: annak a' mondotak valódisága az eddig is bevégzett tényekből kétségbe-vonhatlanul ki fog tűnni!

Egy titok-leplezte örök erő ellenállhatlan erélylyel irányozza fajunk' fejleményeit örök, habár korlátolt értelmünkkel fel nem fogható törvények szerint, és valahányszor egy lényegesebb fordulathoz szükségét látja, mindannyiszor leteszi annak első csiráját néhány választottinak fogékonyabb agyaiba, és a' gyenge csira életre kél, és az élet dús burjánai között észrevétlenül odább-odább tenyészik, míg a' kezdetben alakatlan sejtés fokonkint határozottabb eszmévé szilárdul, és szabott stadiumait megfutva, végre olly erős általános meggyőződéssé idomul, melly az irányzott fordulathoz, daczára minden gátoknak és akadályoknak, előbb-utóbb létre hozni képes.

Ez volt az emberiség regeneratiojának me-
nete az idők kezdetétől!

És az ember' huszonnégyszáz órai bölcseségének sommája csak annyiból áll, hogy a' fordulatok ellenállhatlan rohama előtt meghajolva, egyediségében úgy, mint társadalmi complexumában korának szózatát figyelembe vegye azt, mi faja fejleményeiben nem ugyan mulékony ál-

fény gyanánt perczre felczikázott, hanem mi az idők hosszú lánczolatán keresztül folytonosan historiai szükség gyanánt feltünedezett, józan stadiumok fokozatán felvegye, magával azonosítson, 's ez által organismusát időről időre uj elemekkel éltetve, azt nem csak a' megállapodás kórhadóságától megóvja, sőt inkább azon tökélynek, melly az összes emberiségnek dicső rendeltetése, elébe vinni törekedjen.

Az emberi munkásság végtelen terén ott áll egy: a' *mezőipar*; és a' társas élet tarka lépcsőzetén ismét egy polgárosztály: a' *földmives*; mindketten századoktól az embertársodalmak leglényegesebb alapjának, a' nemesebb együttélés legnélkülözhetlenebb tényezőjének elismérve, 's mégis megfoghatlan következetlenséggel mindketten majd csak legközelebb napjainkig megvettetésnek, elnyomatásnak, és átaljában vétkes figyelmetlenségnek szánakozásra méltó mártalékja! —

Mert hiszen jól tudja az élő nemzedék, mi nehezen, milly hosszú tusa után tudott csak némüleg is derülni e' téren! — A' rendező eszmét rég megszülte volt ugyan az idő, de igen gyenge szózata a' néphatalmasok füleikbe nem hathatott, mert azokat a' meddő feudum vastag kérge zárva tartja vala, és a' szükkeblű önzés, a' tunya megszokottság gyáva lidérczei erős ellentállással gátolák terjedését. A' küzdés hosszas és kétes vala, mignem — annak czáfolhatlan tanúságául, hogy melly eszmét az emberiség geniusza éltető lehelletével egyszer megilletett, annak terjedése ellen embernek torzsalkodni hiú

és sikertelen erőködés, — elvégre az 1789-ik Aug. 4-kének nevezetes éje a' hosszas tusának egyszerre véget vete!

Galliának ez második nagyeredményü augustusi éjjele vala *), 's valamint ikerelődje, ugy ez is meghozá a' társas élet nagy fordulatát! Porrá mállottak ez éjen a' temérdek historiai jogok élettelen mumiáji; a' zsarnok feudum ormotlan bálványa szétomlott, 's rogytában összezúzta mindazokat, kik az idő törvényes szülöttje felett, váltott gyermek gyanánt feltolni erőködtek agyuk' fattyú koholmányait; ez éj hozta meg továbbá az emberi munkásság éltető nemesítő tényezőjét: a' jog- és tény-szabadságot, és setét odúikba szalasztva az ő elöitéletek szomorú denevérjeit, a' mezőipar nehéz békóit örök időkre széttördelte!

Hazánk, Európának e' rokon nélküli Oasis — bátor külön istenével elszigetelten állott a' többi nép-családok között; bátor társadalmi fejleményei maig sajtászerű, bizonyos keleti lassúságtól jellemes rendszer szerint gomolyódhattak csak le, mégsem maradhatta érintetlen Európának ez általános mozgalmaitól, 's ez időtáji országgyűléseinken elég értelmesen nyilatkozott az idő' intő szózata: de fájdalom majd csak legközelebb napjainkig kevés eredménnyel, mert — a' keleti lassúságot e' fordulathoz sem

---

*) 1572-ik August. 24-ke éjjelén Párisban meggyilkoltattak számos Hugennók, melly borzasztó esemény a' Párisi Várnász, vagy Bertalan éje alatt esméretes.

kerülhetők ki. Azonban ha nem csál diagnosisom, körülbelöl a' földművelési viszonyok nagy kérdésében mégis oda juthattunk már, hogy egy közönséges rosszulérés alúl-felül elterjedhetett, mellynek kinos nyugtalanságai azon meggyöződést mindinkább terjesztik, miszerint a' mezőipar organismusának jelenlegi abnormis állapotjáról nem kétségeskedhetünk többé, 's a' súlyosan betegnek, hosszasan sinlödönek mentül előbbi gyökeres orvosoltatása szükségét mindinkább belátjuk.

És a' sikert-jósló öntudatnak e' jelentős fordulatan, hála nemzetünk kegyelmes Istenének, jobbaink közül támadtanak orvosok is, értelmesek, erélyesek, a' tiszta hazafiság szent tüzetöl áthatottak; — főleg pedig elég ildomosok az előzményeket, mellyeket illy orvoslásnál feledni nem szabad, azzal minek jöni kell, helyes tapintattal összefüzni; kik számos Sangradoink, Dulcamáraink, 's tudja mi egyéb színű és szörű politikus kontár kuruzslóink bösz ordításaitul megingatatlan, hősien elszánvák a' butaság, önzés és erőszak komor hunyorintásaival szembe szállani, és ha az egek e' keleti sarjadékkal ellenkezöt nem határoztak, nemzetünk ujjá-alakulási vajudasait ohajtott eredményre segíteni.

Nem számlálom fel mindazon fényneveket, mellyek hazánk e' nevezetes időszakán jötevő csillagként feltünedeztek, mert hiszen ezeket a' hon' geniusza enyészhetlen betükkal rég beirta már évkönyveink ragyogóbb érczlapjaiba, hogy áldást mondhasson hazafi törekvéseikre a' késő

hálás ivadék is — egyet mégis e' Dicsők közül, kinek népszerű nevét rég megszoktuk már azonosítani a' hon minden haladásaival, kit szebb jövőnk felkent bajnokai soraiban nemzetünk felébredése első perczétől folyvást örömmel szemlélünk, ki csak minapában is a' mezőipar ifjabb de elválaszthatlan édes testvérjének: az árva honi műiparnak felélesztését tűzte ki munkás élete újabb irányául; igenis gróf Batthányi Kázmér ö méltóságát, — kire e' tiszteletes vonások alatt úgy is minden e' hazában nem épen idegen kétségkívül reáismert — különösen felemlíteni kötelességemnek tartom; felemlítem pedig nem azért, hogy hazafiui fáradalmaít, temérdek áldozataít avatatlan tollal én hirdessem nemzetnek; hanem, mert azon szent hevet, mellyel jelen értekezésem írásához fogtam, Ö keltette bennem — engem, ki az élet dagályait és apályait átevezve, harmincz éves fáradalmaimmal honpolgári szakmányomat lerovottnak hittem, 's vágyaimat, reményeimét, sőt igényeimét is a' feledés sirjába elrakva, önteremtette szerény menhelyem jótékony homályaiba elvonultam már — a' nyilvánosság sikamlós terére ö szólita ki, és miután leélt nehéz éltém munkáitól még netalán felmaradott lelkieröm' hamvadó üszkét újabb lobbanásra felébresztette, egy nem próbált újabbszerű tevékenységre ö készítete azon hatályos felszólításával, mellyet mult évben a' magyar gazdasági egyesület útján közrebocsátott, 's mellynek tartalma szórul szóra im ez:

„A' fenálló urbéri viszonyok közt két tényezőt szemlélünk, mint a' mezei gazdaság' ok-

szerű kifejlését hazánkban kétségtelenül akadályozó elemet; ezen két tényező: robot és dézma. — El van ismerve mindkettőnek káros hatása, de olly adatokkal ellátott, 's rendszeres előadásra van szükség, mellyből meggyőződést meríthessenek főleg azok, kik a' tárgy felől felvilágosítást ohajtanak.

Készíttessék tehát munka, mellynek főczélja: kimutatni a' robot és dézma *a)* gyászos hatását hazai földmívelésünkre, 's általjában mezei gazdaságunkra; *b)* azon kárt és hátramaradást, melly általok a' jobbágyra hárámlik; *c)* azon hasonlítólagos hasznot, melly belőlök a' földesur javára esik; 's végre *d)* azon körülményeket, mellyek a' robot és dézma kezelése körül mindkét oldalon visszaéléseket mutatnak. — A' robot és dézma külön szakaszokba foglalandó, hogy kitűnjék, mellyik nyomasztóbb, és mellyiknek megszüntetésére kellene előbb a' nemzetnek törekednie.

A' munka második része azon következményeket jelölje ki, mellyeket a' robot és dézma megszüntetése után észszerint 's a' dolog természetéhez képest mezei gazdaságunk kifejlődésére várhatunk; előadja főleg, milly befolyással leend a' nagy birtokok gazdaságára a' robot megszüntetése, és melly időszakot lehetne erre kitűzni. — Az író legfőbb figyelmét fordítandja az adatokra; minél számosak ezek, hazánk különböző pontjairól, és a' lehető legbiztosabb kútfőkből merítve, annál becsesebb lesz munkája.“

Valóban nagy polgári erény a' kedvező sorstul nyert magosabb állást úgy érteni, hogy

ez tőlünk egyszersmind a' polgári kötelességeknek teljesítését szigorúbban terjedettebben követeli! — de még fényesbé válik azon erény, midőn e' magasztos kötelesség-érzet az egyéniség szűk körén is túlvitetik, 's a' magasabb hatás egyszersmind egyéb szellemi erőknek a' kitűzött közczél felé izgatására használtatik!

A' nemes gróf tehát a' nemzet legkitünőbb hálájára érdemesítette magát, midőn nem elégelve azon sikert, melly honunk nagy kérdéseinek megoldásában ön-munkásságából árad vala, a' mezőipar' parlag terén szunnyadozó minden képességeket nemeslelkű ajánlással párosított felszólítása által közmunkálásra felsekített, 's következőleg a' honi mezőipar' érdekes kérdésének szerencsés megfejtéséhez annyira szükséges nemzeti megtisztult köz capacitationak létrejöhetségét többszerített behatásával elősegíteni törekedett. Ki sorsadta állását úgy érti, attól valóban egy magasztosb ihlettség' gloriáját meg nem tagadhatjuk!

Illyen hazafi törekvéseket elő nem segíteni; a' nagylelkűen megnyitott pályán a' versenytől gyáván félrevonulni, valóban elengedhetlen polgári bűn. Túllépek tehát én is csendes kunyhóm küszöbén, 's elmondom nemzetemnek őszintén és nyíltan mindazt, mit épen e' téren számos évek folytában gondosan gyűjtögettem: fényesen megjutalmazottnak vallván magamat, ha igénytelen soraimban — jó szándékomon kívül — még ollyasmit is látna nemzetem, mi képes lenne a' honi mezőipar' e' nagy életkérdése körül létrchozni irányzott helyesebb közmeggyö-

zödésnek bármely csekély szikrácskáját is feléleszteni!

Mert hiszen nem tagadhatjuk már azt, hogy földművelési viszonyink eddigi alakjukban többé fen nem állhatnak; hogy a' rosszulérzés fent-alant naponta kétségtelenebb jelenségekben mutatkozik, 's az urbér a' jogositottnak sikertelen nyüggé, az adózóknak pedig elviselhetetlen átokká vált már! — A' felelemezés szétválás bontó elemei élénken hatnak e' polgári viszony' rendszerére, 's mióta az 1840-ik évi 7-ik törv. cikk az örök elválást lehetővé, sőt ajánlatossá tevő, a' békételen gyűlöletességben élt házások egymástól untalan szabadúlni, 's más észszerűbb áldásosabb szövetségre lépni törekszenek.

És e' kinos hosszas vajúdasok között a' hon drága ideje eredménytelenül elfoly; pangás, elszegényedés, és gyűlölséges eldaraboltság naponta nagyobb veszéllyel fenyegetik nemzeti jólétünket; újabb törvényeinkben letett áldások papirmalasztttá korcsúlnak, és életvidor fejlődés lehetetlen mindaddig, míg az e' téren ellenhatólag működő előítéletek, szerencsétlen elfogultságok el nem igazítatnak, — világosabban pedig: *mig főleg a' robot és dézma körül nemzetünk többségénél fenálló hibás felfogások el nem enyésztetnek.*

Az ős feudumnak ez ipargátló örökségeit, mellyekre a' pályázást nyitott nemes gróf felszólításában ujjal mutatott, érdemlett semmiségükbe utasítani; és ezek' megdöntésével egy megtisztult nemzeti capacitatiót, — melly mint-hogy a' segítő törvénynek abból kellek kifoly-

ni, ha ismét írott áldássá nem akar törpülni, egy szebb jövődő előidézhetésének mellözhetlen kelléke — felébreszteni: ez valamint a' pályakérdésnek feladása, ugy jelen értekezésemnek leglényegesebb tárgya.

A' kitüzött irányhoz képest tehát munkám következő szakaszokra oszlik:

Az *első szakaszban* szólanı fogok némelly általánosabb vonásokban azon magos hatásról, mellyet a' mezőipar a' polgári álladalmakra gyakorol, egyszersmind néhány komoly szót fogok emelni a' mezőipar egészséges organismusát feltételező elemekről; melly álláspontból kiindulva a' czélzott nemzeti capacitatio mintegy önkényleg fog azon iránynak fordulni, mellyet e' tekintetben a' pályakérdést kitüzött nemes gróffal minden értelmes hazafi egyedül üdvösnek és sikert ígérőnek tud és ismer.

A' *második szakasz* történet- és törvénykönyveink nyomán felfogja keresni azon stadiumokat, mellyeken e' kérdés honunkban mai álláspontjára fejlesztetett, annak bebizonyítására, hogy a' mezőipar észszerűbb szerkezete állodal munknak épen nem idegen eszméje.

A' *harmadik szakaszban* közelebb magát a' pályakérdést fogom megfejteni, és a' robotról — dézmáról külön fejezetekben szólanı, megérintve egyszersmind, hogy káros természetükhöz képest, mellyiknek megszüntetésére kelljen előbb törekedni, nevezetesen pedig a' robot megszüntetésére, melly időszakot lehessen kitüzni.

A' *negyedik szakaszban* elő fogom sorolni mindazon következményeket, mellyek észszerű valószínűséggel a' két avult tényezőnek mellőzésével honunk mezőiparára áradhatni fognak.

ELSŐ SZAKASZ.

A' mezőgazdálkodás lényeges befolyásáról a' polgári állodalmakra, és sikert-igérő lét-szerzéséről.

1. §. Mi a' vadon fiának lelkületét emberibb sejtelmekre legelőször melengette, sőt a' rengeteg erdők vad lakóit is megszelidíteni képes volt — mi e' földi létnek minden kellemeit, nemes élvezeteit, sőt minden erényeit magában központosítja: a' *humanitás*, e' nagy szép teremtésnek illatdús virága, az Égnek e' leggyengédebb leánya, a' földmivelés méhében fogamzott; csak a' földmivelés emlőjén nevelkedett; 's a' lefolyt századok hosszú során keresztül folytonosan abból vette legérdekesb tápját elannyira, hogy ki a' földmivelésnek historiáját leírná, az egyszersmind az emberi nem fejlődésének történetét vázolná!

2. §. Mert hogy az ember — a' teremtésnek remeke — nagyobb társaságokba együtt élhessen, és ez által temérdek képességeinek kifejtésével nemes rendeltetését: *egy nagyobb civilisatiót* elérhessen, — azt csupán és egyedül a'

földmivelés tette lehetővé; nemzetiség, honszeretet, jólét, sőt jobblét utáni vágy 's igény, szóval minden polgári rend az ekével szülemlettek! E' meggyőződést majd 2000 évek előtt Ovidiusnak ime szép verseiben örökítette meg a' mindent személyesíteni szerető classicus latin kor:

Prima Ceres unco glebas dimovit aratro :

Prima dedit fruges, alimenta que mitia terris:

Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.

3. §. A' földmivelés tehát az előbocsátotakhoz képest minden rendezettebb embertársodalmaknak valóságos édes szülő-anya; sőt miután azok külső-belső fenállhatását és magosbra fejlesztését is főleg a' mezőipar feltételezné, azt egyszersmind a' polgári állodalom feltartójának és nevelőjének kelletik ismernünk.

4. §. Mert midőn a' földmivelés az emberek első mellözhetlen szükségait előállítja; mikor az állodalomnak egy nyugodt, megelégedett, béke- és rendszerető, 's testben 's lélekben ép népséget nevel; azt aránylagos progressioban, még pedig a' hon tápláló tehetségével folyvást egyensúlyt tartva, szaporítja; midőn e' felett a' néposztály hive azon természetnek, melly foglalkozásaiban vezetője és előpéldánya, távol minden ingatag rögtönzésektől, csak egy szabályos fokkonkinti haladásnak hódol; — akkor valóban nem tagadhatjuk, hogy főleg a' földmivelésből áradoznak azon jótékony elemek, melylyek a' statusok *belső feltartásának* mellözhetlen kellékei; — de továbbá

5. §. Miután csak az a' status, melly első

legelkerülhetlenebb szükségeit, függetlenül minden más nemzetektől önmaga képes fedezni, menthesítheti magát azon külső visszás behatásoktól, mellyek különben lényegét könnyen veszélyeztethetnék: természetesen ismét csak a földmivelés adja meg az állodalmaknak ama *függetlenséget*, melly *külső fenállhatásuknak* első, mellözhetlen tényezője. És midőn az idők reá nehezednek, és áldozatokkal, anyagi erőfeszítéssel oltalmazni, támogatni és védelmezni kell a' szeretett, a' jó hont: ismét főleg a' földművelő népségnek tömegéből állanak elő a' nehéz munkában, kitürésben edzett bajnokok, és honszeretettel telt kebleiken erényes elszánással fogják fel a' kétes harcznak véres csapásait; mert ezt a' néposztályt szívének leggyengédebb érzetei kötik azon röghöz, mellyet veritékével termékenyített, mellyel elhúnyt őseinek áldott porai vegyültenek, mellyet ő egyedisége egyik létrészének tekintve: a' *szülő- és élő-föld* bájédes neveivel kizárólag megkülönböztet!

6. §. De nemesak az állodalmak külső-belső fenállhatását eszközli a' földmivelés, hanem egyszersemind *minden szellemi magosabb fejlődésünk nélkülözhetlen feltéte*: mert csak miután az élet első szükségei fedezvék, 's az anyagi jólét rendíthetlen alapokra van fektetve, érezhet az ember magában ösztönt a' szellemi működések terére átlépni. A' földmivelés dús áldásaiból virágzott fel a' műipar, és gyári szorgalom; a' mezőipar feleslegeiből élesztetett fel a' kereskedés, 's az emberi működéseknek ezen öszvegéből fejlett ki a' tudományosság! — A' statusok fejlődésé-

nek e' természetes fokozatát büntetlenül soha se leheté mellőzni; legalább a' múlt századok tapasztalása szerint mi e' nélkül erőtelve létre hozatott, üvegházi növénykint csak senyvedett, 's rövid sinylődés után ismét csak elenyészett. Elég adatokkal szolgál erre a' historia: hol van csak a' régi Velenczének, Portugálnak, Spanyolhonnak hajdani fényes jóléte? némelly fordulatok elfúvák azt, mint a' tenger homokjait, és nyomtalanul elapadtak az egykori gazdagságnak minden forrásai: mert a' népjólétnek alapjai nem a' mezőipar szilárd földjében, hanem holmi kereskedői vagy hódítói meddő conjuncturák ingó homokára valának állitva! Mennyivel józanabbul eszmélt e' tekintetben is a' practicus Albion, a' méhszorgalmú Hollandia, és a' csudálatosan fejledező Belgium, midőn virágzó kereskedői és műiparuk mellett a' mezeit is a' fejlődöttségnek legmagasabb fokára emelték.

7. §. A' földmivelés tehát nemcsak az állodalmak' békés, biztos, fenállhatásának, főleg pedig a' nemzeti jólét minden néprétegekre aránylatosb, szétárasztásának nélkülözhetlen tényezője, hanem e' felett a' mű és kereskedői iparnak is teremője és éltetője, melly nélkül tudniillik ezek élettartósan nem fejlődhetnek; habár más oldalról kétségtelen igazság marad az is, hogy a' mezőipar ismét viszonlag ezekből szívja magosabb emelkedésének legdúsabb táplálékát. Hol tehát a' mezőipar teszi alapját, forrását minden egyéb emberi vállalatoknak, 's következőleg minden egyéb kereset-módok felett észrevehető túlnyomósággal bir — hol segitette egy virágzó kéz-

és gyárműipar, és élénk kereskedés, nemesítve egy tágabb tudományos értelem által folytonos és aránylatos előhaladása, tovább - fejlődése mintegy biztosított, csak olly statusokban remélhető egy népjólétnek általánosabb, terjedelmesebb létrehozatala; — e' fő feladása minden polgári állománynak! *x lp*

8. §. Ezen állításnak bővebb megértésére hasonlítsuk csak össze egy párvonal általa' földmivelés, és mű 's kereskedői üzlet természetét és a' statusra behatását.

A' *földmivelés* a' polgári társodalmok első nélkülözhetlen szükségei előállításával foglalkozik, mellyeknek tudniillik valamint egyfelül hiányzásuk a' status' belső csendjét rendszerint meg szokta háborítani, ugy külföldről beszállítatásuk sok nehézségekkel jár, 's mindenesetre a' statust függővé teszi. — A' *kereskedés és kézműipar* nagyobb részint mellőzhető tárgyakkal foglalkozik, mellyek tudniillik nagy részben vagy épen nélkülözhetők, avagy legalább kevesebb bajjal külföldről beszerezhetők, az állodalom függetlenségének veszélye nélkül.

A' *földmivelés* nincs annyi rögtön fordulatoknak kitétetve, mert divattól épen független tárgyakkal foglalkodik: az ezt érő elemi csapások is nem érdeklík a' földmives lételének gyökerét; a' fogyatkozás a' csapást kikerült közel szomszédból könnyen pótolható; legfeljebb esztendeig, azaz új termésig tartó. Innen a' földmives osztály túlnyomósága rendszerint a' belső csend és rendnek biztosítéka. *x* A' *műipar és kereskedés* nagy részint a' napi divattól 's holmi

viszonok szövedékétől függő alapokon fekszik, 's azért gyakor és rögtön változásoknak inkább ki van tételve: melly fordulatok pedig örökké az ezekkel foglalkozók lételének életgyökerére hatnak: egy megszűnt gyár, egy neme a' divatból kijött kézműiparnak, proletariusokkal önti el a' hont, kik az állodalom csendjét — kivált hol e' néposztály túlnyomósággal bir — könnyen felzavarják. *X 19*

A' földmivelés nyugodt, megalégedett, és erkölcsös népséget nevel, mellynek szorgalom, takarékoság feltünő tulajdoni, — lakása, foglalkozása, munkákban kitűrése, ép testtel, és mi ezzel össze van kötve: ép lélekkel is felruhazza a' néptömeget, mellynek fokunkinti aránylagos szaporodása a' hon tápláló tehetségével egyenlő léptekkel megy elő, 's mellyre a' hon minden időben bizton számíthat. — A' *műipar és kereskedés*, mint ingó változó tényezőktől feltételezett vállalatok, természetesen gyakor fluctuációknak kitétvék — innen népsége is változó. Igaz hogy ezek kedvező viszonyok között bámulatos gyorsasággal képesek szaporítani a' népséget, de ez a' körülállások változtával épen olly sebesen el is fogyhat. Különben is e' vállalatok körül foglalatot népség rendszerint könnyelmű, pazarló, kétes erkölcsű, nehéz munkákhoz és nélkülözésekhez nem sok kedve, mindent merészel ha mit remélhet, — de foglalkozása is ollyszerű, melly több nyavalyákat olt testükbe, innen testben lélekben ép népséget nem ad a' honnak, mellyre különben is keveset lehet számítani.

A' földmivelés olly hont is képes a' jólétnek egy nem megvetendő fokára emelni, melly kevés tőkével bír; idegen tőkére is olcsóbban tehet szert, mert ebbe azok biztosabban ruháztatnak be, — fő jelleme pedig, hogy a' hol túlnyomósággal bír, a' jólétet arányosabban 's általánosabban terjeszti az ország minden lakosaira; — a' müipar és kereskedés tetemes pénztőkét feltételez; e' felett a' tőkék szerencsés beruházása bizonytalanabb tényezőktől függvén azokra nehezebben és drágábban is képes szert tenni. A' nemzeti vagyont túlnyomósága mellett igen aránytalanul osztja el, és dúsgazdagságot halmoz egyesekre, midőn a' tömeg rendszerint inségben sinlődik.

9. §. A' meghúzott párvonal is megerősíti tehát a' fenebb kimondott azon alapnézetemet, miszerint az állodalmok békés biztos fenmaradhatását, fokkoninti fejlődését a' földmivelés túlnyomósága, épen azon általánosabb jólét által, mellyet ez az állodalomnak minden tagjaira aránylatosan elárasztani képes, eszközölheti csak; hogy következőleg minden egyéb keresetmódoknak ebben kelletik fenekelniök, és ebből kifolyniok. És ne is vesse fel nekem senki ellenpéldányul Nagy-Britanniát, hol a' — Budapesti hiradó egyik számában *) közlött adatokból, nevezetesen pedig az 1841-ik évre végrehajtott népösszeírásból a' sült ki, hogy a' Britt birodalomban épen két annyi a' kézmüipart és

*) Lásd a' Budapesti hiradó 1844-iki 50-ik számát.

kereskedést üzök száma, mint a' földtulajdonosoké és mivelőké összevéve; Angliát pedig magát véve, az aránytalanság e' tekintetben még feltünőbb; mert ott ugyan ez évi számítás szerint következően áll a' népség foglalkozási osztályozása: a' földmivelő 22, a' kézműipart és kereskedést üzö 46., más állapotú 32; — földmiveléssel tehát a' népségnek csupán egy ötöde foglalkozik, mi tekintve Albionnak elhírült dúsgazdagságát, fentebbi állításomat czáfolni látszatik.

10. §. Ne vesse fel pedig addig, mig dús Angliának belső status-életébe mélyebben belé nem tekintünk, mig szigorúan, elfogulatlanul meg nem vizsgáljuk, ha valljon azon nagyszerű gazdasági manifestatio, mellyel a' britt sziget sóvár szemeinket a' távulban annyira kápráztatja, a' népjólét általánosságának kisúgárzása-e? olyféle terjedelmes aránylatos népjólétnek kifolyása-e, minőt mi a' földmivelés túlnyomóságából az állodalmakra áradozónak fenebb állítottunk?

11. §. És ime első, mire e' téren bukkanunk, a' nemzetgazdagságnak aránytalan felosztása: midőn azt valóban mesés halmazokban néhány ezrek kezeinél látjuk feltorlasztva, sőt mi több: a' földtulajdont ugyanazon kezeknél polgári intézvények által kizárólag és örök időkre biztosítva — mellette pedig kiáltó ellentétben a' nép millióinak egy nagy részét szegénységben, sőt némüleg fogalmainkat túlmuló inségben sinyleni tapasztaljuk. Avagy a' szegényi bill nem-e czáfolhatlan tanúsága a' vagyonosság kiáltó aránytalanságának, 's következőleg egy általánosb

népjólét hiányának? nem-e természetes büntetés ez a' status azon ferde irányáért, mi által a' földmívelési viszonyokat egy kiváltságolt osztálynak kényzsarolásaitól függővé tevén, e' téről a' néptöbbséget kiszorította, 's más keresetmódok elfogadására kénytette; melly egyedáruskodás által a' földmives osztály túlnyomóságát vesztvén, a' kézműiparosok és kereskedők számát aránytalanul felnevelte, és midőn a' földmives naponta fogy, az ipartüző ennek ellenében ép olly arányban gyarapodik *). — Csoda-e tehát, hogy az ugyis ingó alapokra fektetett kézműipar nem képes mindenkor az oda tóduló nagy néptömeget illően táplálni, kivált miután — ezek száma az ország tápláló tehetségét túlhaladta? — csoda-e hogy a' kézmű és gyáripár gyakori pályai között néha sok ezereknek élelmi forrásai elapadoznak? csoda-e végtére, hogy dús Albionnak e' hibás iránya miatt olly botránys intézkedés szükségessége állott elő, minő a' szegé-

*) A' Budapesti hiradó 1844-iki 50-ik száma szerint 1831-iktől 1841-ig Britanniának népessége 630 ezer érett emberrel megsaporodott, és mégis a' földmívelők száma ez időközben majd 20 ezerrel megfogyott, mert 1831-ben találtatott — 980,750 földmives, 1841-ben pedig csak 961,58 5; ellenben kézműiparosok és kereskedők találtattak 1831-ben — 1,278,283, 1841-ben pedig 1,682,044, 's így ez utóbbiak 403,761 egyénnel szaporodtak. — Még szembetünőbb a' földmives osztály apadása, ha az 1811-ki néposztályozást vesszük tekintetbe: mert ez éyben számláltatott 35 földmives, 44 műiparos és kereskedő, 21 más foglalkozású, 's e' szerint 30 év alatt közel felével apadt meg a' földmivesek száma,

nyi bill, melly által a' gazdagok lucullusi pazarasztalaikról néhány morzsák oda vettetnek az éhező néptömegnek, hogy azokon rágódva nyomorúlt életöket tengethessék, és alkalmi mérényeikkel gazdagjainak sybaritai élvezetét mind untalan fel ne zavarják.

12. §. És hát a' gabna-bill nem törvényes kizsákmánylása-e a' nép millióinak néhány pénz- és birtok-aristocrata javára, 's így ismét újabb tanúsága az állodalom hibás irányának, miszerint a' nép' érdekét néhány kiváltságoltjai magány érdekeinek alája vetve, egy általánosabb népjólétet lehetetlenít — és valljon e' folyó évnek october elején életbe léptetett gyári törvény, melly a' nyolcz éves gyermeket hét óra hosszant kötelezi a' gyári munkák tételére — melly a' kereszténységnek legszentebb ünnepét: a' vasárnapot sem hagyá meg e' Páriáknak nyugalom és lelki foglalkozás napjául, hanem azt is a' pénzsarnokok nyereség-szomjával megfertőztette? *) mit tanúsít ez is egyebet, minthogy lovagi Albion, csak a' pénz és földbirtoknak Eldorádója, 's bármi csillámlók külső jelenségei, belső magját mégis féreg rágja, melly ma-holnap ragyogó külső kérgén is át fog hatni! pedig Anglia tenger-környezte fekvésével, melly annak az egész világ kulcsait kezeibe adta, midőn azt terjedelmes kereskedés üzésére mintegy önkényleg ösztönözte — temérdek gyarmataival, és hódításaival, mellyek rendszerint az anyaor-

*) Budapesti hiradó 1844-iki 63. szám.

szág javára zsákmányoltatnak ki, — illy iszonyú segédforrások mellett némű aránytalanságot e' tekintetben könnyebben eltűrhet, mint bármi egyéb illy mellékek nélkül szűkölködő országok, és mégis mi botránnyos erőszakoskodásokba kerül nékie e' ferde status-irányának fentartása és kiegyenlítése! Avagy csak napjainkban is a' chinai háború mi egyéb, mint a' német piaczkóról a' vámszövetség által kiszorított túlhalmozott kézművei részére egy uj eladási térnek erőszakolása?

13 §. Nem, engem e' tekintetben szép Angliának csillámfénye meg nem vakít: ott hol a' földmivelés áldásai néhányok egyedárúságává törpültek, hol a' népnek egy részét koldussá lehet, — még pedig törvényesen lehet tenni, hogy annakutána kihasznált állatként közalamizsnával tengettessék; hol egy korlátlan nyereség-szomjnak a' nép mindenét, mi egy jobb embernek szent: egészségét, vallásosságát, csendes háziasságát 'stb. feláldozni kénytelen, 's hogyan bizonytalan nyomorúlt életét tengethesse, iszonyú erőfeszítésekre valóságos helotai függéssel törvény szerint köteleztethetik, — ott egyéb viszokok által kifejlesztve lehet dúsgazdagság, lehet oriási műszorgalom és kereskedés, lehet minden, mit bámulva szokott a' felszínből ítélő ember szemlélni — de általános népjólétről ott még csak álmodozni is valóságos gúny! Melly állodalom olly vészes ellentéteket, minő az egyesek túlgazdagsága ellenében a' szörnyű tömeg-ínség 's az ezek kíséretében természet szerint mindkét néprétegben fejledező aljas ember-

*proft
átam hajan
intéte hajan
szép szorgalom*

alakokat képez; mellynek untalan ujló lázos görcsök által megzavart egészségét örökös draszticumok alkalmazásával lehet csak, 's ezt is csak palliatív feltartani, — az olly állodalmot szerencsés irányzatúnak, szilárd alapokon nyugovónak én legalább nem mondhatom! *)

14. §. Azonban hagyjuk ezeket: vannak tárgyak, mellyek felett tisztába nem tudunk, néha nem is akarunk jöni! — Annyi mégis igaz, hogy minden statusgazdászati tanoknak, legyenek azok különben akármi elméletekre építve, egyik legáltalánosabb axiomája, hogy a' földmivelés egyike a' legtermékenyebb polgári vállalkozásoknak, hogy azt ennél fogvást oltalmazni, gátjaitól és akadályaitól megszabadítani, szóval lehető legmagosb kifejlés eleibe vezetni egyik legérdekesb feladata a' polgári állodalomnak. A' mezőgazdaság e' meggyőződésnél fogvást minden míveltebb nemzeteknél kibontakozva a' hajdanna gátló előitéletei közül, tetteleg már egy életvidorabb, eredményletesb szerkezetet nyert, melly habár a' nemzetek különbféle viszonyaihoz képest külső formáira különböző alakzatokra idomúlt is, lényegében mégis ugyanazon egy nagy eszmétől, a' *jog- és tényszabadság* éltető elvétől nyerte fő típusát.

*) Az imént mondottak némü ellentétben látszanak lenni azokkal, miket Anglia földmiveléséről, és műiparáról az I. Szakasznak 6-ik §-a alatt mondek, — 's azért figyelmeztetem a' szíves olvasót, hogy amott Ó-Angliát műipara fejlesztése korában, imitt Új-Angliát, műiparának a' mezőipar felett rémületes túlnyomósága napjaiban értem.

15. §. Az új alakzatokat, mint azok a' teljesülés vég stádiumában itt ott feltűnedeznek, részletesb bonczolás alá vétén, azok körülbelől következő főbb létrészekből összeállítvák:

a) A' földmives — melly nevezet alatt nemcsak a' földtulajdonos, hanem egyszersmind annak bármi feltételek iránti művelője, 's így a' gazdatiszt, bérlő, jobbágy is értetik — mint igen lényeges, 's tetteleg elvitázhatlanul kifejlett statuserő, az állomány gépébe beillesztetett, annak a' hon ügyében illő befolyás engedtetett. — Mert azon igazság, mellyet b. Eötvös József egyik jeles Publicistánk központosítási cikkében igen helyesen kimonda, hogy „népek életében nincs veszélyesebb valami, mintha az állodalomban létező erők az alkotmány által el nem ismertetnek, 's ha valamely akár egyes néposztálynak, akár fenálló hatalomnak nem tulajdonítatik azon fontosság, mellyet ez állásánál fogva igényelhet“ minden népeknél mindinkább közmeggyőződéssé szilárdult.

b) A' földmives legtöbb esetekben tulajdonossággal, 's mi ezzel elválhatlanul össze-köttetve: birtok-szerkezhetési képességgel felruházott; 's hol ez a' fenálló statusviszonoknál fogvást egész terjedelemben nem vala eszközölhető, haszonvétele akkint szabályoztatott, hogy annak élvezésében vagy igen hosszú évekre, vagy bizonyos feltételek szerint épen örök időkre biztosított, 's ez intézkedés által a' mezőipar rendszerezésébe felvétetett azon hatalmas rugony, melly sajátunk, vagy legalább bizonyos feltételek mellett utódinknak is bizto-

sított földtérnek sohasem ernyedő előszeretettel, néha egy sikerdúsabb jövőnek reményében önhasznunk feláldoztával is, mivelésre minket ösztönözni szokott. — *Az önálló, értelmes, munkás, vállalkozó földműves* — a' statusnak főereje és büszkesége — e' jótékony elvnek ernye alatt jöhetett csak létre!

c) A' föld használatának régi elavult stereotyp formulái megszüntettek, annak kezelése, felfogása és egyéb viszonyai szerint egyenesen a' földművesre bízott; ez által ama vállalkozó szellemnek, melly a' fejledező viszonyok következtetését, úgy a' körülményekből folyó kárt, vagy hasznot felfogni, 's cselekvéseit a' szerint módosítani képes, tág tér engedtetett, — *Tényszabadság* tehát lehető legterjedelmesebb általánosságban!

d) A' föld használatára nehezkedő adózásoknak akkénti szabályozása, hogy ezek egyfelől a' földműves tőkét meg ne támadják, másfelől a' mezőipar szabad kifejlésére gátlólag ne hassanak, negyedik föelvé újabb mezőipari szerkezeteinknek. És ezen elv azon szomorú tapasztalásból merítettet, miként hogy az adózások nemcsak szerfelettségük, mellyel tudniillik nem a' tiszta jövedelemre fektetnek, — hanem 's pedig legtöbb esetekben minőségük 's megvevésük körül becsúszható visszaélések által válhatnak elviselhetlenné, és a' mezőipar felvirágzását gátlókká!

e) A' mezőgazdaság okszerű rendezéséhez számítottak ezeken kívül: olcsó és serény igazság-kiszolgáltatás; mező és rendőrségi, továbbá

bérlőségi, földszabályozási törvények; biztos és olcsó közlekedés; virágzó műipar és kereskedelem; czélszerű vámszabályozások; helyes számitásokon alapuló hitel, — és elemi csapások ellen lehetőleg a' kölcsönösség üdvös elvére fektetett kártalanító intézetek, — végtére pedig, hogy

f) A' mezőgazdaság körül az értelem mindinkább terjedjen és táguljon, a' tapasztalatok és eszmék központosítsanak, 's ezáltal egy nemzeties gazdasági műveltség eszközöltessék, gazdasági egyesületek létrejövetele elősegített, sőt a' meglévők a' status által tetemesen gyámolítottak; gazdasági tanodák, példánygazdaságokkal ellátva állítottak fel; a' külföld haladásai előkészülettel ellátott utazók által megszemléltek; 's a' hon javára átszármoztattak; a' szorgalom, ipar és értelem jutalmazásokkal és egyéb fényesb megkülönböztetésekkel is fölélesztették; a' mezőipar nemesebb állatfajok, és czélszerűbb eszközöknek a' status költségén beszerzésével, és közhasználatuvá tételével elősegített, — szóval a' mezőgazdálkodás minden ágában, minden az egyesek törekvései kielégítőeknek nem mutatkoztak, az állodalom lépett fel magosabb befolyásával, és segítve, cselekedve, szükség esetében áldozva is irányt, és ösztönt adott az e' téren fejledező munkás erőeknek.

16. §. Ime e' sarkelvekre építettett körülbelől időnkben a' mezőiparnak újabb organismusa, mellyek többé kevesebbé, mint tudniillik terjedelmesebben vagy korlátoltabban vétettek

fel a' szerkezetben, a' műipart mai pontjára fejlesztették.

És midőn e' létegesítő elemeket részletebben vizsgálgatjuk, nem-e világosan tűnik fel azokból az örök észnek, a' kor hatalmas szózatának működése? Nem látjuk-e a' polgári viszonyba egyenkint létesítve mindazon eszméket, mellyeket előszómban socialis ujjaalakulásunk lényeges elemeinek mondtam vala? Igenis hódolnunk kell az emberek sorsát bölcsen vezérlő titkos erőnek, midőn illy értelmesen szól hozzánk tetteiben, kétségbehozhatlan áldásos eredményekben!

17. §. Az eddig mondottakban megfejtetem a' mezőipar elhatárhozó befolyását az állodalmakra; rövid vázlatban megadtam észszerűbb szerkezetének főelemeit; 's mintegy ujjal mutattam oda, hol nem vagyunk, 's hová kellessék törekednünk! — Pedig ha valamelly nemzetnek, valóban épen nekünk mondhatlan érdekünkben fekszik a' mezőiparnak emelése és felvirágoztatása, — nekünk, kik a' műipar és kereskedés fejlesztését televérű keletiességgel szerencsésen elaludtuk, kiknek egyéb jövedelmi forrásunk nincsen boldog révedezéseink között észrevétlenül reánk torúlt deficitjeinket pótolni, kiknek mindent ebből kell kiteremtenünk; — kiknek annyi elkuszált polgári viszokok, annyi kórhadó alakok között, olly hosszas felelemzési vajúadások után bizony kötelesség már legalább is egy compact, időszerűen bevégzett idomzattal előállani, nehogy a' művelt emberiség kérlel-

hetlen ítélőszéke előtt még csak rendszeresítő képességünk is kétségbe vonattassék!

Hiszen ha már európai rokonalanságunkat olly éles választó vonalnak szeretjük tekinteni, hogy e' miatt a' többi Európai népcsaládok minden törekvései, kísérletei, tapasztalatai, sőt bevégezett tényeik is felettünk üres szini mutatványként hatálytalanúl eltünedeznek; ha látni nem akarjuk, mik az emberiség örök megszeghetlen törvényei szerint körülünk történnek, fordítsuk hát ugy is örökké a' multban merengő szemünket legalább történet - és törvénykönyveinkre — de nem ám a' kunhalmok mythusos korára, hanem időnkhez közelebb álló lapjaikra, és mit azokban okulásunkra feljegyezve találunk, alkalmazzuk valaha a' gyakorlati életre. Higyük el már egyszer, hogy keleti szüzességünkbe ős Európának pezsgő kovásza rég beoltva, 's hajdani nemzeti típusunk nevezetes fordulaton rég keresztülment légyen; — hogy azon láncolatot, melly a' polgárosított népeket egybefűzi, mi egyes ázsiai szem meg nem szakaszthatjuk, hanem akarva nem akarva mesterkélt elszigeteltségünk daczára Europa szellemi mozgalmainak tömkelegébe belesodortattunk! Olvassuk meg hát szorgalmasan történetünk fenebb érintett lapjait, ugy hiszem ezekből csakhamar meg fogunk győződni, miszerint a' kor hatalmas szelleme ős indolentiánk sánczait rég túlhágva, többi között mezőiparunk egészségesebb létszerezésének majd minden elemeit — habár eddig csak imittamott elszórva — törvénykönyvünkbe is becsúsztatta légyen, hogy következőleg ennek észszerűbb

alakítása sem alkotmányunktól, sem nemzeti fejlődésünk irányától épen nem idegen eszme; meggyőződünk ezek folytában arról, hogy e' nagy nemzeti életkérdésnek a' hon mondhatlan javával szerencsés megoldására, egyéb nem szükséges, mint némű rendszerező képesség a' nemzetélet századaiban szétszórt elemeknek egy compact alakká testesítésére, és elég elszánt akarat e' prometheusi ügyességgel létrehozott új alakot az észnek isteni szikrájával áldásos életre kelteni.

18. §. A' következő második szakaszban ki fogom tehát mutatni azon fokozatokat, mellyek szerint a' mezőipar korszerűbb rendezésének eszméje nemzeti életünkben is felvillant, különféle habozások között bővebben fejledezett; míg végtére napjainkban teljesen átgondolt eszmévé, 's legalább jobbainknál elvitázhatlan meggyőződéssé alakult — reá fogok mutatni azon áldásos eredményekre, mellyek annak különféle haladási stadiumainál mutatkoztak, valamint azon gyászos következményekre is, mellyek nemzetünkre — vétkes-elfogultságának szomorú idejében — érdemlett büntetésként özönlöttek, 's mindezekből világosan fel fogom tüntetni azt, hogy valamint egyfelől a' mezőiparnak korszerűbb elrendezése hazánk felvirágozhatásának első mellözhetlen feltéte; ugy másfelől e' rendezés nemzeti előzményeinkben feltalálható elemekre fektethetvén, e' tekintetben továbbfejlődési irányunk, előzményeinknek természetes, kétségbe már többé nem vonható, 's így nem is mellözhető következménye!

MÁSODIK SZAKASZ.

A' honi mezőipar fejlődésének történetrajza.

I. §. Törvénykönyvünknek legrégibb idejére visszamenve feltűnő az, hogy egész a' Dózsa pórlázadásig (1513) törvényeink a' paraszt földmivesre nézve — mert meg kell jegyezni, hogy a' mezőgazdálkodás fejlődése minden időben és minden nemzeteknél egy nyomon járt a' földmives állapotjával — folyvást kedvezők valának, sőt már ez ősz időkben is a' szabadköltözhetésű jobbágy (colonus) világosan megkülönböztetett a' rabszolgától (servus, mancipium)*): mert a' jobbágnak adózásai már régi időkben meg valának határozva, és e' felett némű tulajdonsággal is fel vala ruházva**). Azonban e' vészes időszak után, a' helyett, hogy a' nemzet nagyai által zsarnokilag nyomott, és épen azért, még pedig történetkönyveink bizonyágtétele szerint a' kisebb nemességgel egyesülve fellázdadt népet, a' fenálló jótékony törvények fogantatásával kibékítette, 's így a' megelégedetlenségnek utolsó csiráját is elenyésztette volna; szerencsétlen balfogással ujabban hozott törvényei által még sérelmesebben sujtotta, és bátor

*) Kálmán király 1100 : 19. fejezetében, III. Endre 1298 : 70. czikk 'stb.

***) Lajos király 1351. V. t. czikk; Ulászló I. végzeményének 93-ik t. czikk.

az 1548 : 32. a' jobbágyság tartozásait bővebben körülírva, azt az önkény zsarlásától mentesíteni törekedett; bátor az 1556 : 27, 28. szabadköltözhetését is ujabban rendszerezte, és megkönnyítette, sőt 29-ik törvényczikkben annak nemcsak a' vett, vagy ön-építette házára, hanem szöleire, és a' telekhez nem tartozó öröklött vagy irtás által szerzett földjeire és rétjeire nézve, még elköltözése esetében is teljes tulajdonságát biztosította, és a' földesurnak a' 4-ik §. értelmében csak becs-ár szerint engedte meg ezeknek magához váltását; bátor az uralkodás a' földmives osztály sorsának enyhítésére többször emelte intő szózatát *), mégis minden jótékony intézkedések és törekvések e' nemzet boldogtalan elfogultsága szikláján hajótörést szenvedtek! — A' jobbágy két századig elnyomva maradt, és az 1547 : 26. t. cikkben tett nemzeti bűnbánó vallomás: „quod clamor oppressorum colonorum jugiter ascenderit ante conspectum Dei“ üres szóként elhangzott. — Aratta is teljes mértékben nemzetünk a' „Dei optimi vindex iráját ob peccatum populi“, mert a' Dózsa lázadást csakhamar követte a' hont pusztító török berontás, mellynek másfél százados zsarnokoskodása alatt hazánk közel végpusztulásra jutott; következtek és sűrűen ujultak szentségtelen kezekkel rokonvért ontott lázadások: az Isten igazságos bosszujának kérlelhetlen angyala szigorú ítéletet tart vala e' szerencsétlen elfogult nép felett, 's merre csak megfordúlt, felperzselte falvak füs-

*) 1547 : 26. — 1566 : 26.

tölgő üszkeiben, és elnépetlenedett puszták halál csendjében jelölte ki vészes nyomait! — Ugy látszott, hogy öldöklő kaszája alatt el kell vérezni e' népnek minden izeiben, míg nem még csak emléke is kiirtatnék az emberiség annalsaiból. Rettenetes, de mi tagadás, igazságos ítélet vala ez a' nép felett, melly az örök igazságnak sugalmait megérteni nem akarta, sőt kevély elfogúltságában ellene feltámadni vakmerősködött! —

2. §. Két százados keserves sujtások után az 1711-ik év szent György hó 27-ik napján történt, hogy Nagy Majténynak most már gazdag szöllőfürtökkel díszlő hegye alatt a' hazai százados visszavonás utolsó üszke elhamvada; a' sanyargatott nemzet valahára kibékülése ünnepét ülheté, 's a' nagy Pacificator műve felett egy szelidebb, élettartósb polgárisodásnak első szép hajnala felmosolyga. — Ennél nagyobb, eredménydúsabb napja aligha volt a' sorsüldözötte magyarnak!

3. §. Mert történet és törvénykönyveink bizonyosság-tétele szerint e' nappal kezdődött szellemi fordulatunk új áldásos aerája, midőn az annyi vészes csapások után kiábrándult nemzet szétnézve a' saját fiai vétke által feldult hazában, annak mély sebei orvoslásáról öszvesített igyekezettel gondoskodni kezdé, és eltérve a' népelnymás szerencsétlen ösvényétől, benső viszonzainak az örök ész szabályai szerinti elrendezéséhez elszánt közakarattal hozzáállott. Az ez időbeni törvények fényes tanúbizonyosságai a' nemzet-élet ez áldásos fordulatának, és az

ezeket nyomon követte eredmények kétségtelen tanuságul szolgálnak arra, miként hogy az ész és emberiség elemeire alapuló intézkedések reméllett arany gyümölcseiket elmaradhatlanul megtermik.

4. §. Ugyan csak az **1715: 8—101.** és az **1723: 18, 61,** törvények az adótés honvédelmet valahára rendezve, a' rabszolgává aljasult földmivest oltalmuk alá véve, söt némü jogokkal is felruházva, továbbá egy önállóbb földmives osztályt, tudniillik a' tar hont szerződés iránt megszállandó úgy nevezett taxalistákat is törvényesítve; szóval az állomány belső viszonaít észszerűbb alapokra fektetve, a' honrom' feléledését nem reméllett sikerrel eszközölték. Mert e' jótékony törvények oltalma alatt a' belháborúk vész-zivatarai között elvadult kurucz, munkás, szorgalmas földmivessé nemesült; az örökös jobbagyság setét ködjéből a' mai önállóbb földmivesnek első árnyképlete kifejlesztetett; a' nagy honparlag idegen, értelmesb népséggel föllevenítetett, 's hol azelőtt öles kórók erdei, vagy feneketlen büzhödt mocsárok sűrű sásai között az ordasok falánk serege ólalkodott, ott kevés évek mulva csinos falvak emelkedtenek; egy lételének örülő új embernemzedék állott elő, ezernyi productiv erők rajai sűrögve munkálkodtának a' hon boldogabb jövőjének felépítésén, szóval élettelen vadonjaink halálcsendje egy mozgalmas dús élet vidor hangjaitól ismét megkonduúlt! — Fejlődésünknek, söt nem messze jövőben bizton remélt bővebb haladásunknak is első

malasztos csirája ez időben ültetett át már-
már elpusztult honunkba!

5. §. Valóban ki ez időben honunk törté-
neteit figyelmesen átvizsgálja, el kell bámulnia
azon dús eredményeken, mellyeket a' nemzet
észszerűbb irányának és méltányosabb intéz-
kedéseinek ez első csekély vonalai olly rövid
idő alatt előidéztének, midőn elnépesedett ha-
zánkba Európának minden zugaiból ezernyi
néprajok beözönlöttek, és egész vidékeket,
mellyek dögvészes mocsárok alatt állottanak,
mintegy új teremést elővarázsoltak. — — B.
Haruckker, a' majtényi üdvnápnak nagy hőse:
gróf Károlyi Sándor, 's több érdeküket kel-
lően felfogott földbirtokosok mindent elkövettek,
hogy birtokuk vadonjait benépesítsék — de ki-
tünőleg bámulatos nagyszerűséggel működött e'
téren a' királyi kincstár, midőn jelesül tábornok-
ának Mercy Ferencznek — kit a' bánáti Ce-
crops dicső neve teljes joggal illet, — okos és
értelmes közremunkálásával az egész Bánságot,
és utóbb a' Bács-Bodrogi tartományt ritka kitü-
réssel és tetemes pénzáldozatokkal épen ez idő-
tájon mintegy újra előteremtette. E' fényes e-
redmények megfontolása után valóban felkiált-
hatunk Nagy Széchényinkkel: „Ein Vogel trug
ein Samenkorn in ein wüstes Land, und es ent-
stand daraus eine neue Creation*). Illy áldás kö-
veti a' népek azon lépéseit, mellyek az örök ész-
nek és humanitásnak ösvényén tétetnek!

*) 1844-ik évi 239-ik Főrendi ülésben — gróf Széché-
nyi István jeles beszédjében — egy német író után.

6. §. És e' szerencsés fordulattal nőttön nőtt a' hon népessége ; terjedett a' mezei szorgalom; szaporodott az értelem; erősödött a' polgári rend, 's mi ezzel szoros összeköttetésben áll: gyarapodott a' nemzeti vagyonosság, 's a' haza jobbjai által adott gyarmatosítási példák után csak hamar szétágazott azon meggyőződés, miszerint a' mezőgazdálkodás előmenete főleg azon áldástól föltételeztetik, melly kezelőjének, a' földmivesnek törvény szerint biztosittatik; általánosan feltűnt tehát egy pozitívabb, részletesen körülirt jobbágyi törvényes szerkezetnek mellözhetlen szüksége. Itt vagyunk tehát az ész és örök igazság fellobbanásánál; a' jog- és tényszabadság áldásos elvének tágabb fejlődésénél; a' földmívelési ipar második stádiumánál; az *urbér vagy örökös bérlőség áldásos institutiojándl.*

7. §. A' fejedelmi népkegyületnek e' magna — chartája, bün — bánó töredelemmel legyen mondva, országgyűlésen 's így alkotmányos úton kívül jöhetett csak létre, miután az 176^{4/5} országgyűlésen e'tekintelben kormányilag tett indítvány a' nemzetnél viszhangra nem találhatott. Azonban bármiként is hozatott gyakorlatba, e' status-lépés az akkori kor kívánatosságait hiven visszatükrözve, mondhatlan jó hatással volt a' mezőipar tágabb kifejlesztésére. Mert az által hogy a' jobbágy javadalmait és tartozásait világosan és értelmesen körülirta, 's így az eddigi általános törvények helyett az ur és jobbágy közti viszonyt szabályos rendszer által elhatározta, — hogy az urbéri illetőségeket mint nem csak a' földmives nép fenmaradhatása anyagát, hanem

egszersmind a' közadónak forrását az uri birtokolás alúl tetteg kivéve, status tulajdonává tette; azokat szigorú összeírások által minden csonkítástól mentesítve a' földnépnek örökre biztosította — hogy a' jobbágyot a' megyék és kormányzó hatóságok folytonos felügyelése alá helyezte; sérelmének az urbéri per ügyeleténél fogvást olcsó és biztos orvosoltatását eszközlötte, sőt a' megszabott fokozatos felebbvitel ulján a' jobbágy ügyeit egész a' fejedelem legmagasabb belátásáig juttasztalta; mindezen jótékony intézetek által a' földmives néposztálynak fenmaradhatása sőt a' megszüntetett urikény és tágult jogés tényszabadság nagy elve mellett annak gyarapodása, is minden időkre biztosított; a' gazdai szorgalom felizgattatott, átaljában pedig egy önállóbb földmives eszményéhez, melly az előbbeni stadiumban csak alaktalan sejtelemként tünedezett föl, néhány határozóbb vonásokat adott, úgy hogy miután kivált korát megelőzte József császárnak 1785-ben kimondott népfelszabadtási nagy szava az 1791: 35-ik t. cikkben valahára a' honban is viszhangra találhatott, annak lényege iránt a' fogalmak mind világosabbra fejlettek, jövendő alakja mind határozottabb körrajzban mutatkozott!

8. §. Ez üdvös intézetnek, mellynek jótékonyságát a' földnépe hamar belátván, azt a' *kegyelmes urbér* nevezettel kizárólag meg is különböztette — eredményei előttünk feküsznek — annak behozása óta mi bámulatos erélylyel emelkedett azonban a' honi mezőipar, mennyire szaporodott a' nép, milly fokra emelkedett a' köz-

vagyonosság, arról az élő nemzedék részletesen emlékezik még, 's azért ezeknek taglalásába nem bocsátkozom.

Azonban nemzetéletünkre lényegesen beható, 's azért főjelentőségű kettős következményeit nevezet szerint mégis ki kell emelnem, mennyiben ezek mai mezőgazdálkodási haladásunk lényegesb rúgóinak tekintendők, 's így közelebbi figyelmünket teljes joggal igénylők. — Az első ezek közül azon örvedetes eredmény, miszerint a' jobbágyi tartozások szabatos rendszerítésével, és a' telek-tulajdonnak némi biztosításával a' jobbágyi szorgalom hazánk több vidékein, különösen pedig a' később benépesített alföldön és Bánságban annyira emelkedett, hogy az urbéri telkek ez időben már tetemes értékre fejlődhettek, és bátor a' haszonvételi tulajdonosság törvény által csak 1836-ik évben adatott meg a' jobbágyságnak, a' telek adás-vevése e' tájakon már az érintett időszakban 's így hatvan évekkel megelőzőleg, mégpedig az uradalmak helybehagyásával is rendesen divatoltatott. — A' földhaszonvételi tulajdonságot ekkép az élet 's tekintve a' magasabb szorgalom a' törvényes intézkedést is megelőzve tetteleg kifejtvén, ez által a' gazdálkodási ipar mondhatlan haladást tőn e' vidékeken, — mireCsongrádnak, Csanádnak, Békésnek, némi részben Aradnak, továbbá Bácsnak 's az egész Bánátnak jelenleg is dúsan virágzó, példátlanul népes számos községei örvedetes bizonyosságul szolgálhatnak! — De ezen adás-vevés által eszközlött földértékkel a' nemzeti töke is tetemesen szaporodott, ha igaz, hogy a' nemzeti

vagyonosság nem csupán a' meglevő verett pénz összegében, hanem főleg azon értékekben fekszik, mellyeket a' nemzet előmutathat. — Mi fényes tanúság ez arról, hogy az észszerűbb alapokra állított polgári intézkedések áldásaikat nem csak a' jelenre szokták árasztani, hanem egyzersmind a' bővebb fejlődésnek élettéljes csiráját magukban rejtven, egy boldogabb jövőt önmagukból kifejleszteni képesek!

9. §. Az urbérnek második jótékony eredménye, 's az előbbinek mintegy természetes következménye az, hogy a' jobbagyságnál annak áldásos enyhe alatt kifejlett magasabb mezei szorgalom az uri gazdálkodás rendszerére is áthatott, és nevezetesen az alföldnek temérdek parlag földjein a' legterjedettebb, legvirágzóbb majorságoknak adott lételt, ugy annyira, hogy e' vidéket, mellynek használatlanúl hevert, vagy legfelebb marha-legelőnek bitorolt holdezeirei elébb semmi földmivelés nem divatozott, ma már a' hon gazdag gabnatárának méltán nevezhetjük. Pedig a' kiterjedett földmivelés éppen nem csökkentette a' lábas jószág tenyésztését, sőt ez tette lehetővé, hogy nemzetgazdálkodásunk ezen dús bányája még bővebben zsákmányoltathatott ki, mert hiszen a' hajdani marhatenyésztés mellett ez időben keletkezett a' terjedelmesebb birka-tartás is, és a' nemesebb juhok ezernyi-ezereinek épen az alföld legtermékenyebb hazája! — Semmi kétség: óriási léptekkel haladtunk az első urbér időszakában a' mezei gazdálkodás malsztos terén, és halmozva érezte a' nemzet e' korszerű intézkedésnek dús áldásai! Szaporodott e

felett a' nemzeti értelem is, minek eleven bizony-
ságai az ez időben honunkban is már keletkezett
gazdaképző intézetek, mellyeknek mai magasabb
terjedelmesebb okulásunkat méltán tulajdonít-
hatjuk.

10. §. Mezőgazdálkodási fejlődésünk e'
második korszakát hatvanhat évek múlva követ-
te a' harmadik, az **1836**-ik évben meghozott ú-
jabb urbéri törvények szaka, mellyekkel az első
urbér részint bővebben körülíratott, részint az
előhaladt kor újabb fejleményei szerint idomit-
tatott — és fényes tanúság adatott a' nemzet e'
téreni tetemes haladásának!

Főbb vonásai ez urbéri törvényeknek kö-
rülbelől következők: általok a' jobbágyság szer-
kezete akként rendeztetett, hogy urbéres adó-
zásai a' mezőiparra nyomasztólag, 's még ke-
vésbé gátlólag a' lehetőségig ne hathassanak,
másfelől pedig a' mezei szorgalom bővebb fel-
virulásának tágabb rés nyittassék; az urbéri
összeköttetésnek — mellynek természet-elleni-
sége annál kiáltóbban tűnik fel, és haza-szerte
annál sürűbben újuló kellemetlen symptomákban
jelenkezik, minél inkább gyarapodik a' gazdai
értelem — ideigleni és örökös szerződések sze-
rinti czélszerűbb átalakítása, avagy az **1840**-ik
évi **7**-ik törvényczikk **9** §-val bővített intéz-
kedés nyomán éppen teljes felbonthatása lehe-
tővé tétellett; — a' jog- 's tettszabadság — a'
fejlődésnek e' hatalmas rugonyai lehetőleg tá-
gítottak; és az ősbérbéi vonások, mellyek az el-
ső urbér fő színezetét képezték, halványabban
tűntettek elő; szóval nagyobb részben majd min-

den megadatott, mi ez értekezés első szakaszában a' mezőipar tágabb kifejlésének alapfeltéteként elősoroltatott. — Kezébe adta tehát e' korszerű törvényhozás a' nemzetnek az anyagot, és kalapácsot, mellyel befoglalva kivált azokat is, miket az 1844-ik országgyűlés e' nyomon folytatóláglétre hozott, a' hon élettartós rendíthetlen jólétének alapját elkészíthesse, 's így 1836-tól fogva csupán és egyedül a' nemzettől függött a' törvényekbe letett dús malasztokat az életre átárasztani, és a' honi mezőipart azon tetőpontra felsegíteni, mellyre ez olly bölcs intézvények között emelkedni képes!

11. §. Mezőiparunk fokozatos fejlődésének ez rövid vázlata. Csirája polgári intézeteink első idejében már le volt téve, az idők folyamában ellenállhatlan erélylyel tenyészett a' kor érlelte eszme, 's ma már teljes dús fakadásban látjuk a' mezőipar gyönyörű fáját, 's hogy arany gyümölcseit megérlelje, nem szükséges egyéb, minthogy a' törvényhozás regioiban előkészített ápoló elemek a' gyakorlati életbe általszarmasztassanak. Ott vannak bölcs törvényeinkben önként kínálkozólag letéve azok, csak némű rendező ügyesség és elfogulatlan elszántság kívántatik még, hogy azokból a' közállomány boldoglétének bájos alakja kiformáltassék.

12. §. És mégis valljon mi átok fogta nemzetünket, hogy a' megnyitott életkútból mindedig olly keveset meritett? — hogy a' mezőgazdasági viszonyok korszerűbb átalakulása, kevés kivétellel, nyolcz hosszú évek óta a' csökönység zátonyán maig hever? holott az eszmény

nem idegen e' nemzettül, elemei majd másfél század óta állományába szövődtek, e' végcél felé folytonos törtétese ujjal kimutatható? Bizony bizony, kétségbe kellene esni e' nemzet felett, melly törvényeibe letett annyi drága anyagok felhasználását elmulasztotta, és valóságos keleti közömbösséggel nézve, miként mulnak egymásután az elmaradt honnak drága perczei, tevékenységre sem az önkint kínálkozó alkalom, sem az általános rosszúl-érzés kinos feszengései által mind- eddig fel nem izgattathatott! És midőn elszomrodottan szétnéznék a' szép, a' dús, de szerencsétlen honban, a' megfoghatlan rejtélynek feloldását mindenütt keresve, ime e' nemzet hajdani eredendő bűnével, a' pipagözös tétlen indolentiával találkozom, melly duzzadó emlőin két rococco alakot olly édesanyailag táplál, mintha ezek feltartásatúl függne minden boldogsága, és e' két életerő nélküli, a' kórhadásnak minden jeleit magával hordó alak: *a' robot és dözma*, melyeknek bálványozásatúl maig sem képes megválni a' nagy tömeg.

13. §. Igenis, e' kettős előítélet okozta azt, hogy újabb törvényeinkbe letett élet-kovács pezsgésre mindeddig nem kelhetett; hogy papir malasztttá törpült az, mi már azóta is a' nemzettest megifjodását eszközlé vala. — Övedzük tehát körül magunkat az észnek, és élet-tapasztalásnak fegyverével, és öszvetett vállakkal romboljuk le valahára nemzeti elfogúltságunk Jerichojának vastag falait, hogy e' sokat szenvedett, messze elmaradott szegény hon is megülhesse boldogabb átalakulása Pascháját!

HARMADIK SZAKASZ.

A' robotról és dézmáról, mint a' mai fejlettebb
mezőgazdálkodás elegenden sőt káros
tényezőiről.

1. §. E' kettős intézvénynek eredetét keresve, azt polgári szervezetünk első ős idejében leljük fel, midőn tudniillik a' mezőgazdálkodás üzlete lealacsonyító, szabad emberhez nem illő foglalkozásnak tekintetvén, szolgálai kezekre bízott — midőn minden föld a' hódítók sajátjává válván, a' gazdálkodásnak összes combinációja csak annyiból állott, hogy a' népetlen térek egy része a' háboru és hódítás véres törvényei szerint rabszolgává tett hadfoglyoknak és őslakosoknak munka 's dézma fejében használatra adatott; midőn továbbá hiányzott a' dolgozó kéz, kevés volt még a' vert pénz, 's annak élénk forgatás általi szaporítása nem ismertetett, következőleg valamint az adás-vevések csere által eszközöltettek, ugy az adózások is munkával és természetményekkel rovattak le; midőn tehát a' polgári állományok eszméje a' csirázás fokán túl még nem haladt vala.

2. §. És habár a' mezőgazdálkodás e' cse-
csemő korában ez intézvények kielégítő, az
akkori fogalmaknak megfelelőek lehetének; még-
is bámulatos marad, hogy e' két elavult góth a-
lak annyi gyönyörű újabb formáink között máig

épségben fenn állhatott, sőt mi még bámulatosabb, hogy miután honn alapjuk már rég elmozdítva, künn pedig ön magok is a' mezőgazdaság teréről épen egészen kiküszöböltetvék, mégis nemzetünk többségénél imádókra, vakbuzgó temjenezőkre folyvást találunk!

Engem azomban e' százados álhit el nem tartóztathat attól, hogy ez annyira gagyolt ketős intézvénynek értékét az ész, az élettapasztalás, sőt a' száraz számok szabályai szerint is, a' következő két külön fejezetekben szigorúbb bonczolat alá ne vegyem, lehető részletességgel elmondva nemzetemnek, mit honi mezőiparunk e' két tényezője körül hittem, tapasztaltam, okoskodtam.

I. F e j e z e t.

A' robotról.

3. §. Hogy eddigi gazdálkodási rendszerünknek leglényegeseb tényezője, melly körül terjedtebb a' nemzet elfogultsága, minden oldalról vizsgálat alá vétethessék, és a' robotnak jó vagy rossz befolyása lehető szigorral megbíráltathassék arról legtágabb részletességgel szólandok, és azt különösen előbb az uri gazdaságok, később a' földmives osztály 's végre a' köz-állomány tekintetéből fogom vizsgálat alá venni, hogy így több oldalról megvitattatván, e' kérdés körül a' fogalmak megtisztuljanak, és elvégre is egy megigazitott helyes alapokra fektetett köz capacitatio a' nemzet többségénél is előidéztessek.

4. §. A' robot az úri gazdaságoknál mint

sikert eszközlő anyagi *munka-erő* jelenik meg, következőleg az „értelem“ mint szellemi erő után első jelentőséggel felruházva. Mert hiszen tudva, hogy a' természet munka nélkül majd semmit sem ad az embernek, 's mi keveset ad is, az mai művelt állásunk követeléseit teljességgel ki nem elégíti; tudva továbbá, hogy főleg a' munka hozza meg az emberi vállalatok bármelyik nemében is az irányzott sikert, 's a' munka erőből alkalmazása maga is elégséges arra, hogy a' különben leghelyesebb számításokra fektetett intézetek kora enyészettel tenkre jussanak. — A' munkának ezek szerint minden emberi vállalkozásokban fő szerep jutott, miért is azt újabb status-gazdászink Smith Ádám után a' népvagyonyosság leglényegeseb tényezőjének-még pedig igen szerencsés felfogással — elismerték.

5. §. A' munka-erőt tehát, melyre bármi vállalatunkat építeni akarjuk, minden oldalról megvizsgálni, legkisebb részleteiben felismérni, és számtanilag is bonczolgatni, első legmellőzhetlenebb feladásunk, mert e' kérdések' kérdése körül legcsekélyebb tévedésünk semmivé tehetné minden erőfeszítésinket. E' feladás pedig a' mezőgazdálkodás üzleténél annál lényegesebb, minél bizonyosabb az, hogy ez a' munkaerők legdrágábbikával: az embererővel foglalkozik főleg, és ezeket olcsóbb gépekkel vagy éppen nem, vagy igen kevés részben képes kipótolni, de különben is rendszerében nem igen alkalmazhatja azon módokat, melyek a' kézműiparnál annyira hatályítják a' munkaerőt — minő a' gépeken kívül a' munkák megosztása, 's ezzel egy magasabb

ügyességnek előidézése, minő továbbá a' szabályozottabb, többnyire kis téren forgó munkáirai kielégítőbb felügyelet 's épen ezért minden visszaélések ellen könnyebb, 's biztosb ellenörködhetés.

6. §. A' mezőgazdálkodásnál ennélfogva minden azon helyes felfogástól függ, mellyel a' használandó munkaerőt megválasztjuk, és a' kitűzött célhoz vezetőleg alkalmazzuk. Adjuk meg hát a' munkatételnek értelmezését mindenek előtt:

Sikert csak azon munkaerők alkalmazásától lehet várni, mellyek

a) a' munkát ügyesen, értelmesen, a' viszonyokra vagy közbejött változásokra illő figyelemmel végrehajtani képesek, és mellyeket egyszersmind elég jó szándék lelkesít a' munkák e' szerinti teljesítését akarni is;

b) mellyekre kellő mennyiségben minden időben bizton lehessen számítani, a' munka folyama alatt könnyen kezelni, forgatni, és minden visszaélésektől megóvni; 's végtére

c) mellyek lehetőleg olcsók, azaz: bizonyos idő alatt sokat, jól végeznek.

És körülbelől ezek levén egy helyes gazdasági munka-rendszernek főbb kellékei, lássuk most miként felel meg e' kívántatóságoknak, az annyira magasztalt robotrendszer.

7. §. A' megállapított eszménnyel a' robottali működést összehasonlítók, szükséges hogy annak menetét kirendeltetésétől kezdve, végredményei kifejléseig minden legkisebb részleteiben folytonos figyelemmel kísérjük, és minden egyes fokozatait a' fennebb elősorolt elvekhez

méregessük, miből természetesen kielégítő vagy talán éppen káros behatása kétségtelenül előtűnend. — Megkezdem tehát ez érdekes bonczolást két élethű rajzzal, 's úgy térek majd által az egyéb részletekre.

Első Rajz.

A' k i r e n d e l é s.

8. §. Nyári szombat délután van. Ott ül kinszékében a' 4—500 úrbéri telkek 's két annyi házas és házatlan zsellér robotjairól számadoló ispán — a' danaidák eredménytelen erőfeszítéseinek szánakozásra méltó Martyrja, minden gazdasági elmaradásoknak valóságos büntőkéje, az iszonyú papir munkaerők összegének legerőtlenebb parancsnoka — egy irott ivben olvasva redőzött homlokkal. Ez a' főtisztnek rendelkezése a' következő hétre, az ívnek feléből azomban a' múlt hétimulasztásokért sűrűn ropognak a' hanyagság apró kartácsai, közbe közbe tompa morajjal dörognek a' szigorú feleletre vonszoltatás, a' kenyérvésztes harminczkét fontossai is. — Olvas, és diónyi cseppekben, a' megszántott homlok bozodáin az aggodalomnak tikkasztó kinjai!

De a' vihar edzett férfiú a' vastag adag idézte paroxismusnak első rohamát hősien túlhaladva, egy mély sohajjal hozzáfog augiási munkájához — nem mintha irtóznék attól, hanem mert jól tudja, hogy ismét hasonló jutalmat fog általa aratni. És 4—5 satrapáitól körülrajongtatva elérhozatik a' liber scriptus: a' szörnyű egyéni összeírás, és kezdődik a' roboterőnek a' kijelölt

munkáhozi alkalmazása. 2—3 órai távolra fekvő egyik pusztának 10—12 különb pontjaira, annyiféle külön eszközökkel jövő egész hétre naponta háromszáz munkás kivántatik. — Folyik a' kiírás temérdek ellenvetések között: ez a' múlt héten leróttá szakmányát, az urbéri törvények szerint megkimélendő — amazta' vármegye útsinálásra hajtotta; — ez rospontra van — amaz pénzes fuvarban távul; — ez katonaság alá foglaltatott le, — amaz pap vagy helység sorában van kipalétázva; — ez beteg — amannak marháját lopták el; — ezt tanúnak, — amazt rabnak kísérték; — 's tudja a' jó Isten mennyi ellenvetések között 5—6 órai munka után valahára ki van irva 2000 név, mert egy héten két napnál többre nem köteleztethetik az egész telkes jobbágy, a' zsellér pedig legfelebb egy napra szoritathatik — elmaradókra is legalább egy negyedét kell számítani, 's így a' 2000 név épen megjárja a' szükségét. — Minden legnagyobb accurateszszel megtörtént, — a' hajdúk rendelő czéduláikkal ellátva már, — 's a' nemzeti úrszivreható néhány t.....téivel útnak bocsátatnak.

Vasárnapra virad: a' jobbágytömeg külső tanyáiról — mert helységünknek terjedelmes határa tanyái gazdaságokra van felosztva — se regesen érkezik a' helységbe, keresztényi ajtosságát végzendő, bel-házi ügyeit elrendezendő és hatóságainak rendelményeit megértendő. A' rendelés megindúl:

Utcza hosszant, utcza széltén kocsin, lovon, gyalog jár a' rendelők tarka serege: megye ka-

tonája, uraság hajdúja, falu kisbirája és tizedese, pap szerese, 's a' t. — hiszen e' nemzetnek minden castája vajmi szerelmes az ingyen munkába! — Járnak kelnek az utca minden mérges ebeinek bős ordításaitól kísértetve — mert ez okos állat, kivált magyar falvainkban különös tapintattal bír a' hosszú bottal hadarázó rendelőt, és a' nem tudom mi okból gyűlölt emancipándót felismérni, 's ellenszenvét egyesülten minden ebtársaival, kikkel pedig közveszély idején kívül nem él mindig jó egyességben, ilyenkor szokta kitüntetni — zeng a' lég a' lódobogás, kócsizörgés, ugatás, és az emberi szózat egész hanglegtőjén keresztülvitt, közbe czifrábnál czifrább szitkokkal és átkozódásokkal érdekesbbé tett lár-májától. Oda a' szent napnak ünnepélyes csendje!! — És ha te jámbor utas ilyenkor e' helységen keresztül utazva, e' jelenettől elrémülten megállasz, és kérded: török-e vagy tatár, ki e' szende földnépet kegyes elmélkedései között ennyire fölzavará? — valódi török egykedvűséggel azt nyered válaszul: Se baj uram, csak a' héti rendelés folyik; és te Chivába vélvén magadat, hol az arany horda hatalmas Chánjának alkalmasint szint' illy módon állittatik ki a' szükségese munkaerő, sietsz oda hagyni a' helységet, melly békés ájtatossággal vasárnapját sem ülheti.

Miután ájtatossága, délebédje, és az emberi együttélés egyik kapcsa: a' faluban lakás e' jelene-tek által lehetőleg elkeserítettett, a' szegény gazda nyakra före, még pedig temérdek mentális reservátákkal békés tanyájára menekült a' rendelés tehát elvégeztetett — tikkadtan, néha jól meg is

marczonálva este felé haza kerül a' rendelő hajdú, és rapportját megadva jelenti, hogy minden meglesz. De a' nemzetes urat tapasztalásai után nem táplálja olly vérmes remény, 's azért kishitűen az égre feltekint, és példás elszánással várja a' hetenkint megújuló vész-zivatarok stereotyp bekövetkezését.

És ha gondolod, hogy ezzel a' rendelési drámának vége, nagyot csalódol jó ember, mert ezen első felvonást követi még az érdekesb kifejlés.

Ugyanis hétfőn hetelős kocsin, — mert tudni kell, hogy az ispányi laknál váratlan esetekre, naponta rendszerint 4—5 robotos kocsni henyél, avagy műszó értelmében, hetel — kimegy a' robot-számadó két három hajdujával a' munka helyére rendelt erőnek mikénti előállítását megvizsgálandó: de ó fájdalom! jéghideg borzalom futja el egész valóját, midőn mindenütt a' szörnyű mulasztást tapasztalni kénytelen, 's a' kirendelt hatalmas robot-erőből alig teng imitt amott néhány embere, — mellynek egy része éppèn ellenkező készüllettel állott elő. — És hosszas jeremiádokban özönlenek elébe a' munkáltató egyének sűrű panaszaik, mellyeknek szomorú adágiói közzé hatalmas dörgéssel vegyülnek a' közbejött főtisztnek fortéi; — esze nélkül szalad haza az eredménytelen szélmalom küzdéseknek elbúsult hőse, zargatja hajdúit, hogy az elmaradottakat — most már a' mértföldekre terjedő tanyák között újlag üzőbe vegyék.

És ujra robotos kocsiban megindul a' hajdúk serege; nagyobb szerű modorban ismét kezdődik a' tanyák között a' helységbeli jelenet, —

nagyobbszerű modorban mondom, — mert a' tanyán, távul a' fenyítő hatáság vas karjától — a' földmives szilárdabb ön-bizodalomban él, 's itt már, kivált ha valamelly jelentősb kortes sanctuariumába át talál lépni a' hajdú, nem csak szóval, hanem kaszával, fokossal néha puskával is fogadtatik — és ha olly szerencsés, hogy a' felzúdult véredek és felbőszült gazda' szakadatlan ordításait nagy sokára lecsendesíthesse, rendelményét szerényen átadhassa, újra nyer szép igéretet: „majd elmegyek a' hét valamellyik napján, 's lerovom szakmányomat; hiszen nem kerget a' török, nem szalad el a' munka István öcsém, — aztán csak nem szakadhatunk tíz felé — renden szénám, — javába vagyok az aratásnak, hogyan hagyjam enmunkámat? — rabnak vitték béresemet,“ és több illyféle kifogások között, mellyekhez egyszer másszor egy egy kis anyagibb lecsendesítő is jár — mert hiszen „officium non fallit“ — bevégzi a' szegény hajdu harmadnapi tanyai kalandjait, haza kerül és minden jóval biztatja főnökét, kit azalatt is külről számos sürgönyök üldöztek. És mind ezen heti rettenetes erőködéseknek, lelki zavarodásoknak, élethaláli tusáknak, robot felemésztéseknek, végeredménye az, hogy a' hét sikertelenül letelt, a' munka teljesíten maradt, 's alkalmas ideje el is haladt: a' szántóföldek aczél keménységű röggé változtak; a' fű elavúlt, a' rendek kilúgzott kóróvá, az aratást mulasztotta élet pedig kalásztalan tarlóvá váltanak! —

Ez a' robottali működés kellemeinek első stádiuma, — a' kirendelés könnyüdsége és biztos-

sága ; mellynek főbb eredményeihez számítható ! a' munkának elmaradása , a' fanyar gyűlölség hetenkinti felfrissítése , és nem egyszer a' munkában felhasznált robot mennyiségét túlhaladó rendelési , és jövet-meneti robotnak beszámítása !

Második Rajz.

A' m u n k á l t a t á s .

9. §. Hétfő reggel van: a' munkáltatástközvetlen intéző hajdúk , csöszök a' munka helyén várják a' kirendelt robot-erőt. És telik óra órára , tengve lengve , egyenkint hullong az erő , még pedig néha olly zavarral , hogy a' szántás helyén széna hordók jelennek , a' gyűjtők a' kaszálandó réten állapotodnak meg , — azomban e' bábeli zavar nagy ügygyel bajjal , a' végtelen téreken temérdek ló tással futással mégis valaha eligazodik: de szántó-erő még sincs , és így azt a' pusztában fel kell keresni. Neki kerekedik tehát a' felügyelő és órai bolyongás után valahára reájok bukkanik egy völgyben , hol legelészve várják munkába állításukat. Ekkor körülbelől illy párbeszéd ered :

Hajdú: Ugyan mit keresnek kentek itten , hiszen jól tudják hogy keskenyhátra vannak rendelve , 's mégis itt hasalnak , hosszú völgyön.

Robotos: (fekvéséből felkászolódvá) Nem ugy van ám István bácsi , mert gazdánk épen ide utasított bennünket , 's különben is ugy tudjuk , hogy a' pusztának ez a' része is bár völgyös — mégis keskenyháthoz tartozik — pedig itt leselkedünk ám hajnal óta.

Hajdu: (fejcsóválva) Ej ej mennyi időt vesz-tettünk el, no csak siessenek, fogjanak, és men-jünk hát szántani.

Robotosok tuttija: Mindjárt mindjárt István bá-tyám: messze ellegyeskedtek lovaink, majd ösz-szeszedjük azokat, azután fel is meglegedett már az idő, a' tanyáról két mérföldet jöttünk — meg kén itatni a' szegény párákat — merre a' leg-közelebb kút?

Ekkor a' hajdú reá mutat mintegy félóra járásnyi legközelebb kútra — szép lassú lép-tekkel megindul a' robotos tömeg, és félóra alatt vetésről, lóherésről, kaszállókról, faültetvények közül összehajtja lovait, 's megy a' kút felé. A' félig száraz kútból — mert rendszerint üresek nagy nyáron a' pusztákon ezek-itcénkint lassu tempóval felmeregeli a' szöke, sárral vegyes vi-zet, és nagy idő után vissza-ballag fekvő helyé-re, hol addig a' hajdú lélekismértesen őrzötte a' temérdek robotos pogyászt — 's végtére fel-szedközödvé halad rák-sebességgel keskenyhát felé. —

Tíz az óra már; száz kirendelt ekéből itt van 20—25, munkához kell látni. Szép lassan leszedetik tehát a' réműletes szántó készség, mely különösen az uraság munkájára tartatván, min-den részeiben bomladozó állapotban van; és kezdődik a' kalapácsolás, tatarozás, kötözgetés! Nagy valahára megindul a' szántás, és ezzel egy-szerre az aegyptusi hét sovány esztendőre em-lékeztető erőtlen gebék lármás biztatása; az óra-hosszú barázdában hallik a' hajszerre csá arra; puffog az irgalmatlan ostor a' bőrkérgen, és

közben közben kellemes változatokban hangzának a' sallangosnál salangos'b phrasisok: „a' gazdátat, ilyenadta uradat“ 's a' t. — 's megy, megy a' munka; szemsértő kigyózdó vonalokban készül a' sok vak barázda; turkálva siklik földszint a' csoroszlyátlan kopott szántóvas; — a' rövid formátlan kormánydeszka után fordítatlanul hull vissza a' töretlen rög; leggyönyörűbb változatokban húzott széles keskeny barázdákban ingatlan áll a' kórók erdeje, melly körül a' föld megporhanyítván, annak jövő vig tenyészhetését biztosítja; — és folyik folyik a' munka örökös megállás, kalapálás és kötözgetés közben: a' derék robotos pedig a' kajla kalap alól ásitozva fel fel pislog a' napra, 's mihelyt azt csillagászi béléltással zenithjében szemléli, azonnal kifog, ismét következik evés, legeltetés, itatás, jószág-keresés, szerszám-kalapácsolás, igazítás, — átaljában mindazon idővesztegető halogatás, mellynek reggeli befogáskor voltunk tanúi; — és ha a' szegény felvigyázó inti, serkentí, a' robotost jobb, serényebb munkatételre, körülbelől következő feleletekkel elégittetik ki: „urbáriom ez uram, csak meg nem szakaszthatom magam, mert tudja kend mivel harangoznak annak?“ — ismét: „a' gazdája lelkét, egész éjszaka örzöttem lovainkat, nem aludtam, hogyan győzzem a' munkát?“ vagy: „én szabadsággal vagyok csak hon, — én pedig oskolából most szakadtam haza“, vagy végtére: „nemes ember vagyok, — egyikönk sem igen ért a' szántáshoz, ha nem tetszik küldjön haza, nem bánom“ — illy és ehhez hasonló felvilágosítások által végtére meggyőzve a' fel-

ügyelő, hogy e' bizony csak nem lehet másként, hagyja menni a' munkát, mint mehet.

A' szegény jóra törekvő gazdát azomban, midőn e' duráshoz hasonló szántást megpillantja, hideg borzadás futja át: mélyen sohajtozik, hogy illy munka után kelletik veszélyeztetnie vető magját, és mi ennél drágább, egy egész hosszú évnék minden reményeit! De a' dolgon segíteni sem jó szóval, sem erőhatalommal nem lehet, mert a' robotosban e' tekintetben sem becsület-érzés, sem félelem!

Bekövetkezik végtére az ozsonna, be az áldott naplenyugvás — 's ekkor kezdődik még a' nappal felvigyázott cselédnek valóságos kintja — mert 100—200 elcsapott, szerte bolyongó marhától őriznie kell a' faültetéseket, kaszálókat, vetéseket, 's mégis reggelre mennyi szántszándékos kár, — mennyi boszúság!

A' robottali kaszálás sem megy különben: száz kaszás egy sorban hátgerincz - dermedtségben karó-egyenest állva, a' leglassúbb tactus után felszint vágja a' drága fűvet; a' csorba lefent keskeny kaszák örökös fenése, kalapálása, mesélgetés, vizutánpi kiabálás, 's napra nézés között folyik a' sikertelen munka, mellyre még csak gyűjtés után néz sirva a' gazda, mert lábnyi avarok a' rendek alatt — fűvének harmada lábon veszett? — Inted jobb munkára, hasonló feleleteket nyersz gúnyhahoták között, 's még jó ha kasza közzé nem kerülsz.

A' gyűjtők között sem nagyobb örömed: 3—400 holdnyi kéthetős kaszálásban teng leng

30—40 ember, pedig az erővesztegetés kiáltó példányául: embernagy ember, mintha ez volna a' világon a' legnehezebb munka — és hasonló állomással villa-hegyen hanyatlik jobbra-balra a' szalmává száradott széna, míg teljesen összezúzva, tápláló leveleitől és fűszeres virágaitól megfosztottan petrenczébe, végre boglyába kerülhet. És gyűjtés után hasonlít kaszálód a' fésületlen torzonborz ember fejéhez! Elmúlik a' nap, 's boglyáid száma gyéren emelkedik — eltelik a' hét és kuszált rendjeid harmadik negyedik hétre maradnak a' felelemzésnek, kórhadásnak, enyészetnek kitétetve.

Hát ha az idő hirtelen változik, esőre fordult? nem lehet szántani, gyűjteni, nem lehet hordani! — itt az erő, pedig bámulatós következetességgel épen ilyenkor áll ki ez legjobban; — elbocsátod? e' héten többé elő nem veheted, a' jövetet menetet hijába kell beszámítanod, 's ha netalán az idő jobbra fordulna, tehetetlenségben elszalasztod azt, — megtartod? úgy fordulhat, hogy minden idejét hiába tölti, és végre is károdát az elhevert idővel szaporítod.

10. §. E' kettős rajz a' természetből van véve — ki nagyobb gazdaságokban robottal dolgozott, élet-hűségét kétségbe nem vonhatja. Hol akadunk csak távólról is e' két rajzban azon első kellékekre, mellyek a' helyes munkát feltételezik? van e' itt biztosság a' kiállásban, könnyűség a' hiányzó erőnek helyreállításában? van e' akár egyedi ügyesség, és jó akarat a' munka helyes megtételében, akár ahhoz megkívántató eszköz? Lehet-e ez erővel kiméletesen gazdál-

kodni, hogy az erő értéke felül ne haladja a' remélt sikert? Nem; nem; ilyen munkáltató erő gazdasági fejlődésünknek csak átka, túlhághatlan gátja lehet; előmozdítója teljességgel nem, — illy ellenséges, magosabb érzés nélkül szükölködő eszközök után áldás nem várható.

Igaz ugyan hogy e' rajz a' magyar életből van leginkább merítve; de oda illik biz az, a' tót, orosz, rác, és oláh elemre is azon különbséggel, hogy ezek lehetőleg rosszabb gebékkal állanak elő; szélben, esőben, rendszerint ruhátlanságuk miatt még legjobb akarattal sem dolgozhatnak, és kivált tavasz felé rendszerint beálló kenyértelenségük miatt csak úgy szolgálhatják robotjaikat, ha kenyérral ellátatnak, nyáron pedig a' tót, orosz, oláh élelem-keresés végett az országban szét-bolyongván aratásig teljességgel elő nem vehető — e' felett többnyire marhátlan, földjét sem képes művelni, 's így természetesen urának is majd minden munkáit gyalog szokta teljesíteni; — a' német elem tenne némű különbséget ott, hol el nem korcsúit még, 's méltányosb szerződési bánásmód alatt a' jólétnek némű fokán megmaradhatott: ez megteszi ugyan unszolás, örökösödés, lélekháborúság nélkül munkáját, de biz ez is csak oda néz, miként ettől — minőségével keveset törődve — mentül hamarébb szabadúlhasson, — hol pedig nyomasztó körülmények miatt elszegényedett, elaljasodott, ott ő sem jobb a' körulte élő többi népségeknél.

11. §. Hát még a' felügyelés, intézés, és ellenörködés mennyi nehézségekkel jár, mi keve-

set kielégítő? Vegyük a' dolgot természetes me-
 nete szerint. Százra menő rendetlen, akaratlan,
 lomha munkás, — kiket az általok teljesítendő
 munkához a' világon legkisebb érdek sem köt;
 kik hazulról is gazdájok azon utasításával távoztak,
 hogy igavonó jószágának a' munkából men-
 tül kevesebbet, ellenben a' dús legelőből, 's ha
 a' körülállás engedi, a' kaszálók és vetések még-
 dúsabb tápjaiból mennél többet juttassanak; kik-
 nek minden törekvése a' napot lehetőleg munkát-
 lan leölni, és pajkosságból is kárt okozni; kik-
 hez semmi szellemi rugonynyal férfni nem lehet,
 mivel azokat sem jó szó, sem feddés nem moz-
 ditja — a' törvény-engedte büntetésseli fenye-
 getés pedig, mennyiben ez legtöbb esetben, fő-
 képp távol pusztán, temérdek munkák özönében
 nem alkalmazható, 's különben is csak gazdájó-
 kat érinti, a' robotoló cselédet legfőlebb gúny-
 hahotára fakasztja; — ilyen munkás tömeget,
 mellynek titkos boszú, és durva nyerseség ápol-
 ta ösztönei a' munkáltató földes-urnak érdekei-
 vel merő elleniségben állanak, egy két ugyana-
 zon néposztályból kiemelt, tekintéllyel nem bíró,
 csekély bérből tengődő, 's így magosabb ösztön
 nélkül kötelességét amúgy gépileg követő hajdú,
 vagy néhány gondatlan, tapasztalatlan ifjoncz,
 avagy rendszerint többfélékkel igen is elfoglalt
 tiszt miként kormányozzon? — munkájának he-
 lyes, szorgalmas végrehajtására mivel ösztönöz-
 zön? — Valóban olly hadsereggel, mellynek e-
 gyek tagjai a' szigorú fegy vas karjával nem é-
 rinthetők, 's különben is azon ügynek, mellynek
 szolgálnak, ellenségei, a' világ leghiresebb had-

vezére sem képes babér - koszorúkat aratni!
 — Egy szerencsétlen status hazugság biz ez,
 melly minden előhaladási törekvést első csirájá-
 ban elfojt.

12. §. A' robotról számadolás sem áll jobb
 lábön, mert hiszen melly tárgynak nincs, nem le-
 het szigorú ellenörködési rendszere, merő kény
 és ideálítás az a' feletti számadás: avagý van-e
 ott ellenörség, hol a' kitételeket tanúzó okira-
 tok többnyire hajdúktól, és tudatlan cselédektől
 szármoznák; — lehet-e ott ellenörség? hol nem
 létezik kulcs a' felszámított robotnak a' végzett
 munka mennyiségével összevetésére; lehet e
 szigorú lelkisméretes számadást képzelni olly
 tárgyról, mellyre a' kor lelke rég kimondá már
 enyészeti átkát, 's következöleg tiszt, cseléd,
 jobbágy által ollyminek nézelik, mit vesztegetni,
 pazárlani, minden hozzá férhetőnek, kény 's
 kedv szerint szabadságában áll? — tudok esetet,
 hogy egy akó szegödvényi bornak elszállítása,
 egy ölfának bevitele, egy köböl buzának meg-
 örlése majd annyi robotot emésztett fel, mennyit
 az árunak egész értéke tett, — és miért? mert
 a' robot oeconomiajával rendszerint semmit nem
 gondolván, azzal kiki szeszélye szerint bánik,
 's így a' legroszabb időben, feneketlen sarokban
 történt a' szállítás; az örlés pedig magára a' ro-
 botosra hagyatván, ennek örve alatt hon félna-
 pokat töltött, 's azon idejét is bétudatta! — Né-
 zük csak a' robot-számadásnak temérdek hátulsó
 ajtait: *hetelés, levélhordás, deputatum szállítás, ör-
 lés* 's a' t. milly szép számú robot reppenik el
 azokon! —

Hát a' robotnak gondatlan kezelése, melly pedig nagyobb testületeknél, hol kivált a' jobbágy érdekereire kissé élénkebben ügyel, elkerülhetlen, mennyi megvehetetlen robot-kimeneteltetést von maga után? hányszor történik, hogy épen őszi, kora tavasz, 's télen, midőn a' jobbágyak dolga nincs, — néha rendelés nélkül is seregesen megjelenik a' távol pusztán; a' munkáltató tiszt pedig — az érkezett erőnek megjelenését közbejött uradalmi rendeletnek tulajdonítván, — azt, kell nem kell, befogadja, és holmi haszontalanságokkal foglalja el inkább, sem hogy a' megment-jövet bevételével elbocsássa; 's midőn magát észre veszi a' robot-számadoló, néha legjobb, de egyszersmind legfortélyosabb gazdája nyár bekövetkezéséig már leszolgálta egész illetőségét, és ott sül a' sűrűbb nyári munkák folyama alatt, gyengébb, 's azért alig használható többi gazdáival. De hát ki nem vette azt észre, hogy csudálatos véletlenségből a' robotos nyáron is épen alkalmatlan esős időben, midőn se magának, sem uraságának nem dolgozhat, legnagyobb számmal szokott a' munka helyén megjelenni?

Nem, ne áltassuk magunkat többé: a' robotrendszerrel járó pazarlásokat, vesztegetéseket, sikertelen elkallódásokat, kivált nagyobb községekben lehetlen elkerülni! — olly munka-erő ez, melly az erkölcstelenség szétbontó elemeivel minden izeiben áthatottan rendesen nem kezelhető, nem ellenörködtethető, szigorú számadással a' földes-úrnak teljességgel nem biztosítható!

13. §. De talán nem így van ez kisebb tes-

tületeknel: azt mondják: ezeknél a' robot kielégítő munkaerő, megfelelő a' földes úr kívánatainak? Én nem tudom, hazánk melly csudálatos vidékére illhessék e' nagy, e' tág hit, mert bár e' honnak jó nagy falatját kormányoztam több éveken át, de a' robotot nagy és kis községeknél kevés külömbséggel ugyanazon egy általános tipussal jellemzettnek tapasztaltam! — Meglehet azonban, hogy hol a' földesur közvetlen kezeli azt, másként áll a' dolog; halljuk tehát meg egyikét ezen kisebb földes uraknak, pedig egyikét, kit honunk e' viszonyaiban is járatosnak, következőleg e' tekintetben elfogadható birónak tekinthetünk! Ugyanis Szüts Ábrahám úr 1842ik évben „A' keletnépe gazdasági állása“ czime alatt közre-bocsátott röpiratában a' jobbágyság viszonyait bizony nyomatosan fejtegetvén, többi között a' 19-ik 's utána következő lapokon ezeket mondja:

„Az urbéri kihágások tüsténti büntetése, sehol sem történik, és nem is történhetik, e' miatt azok mindkét részről, de kivált a' kisebb értékű földes-urak jobbágyságai részéről minduntalan szaporodnak, és az ebből eredő restantiák bevehetetlenekké lesznek. Mert igaz ugyan, hogy a' törvény a' pálczát, melylyel becsületes ember, csak ijesztőnek tartván, vissza eddig sem élt, a' vissza-élőt pedig a' törvény megbüntethette, eltörölvén, 's annak helyébe fogóságot, 's a' pálczánál még terhesebb pénzbüntetést rendelvén, a' nagy uraktól, kiknek fogházakat építeni, úriszékeket tartani, a' végre-hajtáshoz mulhatlanul szükséges hajdúkat fizet-

„ni épen nem terhes, eléggé gondoskodott is;
 „— — de nem vagyunk így kisebb birtokosok,
 „kiknek csak az olly jobbágyunk, és akkor szol-
 „gál, a' ki és amikor akar. Tartunk ugyan em-
 „bert, a' ki őket hajtja, de tizedik szavára sem
 „jö senki, 's ekkor mit teszünk? Azt, a' ki nem
 „jött a' parancsolatra, hogy bezárathassuk, is-
 „mét hivatjuk, de nem jön. Azután parancsoljuk
 „a' bírak előtt, ha eljön, hogy egy pengő forint
 „büntetését fizesse meg; de nincs is miből, nem
 „is akarja. Ekkor nagy ügygyel bajjal, kinek a'
 „megyebeli tisztek közt jó barátja van, összecsi-
 „nálkét vagy három esztendő mulva egy úriszé-
 „ket, és eleibe adja panaszát, hogy jobbágyain
 „semmit sem vehet; de az úriszéknek is nagy
 „része vagy túlzó szabadelműekből, vagy ollya-
 „nokból áll, kik ismervén bíróságuk alá rendelt
 „természetét, bele kötnak abba, hogy a' földesur
 „engedetlen jobbágyát sem be nem záratta, sem a'
 „pénzbüntetést rajta meg nem vette, 's így az
 „uriszéki eljárásnak addig helye nincs. — Így
 „miután a' szegény kis földesur egy embert azért
 „fizetett, hogy jobbágyát hijába hajtja, miután fog-
 „házat épített, uriszékre négy-öt forintot reá köl-
 „tött, még ott sincs, a' hol lenne, ha jobbágyát
 „minden további szolgálattól felmentette volna,
 „mert megpótolta hajdú-fizetéssel, tömlöcz épi-
 „téssel, uriszéki költséggel, 's mi ezeknél még
 „több azzal is, hogy felül reá jobbágya ki is ne-
 „veti. Hogy ez így van azon három helyen, a'
 „hol, de mindenütt keveset bírok, mind magam
 „mind többi kis birtokú társaim gazdaságá-
 „ban szomoruan tapasztalom, de más helyekről

„is szintén e' panaszt hallom, úgy hogy nekem a'
 „három helyen negyven földes, és zsellér embe-
 „reim közt egyetlen egy van olyan, a' ki tarto-
 „zását nem ugyan mikor én parancsolom, de
 „csakugyan mikor nékie tetszik, évenként le-
 „szolgálja.“

Ime mi élénk ecsettel festetik e' sorokban
 le azon boldogság neme, melly a' robotból el-
 lentétben a' nagy urakkal, a' kisebb földes urak-
 ra háramlik.

14. §. Honunk nagy és kis urai, ennyi intő
 példa után, higyétek el valahára, hogy a' robot
 mint gazdasági munkaerő, a' helyes munka kel-
 lékeinek egyikével sem bir; hogy gazdaságtok
 e' tényezője felett az idő szelleme reá mondotta
 már a' végítéletet; hogy e' bomló agg intézetet
 mai okszerűbb, iránylatosb formáinkba nem vagy-
 tok többé hasznotokkal beilleszteni képesek;
 hogy ezzel haladnotok nem lehet, hanem inkább
 a' földnéppel együtt napról napra hanyatlanotok
 kelletek! — És ha mégis mindezekről el nem
 borzadtok, 's ha a' hajdanna ez olla potridájá-
 ra élénk még étvágyatok, úgy valóban Jóbé-nál
 nagyobb türelmetek. — Ez esetben vegyétek
 tehát kezetekbe egyszer legalább a' számító ónt,
 mellyet különben kimélni annyira szerettek, és
 számítgassátok ennek valóságos értékét; — im'
 néhány vonásokkal szolgállok.

15. §. Azon számvetésben, mellyel a' ro-
 bot valódi értékét feltüntetni törekszem, mellő z-
 ni fogom mindazon körülállásokat, mellyek a'
 robotnak bizonytalan és drága kiállításából; fel-
 ügyelési és ellenörködési rendszerének elégte-

lenségéből, a' munkásnak akaratlanságában, sőt bosszús gyűlötségében alapuló szántszándékos rosz munkából és fájdalmas kártételekből a' munkáltató földesurra hárulnak; mellőzöm továbbá mindazon költségeket, mellyek e' rendszertől elválhatlanok, minők többi között: a' számos urbéri panaszoknak és pöröknek törvény szabta elítélésére megkívántató temérdek kiadások — és hogy számításom az idealitás legcsekélyebb gyanujától is távol tartassék, csupán azokra szoritkozom, mik a' robot használata körül törvényesen megállapítvák, 's következöleg a' legjobb szerkezetü robot rendszernél sem kerülthetnek ki, millyen *először* a' robot-kezeléssel járó személyzet költségei, és *másodsor* a' robot betudása körül az urbéri törvényekben megállapított szabályok.

Számításom ez utóbbi tényezőjének bővebb megértésére némü részletesb felvilágosítást kell adnom.

Az 1836-ik évi VII. t. cikk 5-ik §-sa szerint a' távolabb robot-munkáknál a' menet-jövet beszámítása közhatóságilag lévén megállapítandó, tapasztalat szerint a' csak másfélóra távolságnyi munkáltatásnál is menet-jövetre rendesen legalább fél nap betudás határoztatik; — no már most vegyük, hogy p. o. egy egész telkes jobbágyot nyáron két napra rendelem, ez esetben nékie a' menet-jövettel $2\frac{1}{2}$ napot kell bevennem, 's így a' munkában tetteleg eltöltött idejét, annak negyedével szaporitanom. — De hát hol féltelkesek a' jobbágyok, 's következöleg azokat kettőztetve is csak egy nap-

ra rendelhetem ki hetenként, ott mivel ez egy napra szintén félnapot kelletik jövet-menetre beszámítanom, letöltött munka-idejét már felével szükséges pótolnom — e' különben igazságos, de a' robottali munkálást mindenesetre szerfelett drágító körülállást a' robot értékének számításánál sohasem szabad szem elől vesztenünk, annyival is kevésbé pedig, mert hol ennek betudása nem divatozik, ott a' jobbágy késő megjelenésével és korábbi távozásával tetteleg kártalantotta magát, 's így a' menet-jövet betudást mellékesen eszközölte.

Továbbá: miután az 1836-ik évi urbéri törvény azon szabályt, hogy a' jobbágy minden munkáját csupán két igavonó marhával tartozik leszolgálni, honszerte általánosította, természetes hogy az efféle munkákhoz, mellyek két marhával nem végezhetők, minő p. o. legtöbb esetben a' szántás, két erőt kelletik összefogatni, 's így a' betudást kettőztetni. Már most feltéve azt, hogy illyes munkákra minden huszadik robotnap fordittatik, minthogy azt kétszerezni kell; tehát a' robotnak egy huszada e' betudás mellett ismét elenyészik. —

Végtére: a' távolságokat és terheket ugyanazon urbér rendelete szerint is a' közhatóság alapítván meg, hogy az illy módon elhatározott beszámítás a' földes ur hasznával nem, hanem rendszerint igen is súlyos terheltetésével szokott megtörténni, és ez úton ismét szép robotmennyiség füstbe megy, — az tudja, ki a' robot betudásra nézve illy megyei határozatok által korlátoztatik.

Ime a' robot-munka lassuságát tekintetbe se véve, mennyi erővesztés fekszik e' néhány törvény állapította beszámításoknál! Én azonban a' két utóbbit is mellőzve, egyedül az elsőt fogom számításomban felvenni, hogy illy engedményekkel annak helyességéről a' robot legmakacsabb pártolóját is annál biztosabban meggyőzhessem!

16. §. Ezeket megállapítva számítsuk ki előbb, mennyibe kerülhet egy majorságos erőnek kiállítására és feltartására :

Ezüst pénzben.

ft. kr.

Négy ökör értékét 180. pengő forintra véve, ennek hat száztólja egy évre	„ „ „ „ „ „ „ „	10	48
--	-----------------	----	----

Az ökör értéke rendszerint visszakerül, mert mielőtt megvénülne, felhizlaltatik 's eladóvá tételik, — de vegyük fel mégis véletlenségekre (risico) teherül az egész árnak $\frac{1}{10}$ -dét, mely által az iga minden tíz évben egészen megújítható	„ „ „	18	—
---	-------	----	---

Egy béres bére lakkal, 's egyéb járulékaival a' hónak legtöbb részein alig kerül többbe, — mint	„	80	—
---	---	----	---

Egy illy béres igához kívántató minden nemű készség: szekér, eke, borona, 's a' t. kerül 140 p. forintba, ennek minthogy kopik, tiz száztólját számítva térszen	„ „ „ „	14	—
---	---------	----	---

for. kr.

Általvétel 122 48

Ezen eszközök jó karban tartására ismét évenként 10 száztolit véve 14 —

Az ökröknek 200 napra fejenként 24 H szénát számítva, tészen 192 mázsa szénát, mellynek mázsáját közép ár szerint 36 p. krba véve tészen 115 fr. 12 krt, de minthogy ennek legalább $\frac{1}{4}$ értéke az alomszalmával együtt visszatérül a' trágyával, marad teherül csak $\frac{3}{4}$ ben, vagyis 86 24

Megjegyzem hogy hol szecska-vágással, takarmány-pároltatással 's a' t. bánni tudnak, és szeretnek, ott e' tartási költség jóval lejobb szál.

Ezen ökrök nyaraltatását az egész teletetés harmadában vevén fel, tészen " " " " " " " " 38 24

Sóra, világításra, gyógyításra, és egyéb apróságokra évenként felvéve négy ökör után " " " " 3 12

40 ökörre egy istállót 2500 p. ftal felépítve, 4 ökörre esik 250 p. ft. mellynek 6 száztolija tészen " " 15 —

Öszvesen 279 48

Hasonlitsuk össze a' túlfeszített számítást a' robot-erővel: az illy négyökrű vonat, a' vásár-és ünnepnapokat levonva, dolgozik körülbelöl 300 napot — ennek tehát robot-aequivalense 600 nap, mert a' robotos csupán két marhával teljesíti munkáit.

	pft.	kr.
600 szekeres napnak urbéri ára		
20. p. krt véve egy napért, tészen „	200	—
A' 15-ik §. szerint elpárolgó beszámításokra $\frac{1}{4}$ det, vagyis 150 napot véve, ennek értéke 20 kral tészen „ „ „ „ „ „ „ „	50	—
Legelőbért ugyan annyit véve, mennyit fennebb az igavonó marhá- ra számítánk: „ „ „ „ „ „	38	24
Őszkor, télen enyhelyet kellvén adni embernek jószágnak, — erre minthogy nem kívántatik épen egész olly készületű épület, mint a' majorságos erőnél, költségeinek csak harmadát véve, tészen „ „ „ „ „	10	—
150 telekre felvéve egy robot- számadoló ispányt, ennek fizetését lakházzal és egyéb járulékaival 400 p. ftba számítva, esik a' 600 napot szolgáló 11. telekre: „ „ „ „	29	20
Két robotrendelőhadjú bére, járulékaival együtt csak 80 frba véve, tészen „ „ „ 160 ft.		
A' munkáltatási felügyelet a' robotnál ismét a' majorságos erőhöz képest legalább egy hadjú bérével többbe kerülvén e' szinte teszen „ „ „ 80		
Tehát 150 telekre	240	ft.
esik ebből 11 telekre „ „ „	17	36
Öszvesen	345	20

mellyből a' majorságos erőnek fennebb kimutatt költségeit „ „ „ „ „ 279 ft. 48 krt. levonva, világos hogy annak robot-aequivalense „ „ „ „ „ 65 „ 32 „ pengő pénzben többbe kerül.

E' számítás világosan kitünteti, miként feltéve, hogy a' robotos annyi és épen olly jó munkát végez, mint a' majorságos erő — mit pedig a' robotnak leghőbb pártolója sem mer állítani, — 's felvéve továbbá, hogy 20 krosnál magosabb robotváltó átaljában nem lenne remélhető, mi ismét nem áll, mert kormányom alatt 30 kros váltóár mellett legfelsőbb helyen is helybe hagyott, és a' nép által szívesen teljesített szerződéssem volt; feltéve mondom mindezeket a' robot-aequivalens mégis majd egy negyeddal drágább a' hasonló majorságos erőnél — és mennyivel terhelődött volna még ennek mérlege, ha a' robot-kirendeléssel felemésztett temérdek napszámok, és egyéb pazarlások is számításba vétetnek!

17.§. E' pedig nincs különben a' gyalog robottal sem, ha azt akár a' szakmányos, akár a' pénzes munkással összehasonlítjuk. Vegyük fel csak, hogy midőn a' szakmányos vagy pénzes munkás a' munka helyénrendszerint egy nappal előbb jelenik meg, 's így munkájába teljes erejével beállva, abban a' hetet félbe-szakadatlanúl letölti; akkor a' gyalogszerű robotos későn és fáradtan érkezik, és pedig naponta változván, újult erő soha sem jut az úri munkáknak; vegyük fel továbbá, hogy a' gyalog robotos rendszeren épen a' legsürgetőbb nyári munkák alatt elő nem kapható, mert ke-

nyér-keresés végett hazulról épen ez időben szokott távozni, munkáját tehát közönségesen az év azon szakában végzi, midőn különben is könnyü elégséges, olcsó pénzes munkásra szert tenni; végre ha figyelembe vétetik, hogy olly munkáknál is, mellyek különben olcsóbb ifjonczokkal, és leányokkal végezhetők, embernyi ember napszámot kell osztogatnom, mert ennek betudását nem lehet, nem szabad a' munka miségéhez szabnom, hanem a' letöltött idő szerint kellek azt bevennem, 's legfeljebb azt követelnem a' jobbagytól, hogy ha dolog-tehető egyént nem állított, azt haza bocsátva, alkalmasbat adni tartozzék; pedig ez orvosláshoz, tekintve a' rendelés nehézségeit, a' kiállítás bizonytalanságát, sürgős munkák idejében vajmi nem szivesen folyamodunk! — ha mondom mindezeket kellőleg megfontoljuk, bizony könnyü lenne a' pénzes vagy szakmányos erőnek, a' roboterő feletti olcsóbságát számokkal is bebizonyítani. — Hát még hol 15 ezüst kral is szivesen váltja napszámát a' zsellér, — pedig mint feljebb említém, illy alkum nékem is volt — mennyivel drágább ott, mindeneket hozzá tudva, másféle erőhöz képest a' robottali munkáltatás?

18. §. Az előadattakból világos tehát, hogy a' robot, a' munkaerő bármelley kellékeivel sem bir, — sőt azon eszmével, mellyet ennek helyességéről kitűztünk vala, éppen ellenkező természetű: meg van mutatva, csalhatlan szármokkal bebizonyítva, hogy a' robot a' világon legdrágább, e' felett legroszabb, elerkölcstelelítő és visszaélésektül hemzsegő eröpótlék, —

meg van mutatva, hogy e' tényezővel haladni lehetetlen, sőt mindkét résznek hanyatlani kell, robotolónak úgy, mint az azzal munkáltatónak, 's hogy ez annál kiáltóbban mutatkozik, mentül felvilágosodottabb, szorgalmasab a' földnépe, következőleg mennél mélyebben érzi e' szolgálatának súlyait, és még inkább nyomasztó szolgálai típusát, — mindezekután világos lészen talán a' legelfogultabb robot-pártolók előtt is, hogy ez átkos munkaerőtől — méltányos pótlással — szabadulni, menekedni, valóban üdvös és kívánatos!

19. §. De azon káros behatások, melyeket mint *közvetlen* a' robot természetéből kifolyókat fennebbi czikkeimbe elősoroltam, még nem foglalják magukban azon bajok öszvegét, nem azon sokkal veszélyesb következéseket, melyek az uri gazdaságokra e' szerencsétlen rendszerből *közvetve* áradoznak, — pedig igénytelen nézetem szerint ezek érdekességben amazokat jóval felülmulják!

Elősorolom ennél fogva ezeket is azon renddel, miként e' téren hoszas, és bizony mennyire istenadta agyom alakzata engedé, örökké elmékedéstől vezérlett tapasztalásom azokat előmbetünteté, és hiszem, hogy honom olly bibéjére mutatandók, melly magában is elégséges arra, hogy a' nemzeti állítások e' termékeny anyagjától: a' robotrendszerből bármi áron is válakozni kívánatosnak lássa minden gondolkozó földbirtokos.

20. §. Midőn a' honunkban annyira elharpózott absentismusnak, — azon nyomasztó divatnak tudniillik, melly a' haza terményező e-

röinek minden gyümölcsseit, sőt szomorú tapasztalás szerint azokat nem egyszer a' jövendősegtől is érzékenyen előlegezve, a' mezőipartól elvonván idegen földön eltermékekeniti és a' sorvadó hon drága éltető nedveivel idegen elemeket táplál, melly nagyjainkat néha nemzetietlen eszmékkel keresztül - hatván, a' haza közérdekeitől távul tartja, és a' nagy nemzetesttel összeolvadásukat örökké gátolja, tehát e' nemzet szétdaraboltságát eltaszító ellenes polusai által mindinkább gyarapítja; — midőn mondom, nagyaink *külföldieskedésének* okait keresném, azokat többi között az urbéri viszonyban, 's közvetve a' robot-rendszerben gondolom fellelhetni, melly tudniillik azoknak a' mezei lakást — pedig ez kitünően általános hajlama e' nemzetnek — gyűlöletessé, majd csak lehetlenné teszi.

És lehet-e ez különben? —

A' robottali munkáltatás ma már, mióta azt az idő lelke botrányos zsarnokságnak bélyegezte, valóságos élethaláli háború alakot öltött fel, melly mindkét részről a' legnagyobb elkeseredettséggel küzdek: a' mezei élet tehát elvesztette azon bájos szendeségét, melly különben az élet élénkebb térein kifáradt léleknek nyugtot, 's ez által újabb rugonyosságot adni szokott. — — Csendes elvonúltságodban üldöznek egyfelül az urbéri viszonyból eredő számtalan panaszoknak daemonai, mellyeket pedig, minthogy épen e' viszony ellentétes szerkezetéből elhárithatlanul áradoznak, orvosolni képes nem vagy; üldöznek más felől azon érzékeny kártételek,

mellyek évi budgetteden vérszopó nadálykint csüngenek, birtokod' jövedelmeit felemésztik, lakhatóbbá tételét pedig és szépítését lehetlenné tészik. És e' kártételek honnan sujtanak? azon ellenséges elemektül, mellyeket te szerencsétlen elfogultságodban „*munkaerőd*“nek nevezsz!

Városi ragyogó salonjaid izletes kéjeinek oda-hagyásáért mi pótlékot remélhetsz hát mezei jószágodon? hol csak szolgálai bókolásokkal, vagy épen az alattomosan fortyanó bosszunak vést sejtető arczrángatásaival találkozol, — mert hiszen itt, az urbéri viszony minden vonatkozásokat élére rakosgatott, 's ugyan átkaihoz számitandó, hogy a' közvetítő elem, melly elváló állásodat a' nemzetesttel összekösse, 's ezzel érintkezéseidet is kellemesen sokszorozza, mind eddig ki nem képeztethetett.

Illy helyzetben csoda-e, hogy Nagyaink vesztett napoknak tekintik azokat, mellyeket lételük dús alapja: terjedelmes birtokaik megszemlélésének elég gyéren, és rendszerint váltott fogatokon áldoznak, hogy gyönyörű mezei lakjaik, hajdan egy nagyobb szerű vendégszeretnek, nemesb de mindig nemzeties társalgásnak, sőt nem egyszer a' hon legdrágább érdekei feletti komoly őszinte tanácskozásoknak örömjós gyűlhelyei; most többnyire elnépetlenedve, az idő rombolásainak nyomait minden részeikbe feltüntetve, vést sejtető némaságban ott állanak, mint meg annyi gyász-émlékei azon mostoha szellemi fordulatnak, melly nagyainkat messzetávil idegen földre megszalasztá, 's ha midőn egyszer másszor kény kedvtelen ösfészkeikbe megfor-

dúlnak, mint valami üldözött lényeket bujkáltatja terjedelmes lakjaik rejtekeiben! — Csoda-e továbbá, hogy a' honi müipar az absentismus által éltető nedveitől megfosztatván, felvirágzani nem képes? csoda e végtére, hogy a' várnás szétदारaboltság örvénye folyton tátong, és a' hon elemei vegyületlenül maradván, sőt elavúlt állapotukban megmerevedvén, egy kölcsönösen nemesítő társalgás szelidítő, simító lehe socialis életünket teljességgel át nem lengheti? — És a' hazának ez abnormis gyász-állapotja, robotrendszerünk közvetőlegi átkainak elseje.

21. §. Második, szintén mondhatlanúl vésszes, habár ismét csak közvetett következménye az, hogy honunk legtöbb birtokosai gazdasági vállalatikat az iszonyú papir erőhöz mérve, rendszerint a' külterjü gazdálkodásnak feneketlen örvényébe merülnek, és sorra egy gyászos jövedelmetlenségnek mártalékaul hulnak el. Magának e' tényezőnek, mellyre az extensiv gazdálkodás fektetett, ingóságából, elégtelenségéből, káros működéséből önként foly a' jövedelem hiányának megfejtése, — hát ha még ehhez számítatnak a' felügyelet és nagy téreken folytatott munkálatok czélszerű kezezésének nehézségei; a' sikertelen erőfeszítésekkel elváhatlanúl együttjáró erő, idő és anyag elpazarlásai; főleg pedig a' beruházási és forгатási tőkék elégtelensége?! Bizony bizony ujjal tudnék mutatni hazánkban számos olly gazdaságokra, mellyek minden iszonyú erőködéseik mellett alig képesek a' földtőke kamatjain felül szorgalmi jövedelemként valamicskét felmutatni! Pedig a' ter-

jedő rendszernek még az a' fonáksága is kétségbe vonhatlan, hogy az ebből eredő jövedelmétlenséget rendszerint újabb terjedéssel törekszünk pótolni, következőleg a' belterjü gazdálkodásnak biztosb áldásaitól mindinkább eltávolitatunk.

22. §. Külterjü gazdálkodásunknak közvetlen, robotrendszerünknek pedig közvetőleg *harmadik káros következménye*: a' haszonbéres, és benépesítési rendszertül való irtózásunk, bár mindkettő honi mezőiparunk bővebb kifejlesztése leghatalmasabb tényezőinek tekintendő.

A' haszonbérenek hasznait előttem már többek, nevezetesen pedig legrészletesebben egyik jeles gazdánk Bujanovits Edvárd ur e' czimet viselő pályamunkájában fejtegette, mellyekhez én még csak annyit kívánok adni, hogy ha a' mezei vállalatoknak a' haszonbéres rendszer által eszközölhető egyszerűtése, és a' jövedelmek állapotjának lehető biztos megállapítása csak valahol is kívánatosnak mutatkozott, ez nálunk valóban kiáltó szükség gyanánt tűnik elő, hol tudni-illik, a' nagy terjedések a' jószág kormányzását szövevényes, fáradságos foglalatossággá teszik; hol a' nagy birtokosok országos feladásaik betöltésével elfoglalvák, jószágaik kezelését rendszerint igazgató tisztjeikre, 's bizony vajmi gyakran nem épen legszerencsésebb választással átruházni kéntelenek; hol e' felett épen legnagyobb földbirtokosink tapasztalás szerint egyszersmind a' legrosszabb financierek lévén, tulságos szélsőségek között ingadozó évi budgetjeik mellett, és pénzügyeik körüli vakoskodásaik között nem egyszer akkor eszmélnek fel, midőn legboldo-

gabb révedezéseik között aranyzott ajtaikon be-
kopog a' sequesternek, vagy épen exequensnek
kérlelhetlen rém-alakja, és rögtön elenyészteti
a' hosszas, a' bájédes andalgással szőtt csillám
álmok tünde Eldorádoját. Avagy hiányzanak-e
erre honunkban példák?

A' népesítés nagy eszméjét sem fejtegetem
bővebben; meglehet hogy honi mezőiparunk ez
elhanyagolt tényezőjéről egykor ex professo
felszólalok: jelen feladásom érdekében csak any-
nyit akarok mondani, hogy nép nélkül ügyesebb,
értelmesebb munkás osztályra aligha szert tehe-
tünk, hogy nem csak a' földmivelés sikeresb üz-
hetése, hanem a' felélesztendő kéz- és gyármű-
ipar érdekei is ez eszmének sikerítését paran-
csolólag megkívánják e' honban, mellynek terü-
letén a' meglévő népesség különben is olly sze-
rencsétlen aránytalansággal van eloszolva, hogy
midőn a' kevés mivelhető sovány térekkel bíró
vidékek azzal tulságosan ellátvák, az a' temény-
telen puszták honában igen gyér, 's mi van is
nehány oriási városokban létezik összehalmozva
— hol tehát újabb népesítés a' népség arányo-
sabb elosztatása tekintetéből is a' kiáltóbb szük-
ségek közé tartozik.

Ime egy szerencsétlen előzmény, mellyhez
fejlődésünk fonalát vak hittel kötöttük eddig, mi
vészes tévutakra vezetett bennünket!

23. §. Bátor az előbocsátottakban azon gyász
hatásról, mellyet a' robotrendszer uri gazdasá-
ginkra közvetlen és közvetve gyakorol, elég
részletes, még pedig számokkal is támogatott
tudomást nyerve, mezőgazdálkodásunk ezen ed-

dígi tényezője felett végítéletünket annyi gyám-
 okokon egész határozottsággal kimondhatnók —
 mégis hogy a' szoros igazságnak azon szabálya
 ellen, miszerint az ellenfélt is ki kell hallgatni,
 ne hibázzunk; függesszük fel ezt mindaddig, míg
 az ellenvéleményüek erősegeit is megértettük,
 megvitattuk, — 's azután hadd győzzön ok ok el-
 lenében.

Mennyire értelmesb robotpártolóink okos-
 kodásait egyszer másszor megérthetém, ezek a'
 robot további feltartása mellett — nyíltan be-
 vallva azonban annak céltalanságát, és híven
 előszámlálva kártékony eredményeit — körül-
 belől következő két alap-erősséggel küzdenek:
 hogy *először*, hazánkban szerte tapasztalt mun-
 kaerő-hiány miatt robot nélkül fel leszünk akad-
 va terjedelmes gazdaságainknál azon munkák
 véghez vitelében, mellyek egyszerre nagyobb
 munka-erőt igénylenek; és *másodszor*, hogy a'
 jobbagység tartozásait sokkal könnyebben tel-
 jesíti munkájával és termékekkel, mint pénz fi-
 zetéssel, mert van — mint ők szeretik mondani,
 két egészséges karja, de pénze nincsen.

24. §. Ez ellenvetések *elsejében* nézetem
 szerint az a' furcsa logica rejlik, mintha tudniil-
 lik a' munka-erő hiányt, ugyancsak munka-
 erő pazarlással kellene és lehetne pótolni, —
 mert hiszen azt ők is nyíltan elismerik, hogy a'
 robot in ultima analysi = erő-és idővesztegetés.
 Azonban vizsgáljuk meg bővebben, ha valjon a'
 munka-erő hiány olly apodicticus igazság-e,
 mellyen túl sem okoskodással, sem a' tapaszta-
 lás intő adataival mennünk nem lehet, nem sza-

bad, avagy nem-e inkább olly valami elavúlt nóta, melyet mi — észre sem véve a' körülményeknek körülünki tetemes megváltoztatását — csak amollyan gondatlan pietással tovább dúdolunk, mint azt tudniillik apáinktól tanultuk vala? Széljel nézek tehát a' gyakorlati életben, 's mit látok? Helységeinkben a' házas és házatlan zseléleket, kivált a' közelebb letelt harmincz békeévek folyama alatt annyira felszaporodva, hogy ezek kivált az alföldön, hol legélénkebb a' munka-hiány feletti panasz, a' telkes jobbágyok számát, melly pedig szintén aránylatosan növekedett, jóval, sőt néhol háromszorosan is felülhaladják, a' mi talán még is csak munkaerő szaporodásra mutat! Vagy talán a' tulnépesített felföld megszűnt emberfeleslegeinek rajait nyár kezdetével az alföld pusztáira bocsátani? nem biz a: ezernyi ezrei még most is bolyonganak e' téreken, és sikeresen segítnék a' dús rónák tömérdek áldásait összeszedni, ha mi is úgy akar-nók.

Hát hol a' baj? — Ott bizony, hogy a' papi-ron lévő iszonyú robot-erőre támaszkodunk; szépen elhagyjuk ballagni az önkint kínálkozó felföldi pénzes napszámot, — a' magunkét is a' robot félelme miatt olly vidékekre, hol pénzzel nem robottal fizetnek, szalasztjuk, 's mikor szükségünk lenne mindkettejére, nincs, nem találjuk sehol, és ott sülünk oktalan gazdálkodási rendszerünk miatt, mert meg van mondva „a' fősvény kétszer fizet.“

25. §. De ezen a' robotváltság mit segíthet? hiszen ez meg fogja még inkább fogyasztani a'

munkásokat? — Csalóddol barátom, mert ez bizonyosan felszaporitandja azokat! Ládd ha birtokodban a' pénzes napszámali működést rendszerezed, módot nyújtasz állandó, biztos, folytonos keresetre, és a' pénzkerengést előmozdítod: falvaiddban a' kereset-vágy ugyancsak fel fogám izgattatni, és az előled különben megszökött tunya robotos, szorgalmas engedelmes pénzes napszámosoddá válni, e' felett pedig a' földi munkás is nálad megállapodni. — Nem hinnéd milly nagy erőre leszel képes szert-tenni, midőn a' sovány robot hűbéri sorompóit széttördelve a' szabad keresetnek dús kapuit megnyitod, 's ezzel az eddig biztos, jutányos elfoglaltatás hiányában aludt erőket életre keleszted.

En tapasztalásomra merek e' tekintetben is hivatkozni, mert egy népes nagy magyar városból, melly gyalog napját 15 ezüst krral váltotta, temérdek a' munka minőségéhez, 's az évszakhoz képest a' robot-váltónál is olcsóbb napszámosom került ki, pedig csak egyszerű közhíresztelés, és nem tüzzel vassali sikertelen zavartatás után! Ennyi erő fekszik ám a' formák okos módosításában.

Hogy pedig a' robot ölly nyári munkáidat, mellyek egyszerre nagyobb erőt kívántak, eddig is kellően teljesítette legyen, merő áltatás; pótolta azt pénzessel, szakmányossal, majorságos erőddel, 's midőn a' nagy munkát véghezvitt erődöt felszámítottad, bizonyára épen a' robot tette annak kisebb részét!

26. §. Azt mondják továbbá ellenvetések *másodikában* a' robot-pártolók, hogy a' földmi-

vesnek könnyebben esik tartozásait munkájával leróni, mint pénzével; — 's ez igaz lehet ott, és igaz lehet mindaddig, hol és meddig a' robot és ingyen munkák sorvasztó rendszere miatt a' jobbágy elől minden pénzkeresési források be- dugulvák, — és éppen a' dolgok ez állásán kell segíteni. — Adj csak nékie kereset-módot birtokodban, vagy adj nékie robotmentességet, 's következőleg tényszabadságot élelmét 's egyéb szükségeit bárhol szabadon keresni, eleve korán megtanulandja ő is majd, két keze munkáját a' robotváltónál többre becsülni; és ezt egész készséggel fizetendi. — Kezeltem én oláh, orosz elemet is, mellyeket pedig többi nemzetségeink között legtehetetlenebb fajnak, 's méltán tekintünk, de közöttök sem akadtam olly elmaradt trogloditákra, kik az urbérinél nagyobb váltó árt is kegyességnek ne nézték, 's azt szivesen ne fizették volna!

27. §. Van tehát honunkban sok szép munkaerő, csakhogy a' robotnak rideg ösztöntelen rendszere elaltatta: ébreszszük, éltessük azokat, midőn rendezett keresetmódot nyújtunk, 's tapasztalni fogjuk, mi nem remélt mennyiségben állandnak ezek elő. Azután semhogy egy olly munkaerőt, mellyről leghőbb védői is önként megvallják, hogy czéltalan, drága, erkölcstele- nitő, kártékony, és a' kor lelke által minden vonatkozásaiban teljesen felbomlasztott, tehát egy minden tekintetben gazdasági előhaladásunkat gátló intézet, csak azért, mivel egyszer másszor nagyobbserű munkáinkat elősegíti — mi, kö- vetkezőleg legyen mondva, körülbelől annyit

tesz, mintha valaki ezernyi holdak téreit az árvíz pusztításaitól czélszerű töltésekkel azért nem akarná mentesíteni, mivel ezek hárbar az ártérnek legnagyobb részét haszonvehetlen, lázszaporító mocsárrá változtatják is, imitt amott mégis némely magosabb pontocskákat az árvíz termékenyíteni szokott; — sem hogy mondom efféle, és ehhez hasonló hibás okoskodásnak szebb jövőnket feláldozzuk, talán üdvösebb leend egyszer már extensiv gazdálkodási tévedéseinknek örömtalan, idomtalan kinövéseit: arszlán majorságainkat összébb szorítani, és jól átgondolt okos fordulattal a' terjeszkedésnek örökösen jövedelmetlen pangásai közül kibontakozva, az intensív gazdalkodásnak eredményletesb életvidorabb térére átlépni — ez bizonyára kevesebb áldozatunkba kerülend, mint azon küzdés, melly mellett a' káros roboterő feltartásával terjeszkedő gazdaságainkban folytonos áldástalansággal pangunk!

És hát a' népesítés nagy eszméjének létrehozásával — okosb Atyáink bölcs példája után — mennyire lehetne nem csak jövedelmeinket, hanem a' meglévő munkaerő-összeget is ujjabb, még pedig ha a' szükség úgy hozza magával, idegen elemekkel is szaporítani? — Oda vándorolnak világ-tengereken keresztül a' német rajok Australiába, Amerikába, sőt a' szellemileg is zordon Moszkvába új hont keresni, mellyet munkájukkal, pénzükkel, értelmükkel gazdagitsanak, 's nálunk, tőszomszédságukban, használatlan hevernek, vagy sikertelen, eredménytelen miveléssel bitoroltatnak a' dús, annyi ős erőt rejtő

földeknek egész négyszeg mértföldei! — Nem így teremtették, nem így élesztették fel romjaiból e' hont ildomos Apáink! — Nemzetiségedet ne féltsd ezektől, — okos vegyítési intézkedésekkel, különösen pedig a' mult törvényhozás által, nyelv, és nemzetiség ügyében alkotott törvényeidnek szigorú sikerítésével, magyarrá teheted már első ivadékát is, — és különben is tapasztalás szerint nagyobb veszély jöhet a' hon e' legszentebb ügyére néhány egyes, de nagyobb befolyású pénzkirályoktól, mint a' szende földmivesek bár hány ezreitől, kik rendszerint új hazájokhoz, melly nékiek dús táplálékot, csendes fenállhatást, és rendithetlen jólétet biztosít, hő ragaszkodással tapadnak, 's annak tulnyomó elemei által magukat absorbeáltatni egész készséggel engedik.

Nem nem Uraim; a' robot mellett felhozott okoskodásaitok egy rég elmúlt időnek adataiból lévén merítve, ma már semmit sem nyomnak, legalább arról senkit meg nem győzhetnek, hogy léteznék akár ok, melly miatt e' kórhadó intézetet fennálló gazdasági viszonyainkhoz képest feltartani kéntelenítetnénk; akár pedig akadály, melly ennek elenyészését lehetetlenitené!

28. §. És ezzel bevégeztem azon gyász következmények felsorolásának cyclusát, mellyek a' robotrendszerből úri gazdaságainkra elvitázhatlanul áradoznak, — átmegegyek azon befolyásoknak szigorú vizsgálatára, mellyekkel a' robotrendszer a' *jobbágyi gazdálkodásokra* hat, 's azon nyomasztó következményeknek felszámlá-

lására, mellyek abból a' földmives érdekeire szivárognak.

29. §. Midőn ez érdekes feladást megfejtő, hazánk különböző részein a' földmives népszótály szomorú helyzetének okait keresném, első, mi a' temérdek iparölő akadályok tömkelegében felötlik, azon vizás ténykorlátoltság, melly jobbágyaink legjobb törekvéseinek, első felröppetésükben szárnyát szegi, 's mérges leheletével az ébredő jobb igyekezetnek gyenge csiráit első felpezsdülésükben elfojtja. Megmondók ugyanis, miszerint minden közállomány legerősebb támaszának: az önálló vagyonosb vállalkozó földmives osztálynak kiképzése, főleg egy lehetőleg terjedelmes tényt szabadság által feltételeztetik; és ez üdvös irány első élet-kellékeihez tartozik az adózások akkénti elrendezése, hogy ezek az iparra nyomasztólag ne nehezkedjenek, akadályozólag ne hassanak: már pedig a' robotrendszer, midőn a' földmivest emelkedése legfőbb tényezőitől: *drága munka-erejének, és még drágább idejének korlátlan használatában* gátolva megfosztja, — tőle emelkedésének azon elemeit vonja el, mellyek nélkül fennállnia alig, emelkednie pedig épen lehetlen.

Avagy van-e ott tényt szabadság, hol a' jobbágy erejével bizton sohasem rendelkezhetik, sőt hol ez rendszerint épen akkor vonatik el tőle, midőn arra magának legsürgösb szükségé volna. — A' törvény szerint megállapított robot-kettőzés, mellyet nyáron sietösb munkáknál megkívánhat a' földes úr, 's melly néha háromszorossá is elfajul, pedig ismét törvényesen

elfajulhat, midőn tudniillik a' munka-helyre kiállott jobbágy a' közbe változott idő miatt haza bocsáttatik, 's azon héti szakmánya rajta, még ugyan azon héten újra követeltethetik — nem-e olly terhes adózás, melly miatt a' szegény földmives öndolgaiban mondhatlanul gátoltatik, sőt nem egyszer egy hosszú év verejtékes fáradalmainak minden remélt gyümölcseitől, bégyüjtésük végső perczébe rögtön megfosztatik? — És reményeinek egy elavult polgári intézet fonáksága által okozott sérelmes enyészése mellett annyi gátló viszonyok között honnan vegyen a' nehezen sujtott, mélyen elbúsult, örökös küzdelmekkel kifárasztott földmives ösztönt több erő kifejlesztésre, 's magosabb ipar gyakorlására? Honnan vegye jobblétének bővebb anyagját, midőn e' szerencsétlen rendszer által korlátozva, minden melléi keresetekben is gátoltatik!

30. §. És ha bár e' robot-rendszerből folyó ténykorlátoltság magában is megmagyarázza földnépünk elmaradozott állapotját; ennél is veszélyesebb hatást gyakorol még is, midőn vizsás szerkezetével a' földnépnek erkölcsiségét megvesztegetvén, azt legnemesebb jelleméből kivetközteti.

Ne állassuk magunkat többé; az urbéri házasság nélkülözi a' kor áldását, — a' békételenség, gyűlölség, és kölcsönös boszontás átkos elemei vegyültek ebbe, és találkoznak elegenden, kik az urbérileg házasok viszonyaiba tele marokkal szórják a' konkolyt, melly után ők aranykalászokat arathatni reméllenek — mert hiszen van egy emberfaj, melly mások viszálgódásainak

előidezéséből, és fentartásából táplálkozik! — Avagy nem észrevehető-e azon általános törekvés, melly a' különben legjobb lelkü jobbágyot is tartozásainak lehető legsilányabb lerovására ösztönzi?, nem látjuk-e, miként áradozik a' rosz példa, az erkölcstelenítő tan, a' háznép, a' község, a' néptömeg minden tagjaira? miként zavarja a' szende földmives lelkületének tiszta forrásait? Ugy van; a' felsőség iránti tiszteletlenség, a' törvények kijátszása, a' tulajdonnak nem becsülése, a' kártétel vétkes ösztönei, melyekre a' robotoló apa gyermekét, a' gazda szolgáját oktatja, dúsan burjánóznak, 's egyszersmind vészes árral vissza-ömlendeznek a' gazda saját érdekeire is. Nincsenek-e erre példánk? Nem-e általános hazánkban a' panasz, a' cseléd gonoszsága felett? hány gazda jutott tenkre, midőn az illy veszélyes tanok között felnőtt gazdafi, vagy lélekisméretlen cseléd úrdolgában, távol a' gazda szemeitől, irgalmatlan bánásával helyrehozhatlanul megrontotta igás jószágát; midőn azt gondatlanul őrizve bátorságtalan pusztáinkon ellopatta, vagy irigy kártételi viszketegből buja lóheréseken, luczernásokon, vetéseken megdöglesztette! — Mennyi sérelem és kár hárul a' szegény gazdára, midőn az általa demoralisált cselédnek akaratossága, tunyasága miatt leszolgált napszámjától elesik, avagy cselédje kártételeiért elviselhetlen birságokkal sujtatik? Nem borzad-e el, midőn mindazon vészelveket, mellyeket urbéri viszonya feletti keserőségében a' földes-ur ellenében családi körében hintegedett: a' restsé-

get, fegytelenséget, kárörömöt ön-ügyeiben is gyakoroltatni tapasztalja?

Ó nem; ez így nem maradhat! Bizom a' Magyarok Istenében, ki e' nemzet felett számtalan zivatarai között atyailag örködött, hogy azt a' viszonos elerkölcstelenedésnek tátongó örvényétől megmentendi; — bizom nemzetem ép fel fogásában, hogy e' szerencsétlen viszonyt, mellynek ma már minden elemei a' felelemzés kovászától meg támadvák, mellynek ma már észszerű helyes alapja is hiányzik, jótékony törvényeinek segedelmével hová előbb eloldandja és megszüntetendi.

31. §. Láttuk eddig, miként dúlja a' robotrendszer ténykorlátolásával és elerkölcstelenítésével a' földmives népség legszentebb érdekeit, mi veszélyes erélylyel rágódik egy általánosabb nép-jólét gyönyörű fajának gyökerén; miként távolítja egyenkint el a' mezőipar felvirágoztatásának éltető elemeit. — Nézzük most már ennek hatását egy másik téren is: *a' robottulajdosok, robot-kezezők' durva kényeinek, és számos visszaéléseik termékeny mezején.*

Mennyi sarcz éri ez oldalról a' szegény földmivest, midön néha sűrgetősb munkáinak bevégzése kedvéért a' rendelő zsinóros kényúrtól magát kiváltani igyekszik? mennyi sérelmet kell tünnie, midön néha személyes ellenszenvből, egy szeles, tapasztalatlan, gögös ifjoncz holmi ürügyök alatt, mellyeket pedig a' törvényes kifogások alá ügyes bujtatni, — kiállott erejét vissza utasítja, 's menetjövetét elveszteni, nem csak, sőt újabb kiállással ebbeli károsodá-

sát tetézni is kénytelen? hát még mikor a' feliró hajdúnak, vagy tisztnek restsége, néha talán fondorlása által letöltött napjai fel nem rovatnak, 's ő azoknak keresésében drága idejét, pedig többnyire sikertelen — mert a' szegény őszinte földmives előtt ismeretlenek a' tisztí casta csel-szövényeinek tekervényes utjai — elvesztegetni, végre is a' robot mechanismusa között elkallódott, vagy elorzott napját újabb idővesztéssel pótolni kényszerül. —

És hát midőn őt a' szigorú, lelketlen kényúr az 1840-ik évi VII törvényczikk 7-ik §-ban kezébe adott rettenes vas vesszejével sujtja, és az iszonyu pénzbüntetés rajta kérlelhetlenül megvételik, sőt ha egyszer másszor eljajdulva, keservében szolgálai lánczait néha talán hangosabban csörtetni merészkedik, az úri hatóságnak egész nehéz sulya alá görnyesztetik, és ha ilyenkor oltalmat, védelmet keresve ugynevezett népügyészek enyves körmeire kerül, kik életnedvének utolsó csepjeit szívtelen egykedélyűséggel felszívják — mi sebes léptekkel siet végelpusztulásához, tökéletes romlásához!

Ne végezzük be, e' rémületes festvényt, mellytől borzalommal fordul el minden emberbarát: hála becsületesb jellemünknek, a' gyakorlati életben ritkán valósul ez kivált mai szelidebb korunkban, azonban azon kevés egyes esetekben is, mellyeket pedig eltagadnunk éppen nem lehet, elég borzasztó marad! 7

32. §. Ezek körülbelől azon káros befolyások, mellyekkel a' robotrendszer jobbágy-földmivesünk gazdasági szorgalmára nehezedik, olly

vészes befolyások, mellyek miatt annak emelkedése, korszerű fejlődése ma már, midőn a' jobbágy keresetén fekvő köz-terhek olly magas fokon állanak, épen nem remélhető, sőt inkább fokozatos süllyedése mindinkább kétségtelenebbé válik — mert hiszen az első urbér behozatala óta majd háromszorosra felszaporodott közadózásokat miből pótolhassa földmivesünk, ha csak nem magasb ipara áldásaiból? de hát ez miként fejlődjék annyi gátló, elbátortalanító elemekből, mellyek a' gazdálkodási rendszert folyvást egy ős időnek elavult formuláihoz kötik, 's következőleg egy korszerűbb fordulatnak előidézését minden tekintetben lehetlenítik! Kinek van szeme látni, nézzen csak széljel e' honban: amott a' halvány, reményüres, nyomorszántott arcok, rongyokkal alig fedett elaszott meggörnyedt vázalakok; füstös omladozó viskók; üres telkek; silány vetések; marhátlan ólok; sok zsidó; eladósodott, minden merényre kész népség, rendszerint a' hűbér átkos maradványainak: a' robot és dézma szigorú divatoztatásának szomorú jelképei: ellentétben ama pirospozsgás, életvidor arczokkal; fenjáró terepély izmos termettekkel; dús vetésektől környezett csinos, népes falvakkal; mellyek az urbér kegyesebb alkalmazását, vagy méltányos szerződések által korszerűbb módosítását, avagy végre épen tán okos váltság által tökéletes megszüntetését tanuzzák!

Lám e' nagy intő tant az élet sehol és soha sem hazudtolta még meg, sőt azzal, hogy honunk e' szabadabb, korszerűbben rendezett vidékein egyszersmind az uri gazdaságok is kitü-

nően diszlenek, jövedelmeik aránylatosan magasb fokon biztosítvák, annak ujabb erősséget is ad! Semmi kétség: a' tényszabadság és józan adóztatás éltető rendszere nélkül nincs haladás, nincs, — nem lehet, polgári emelkedés!

33. §. De vizsgáljuk végre a' robotrendszernek magára a' *közállományra* gyakorlott vésszes befolyását is, hogy e' szerencsétlen tényezővel ez oldalrul is részletesen megismerkedve, felette végítéletünket alaposan valahára kimondhassuk.

Hogy kényszerített munka-rendszer már csak azon visszás behatásával, mellyet mint fennebb láttuk, az uri és jobbágyi gazdaságok felett zsarnokilag üz, egyszersmind a' közállomány legszentebb érdekeit is mondhatlanul veszélyezteti, kétséget többé nem szenved, mert hiszen a' status érdeke azonos az egyes polgárok érdekeinek öszvegével.

De bír még ez a' szerencsétlen rendszer több olly sajátságokkal, mellyek miatt annak eltörlése rendezettebb állományokban rég eszközöltetett már. — Ezekhez számitható *először*: azon temérdek munkaerő-pazarlás, melly attól elválaszthatlan lévén, e' miatt nem csak az egyes polgárok remélt sikereit elenyészteti, hanem egyszersmind a' stá tus jóléte nagy munkájától a' nemzet tetemes erőkincsét elvonván, annak emelkedését is teljességgel lehetleníti. Avagy már csak az a' differentia, melly a' jobbágy által adott, és a' földes ur által vett erőértékek között létezik, és számokra visszavive könnyen felét teszi a' hon öszves iszonyu robot-erejének, nem

e közvetőleg a' status magasztos czéljaitól könyelműen elvont erő-pazarlás? Maga a' törvényhozás elismerte, 's mintegy szentesítette e' veszteséget, midőn azon szekeres napot, melly a' jobbágnak bármi felszines számitás szerint legkevesebb 40 xrbába kerül, a' földes-ur hasznavehetősége arányában csak 20 xrba, 's így annak, mibe ez a' jobbágnak kerül — pedig igen helyesen — csak fele értékébe állapította meg? — világos tehát, hogy az adózás és haszonvétel között e' munkaerő felére devalváltatik, 's ez nem-e tetemes veszteség egy illy erőszegény hazában? Miként áradjon a' munkából, mellyet pedig legujabb status gazdászaink után a' polgári állományok legdúsabb bányájának mondottunk, a' várt áldás és siker, midőn illy fonák institutiók miatt az azt eszközlő munkaerők részint ösztöntelenül tespednek, részint az alkalmazás szerencsétlen modora által semmivé tétetnek? *x/y*

34. §. De menjünk tovább: tudjuk, hogy a' státus közcéljai csak úgy közelíthetnek meg, ha 's a' mennyiben munkaereji szabott körökbe gátolatlanul sőt egymás által elősegítve szabadon működhetnek a' kitűzött irány felé: már pedig lehet-e olly vizsás intézet mellett azoknak központosított összemunkálását csak képzelni is, midőn ezek folytonos, naponta megújuló, 's épen azért mindinkább keserűbbé váló surlódások között működtetnek? lehet-e ott eredményt várni, hol az azt előidéző erők ellenségesen hatva egymást viszonyosan megsemmítik? Megfelelhet-e rendeltetésének egy olyan gép, mellynek egyes részei örökös surlódásokkal küzdenek, és ezek

legyőzésére hatályuk nevezetes összegét felhasználni kénytelenek? — Az illy gép bizonyára nem csak hogy kevés sikert fog mutathatni, hanem e' felett vizsás alkotása miatt hova előbb teljes romlásnak fog elibe menni. A' státus erők rendszerütlensége tehát *második* kártékony behatása a' robotrendszernek, melly miatt sikeres tevékenység helyett örökös zsibbadás, pangás, szellemi és anyagi stagnatio, szóval a' kora enyészetnek minden kórjelei aggasztóan feltűnedeznek a' státus életében.

35. §. Mindezeknél vészesebb azonban *harmadszor* azon általános elerkölcstelenedés, melly a' népségnek e' fonák állásából eredvén, az egyes házak küszöbein túláradva annak minden izeit veszélyes progressióval áthatja, 's hacsak okos intézvényekkel idejében a' terjedő rosznak gát nem vettetik, nemzetünket egy általános demoralisatiónak irtóztatós csapásaival fenyegeti. Mert hiszen láttuk e' szakasz folyamában, és látandjuk később a' dézma fejtegetésénél is, mi vészes tanok fejledeztek e' szerencsétlen viszonyok nyomasztó befolyásai között; láttuk miként hogy ezek nem csak a' földes úr érdekeire hatottak károsan, hanem a' szegény földmivesnek saját ügyeire is átszivárogtak, sőt lehet mondani, a' földmives nép minden egyéb vonatkozásait is, következőleg egész jellemét elferdítették. És midőn ez áradó rosznak vésteltjes jelenségeit mind félelmesebben látjuk fejledezni, alap-talan-e e' nép jövője feletti bús komor aggodalmunk? miután kivált a' historia czáfolhatlan bizonyosságot nyujt arról, hogy a' rény ösvényétől

eltávozott népek jellemi elaljasodásokat sokáig túl nem élhették.

Nem, nem! olly polgári institutio, melly a' status munka-erejét annyira pazarolja; azokat folytonos surlódások által a' közállomány céljaitól eltartóztatja; melly végtére bűnkovászával a' nemzet erkölcsiségét annyira megfertőzteti, továbbá teljességgel fenn nem állhat: annak eltörlése a' nemzet legszentebb érdekei közé tartozván, minden jó érzetű hon-polgár lelkes közremunkálását élénken felhivja!

És ezekkel bevégezve a' robot káros működésének megfejtését, a' pályakérdés feladása nyomán általtérek a' mezőipar második tényezőjére: a' dézmára.

II. F e j e z e t.

A' dézmáról.

36. §. A' hűbérnek második átkos öröksége: a' *dézma*, melly századoktól annak máján folyvást ujuló étvággyal rágódva, azt élet-halál közti sorvadásban pangatja, és felüldülését legyőzhetlen erélylyel gátolja, — mellynél vésszesebb, kártékonyabb eszme aligha fogamzott valaha is ember agyában!

Mert a' dézma a' földmivesnek nyers jövedelmére lévén kivetve, minden tekintet nélkül arra, mit kelljen egyenesen a' földnek, mit a' reá fordított munkának, és végre a' beruházott javítási költségeknek tulajdonítani, az adózónak érték-és szorgalom-tökéjét támadja meg, 's azért nem csak

végzetlenül káros, hanem egyszersmind az adózót egyenetlenül sújtva igazságtalan is; végtére pedig éppen az ipart, és szorgalmat bünteti. Vegyük részletesb taglalás alá e' tulajdonait.

37. §. Ugyancsak tudjuk, hogy a' földmívelésből várható jövedelem főleg azon előlköltségektől, munkától, és értelmi erőtől feltételeztetik, mellyel a' föld termő-erejére hatni képesek vagyunk; hogy tehát a' nyers jövedelemben nem csak a' földtökének kamatja, mint közvetlen a' földtulajdonost illető jövedelem, hanem egyszersmind, még pedig rendszerint nagyobb arányban a' földmives értelmi és értéki tőkéje, és ezeken kívül tiszta haszna is bennfoglaltatik, mellyek minthogy a' földmives ezekből kéntelen magát és családját eltartani, köz, ugy úri adóit és terheit leróni, természetesen csupán és egyedül őt illethetik.

Melly alapigazságból önként következik, hogy a' földmives tiszta nyeresége hasonló viszonyok között fordított arányban áll, a' földmívelésre felhasználni kellő előlköltségekkel, azaz: hogy annál nagyobb leend a' földmives tiszta haszna, mennél kevesebb előlköltséggel eszközölhető valamelly megállapított siker, és viszont; mi természetesen a' dézmának, mint e' részletes körülmények figyelembevétel nélküli adózásnak egyenetlenségét 's ebből folyó igazságtalanságát elvitázhatlanul előtűnteti. — Következik továbbá az is, hogy a' nyers jövedelemre fektetett adózás némelly viszonyok között nem csak a' földes úr tulajdonát tevő földtőke kamatját, hanem számos esetekben egyszersmind a' földmivest illető

egész tiszta hasznot, sőt bele ruházott előlegezéseitek egy részét is felemésztheti, és ez által annak végromlását észrevétlenül is előidézheti: — következik végre, hogy az olly adózás, melly a' föld nyers jövedelmével szintén növekszik, a' szorgalmat és ipart nem hogy élesztené, sőt ellenkezően épen *azt* bünteti; minden esetre pedig a' földmivesnek munkájával, pénzével és értelmével kivivott magosabb eredményei feletti örömeit elkeserítvén, a' mezőipart leghatályosabb rugonyaitól megfosztja.

38. §. Nézzünk példákban: Tegyük fel három különböző vidékeken gazdálkodó földmives, kinek mindegyike 180 ftra emelte telkének nyers jövedelmét: ezek közül azonban

A. Tisza mentén, televénydús, róna, két vonó marhával is könnyen mivelhető földet bírván, előkölségeire 60 frtot fordított.

B. róna ugyan, de soványabb minőségénél fogva legalább minden három évbni trágyázást igénylő nehézkes agyag, csak négy igavonó marhával mivelhető földön gazdálkodván — előlegesen már 90 frtot költött.

C. magas hegyek meredek oldalain fekvő, nehéz miveletű és a' trágyázást minden évben mulhatlanul megkívánó erdei sovány agyag földet kényszerülvén mivelni, e' mellett pedig munkáját az örökös utóirtások, és földjeinek a' záporok vészes mosásai elleni mentesítése is szaporitván — hozzá véve az éjszakibb éghajlat viszályait is, előleges költségeit A.-hoz hasonlítva, kettőztetett mennyiségben 's így 120. frban viselni kénytelen; — már most ha az arányt,

melly a' tiszta haszon tekintetében — e' három különböző viszonyok közt ugyan annyi nyers jövedelmet eszközlött földmivelésre nézve fennáll, nézzük — tapasztalni fogjuk, hogy a' 180. forint nyers jövedelemből, a' különböző mennyiségű előköltéseket levonva, ti zta haszonképen A-nak 120; — B-nek 90; — C-nek 60 ftok járandnak; világos bizonyosságául annak, hogy a' nyers jövedelemre fektetett dézma-adózás e gazdákat egyenetlenül, következőleg igazságtalanul sújtja; mert midőn A. 180 fnyi nyers jövedelmének egy kilencedét 20 fba dézma fejében befizetvén, tiszta jövedelmének $\frac{1}{6}$ át adta ki, — akkoron B. és C. a' dézmát szinte a' nyers jövedelem után, és így hasonló mennyiségben tartozván leróni, tiszta hasznának a' már ugyan $\frac{2}{9}$ vel, emez pedig éppen $\frac{1}{3}$ val áldozott; melly kétségbe vonhatlan tetemes egyenetlenség a' C. gazda viszonyaiban annyival is inkább elviselhetlenebb, minthogy az éghajlat, földfekvése, 's egyéb szorgalma hatásán kívül fekvő tényezők földmiveleti vállalatára olly kedvezően, mint az A. és B. viszonyaiban, nem hathatván, az bármi erőfeszítéssel sem képes ezekéhez hasonló eredményeket előidézni.

39. §. De vizsgáljuk továbbá, miként áll a' nyers jövedelemre fektetett dézma-adózás a' szorgalom irányában.

Vegyünk fel ismét három gazdát, kik telküket ugyanazon határban, tökéletesen hasonló viszonyok között művelik, és csupán az annak kezelésére fordított értelmi és értéki előlegezésekben különböznek, miszerint p. o. A. földtöke

kamatját ötszörözte, — B. nagyobb előlegezéssel tizszerezte, — C. még nagyobb előköltégeivel talán tizenötszörözte; — hogy áll tehát a' szorgalmuk és előköltégeik jutalma, holdankint **2** ftokban megállapítva a' földtökének kamatját? melly minthogy a' földtulajdonos azon fölül méltányosan semmit sem követelhet, a' dézma által igazságosan amugy is csak annyiban lenne a' földes urnak biztosítandó, mennyiben ez a' földműves által urának tett szolgálatokkal, ugy helyette teljesített közmunkákkal, 's egyéb közadózásokkal még le nem rovatott.

A. a' földtőke kamatjának ötszörözésével eszközlött **10**. forintnyi nyers jövedelemből p. o. tized-dézmaiban **1**. forintot adván ki — a' földtőke kamatjának $\frac{2}{3}$ részét fizette urának, ön javára annak szinte $\frac{2}{4}$ déd megtartva.

B a' földtőke kamatjának tizszerezésével előidézett **20** forintnyi jövedelemből tized-dézma fejében a' kiszolgáltattott **2**. forintba a' földtőke egész kamatját megtérítette földes urának.

C. tizenötödrészevel a' földtőke kamatjának **30** forintnyi nyers jövedelemre emelkedvén, ebből **3**. forintnak tized-dézma fejébeni kiadásával a' földes urat illethetett földtökének kamatját **1**. forinttal pótolta.

Világos e' példából, hogy — a' mint többször ismétlök — a' nyers jövedelemből járó adózás épen a' szorgalmat bünteti, mert ime midőn

A) csekélyebb szorgalma, és kevesebb előköltégei mellett, a' földtökének kamatjából részére tisztán fennmaradt fele részt, a' földes

urért elvállalt egyéb köz és uri terhek pótlására fordíthatta, már

B) kétszerezett szorgalmával és sikereivel a' földtőke egész kamatját befizette és így a' földes urért vállalt egyéb köz és uri terheit, telke művelésére fordított értelmi és értéki tőkájének méltányosan csak öt illehető jövedelméből pótolhatta;

C) pedig tizenötszörös nyers jövedelmével méginkább sujtatott, mert ez azon felül, hogy köz és uri terheit értelmi és értéki tőkájének jövedelméből viselte, ebből urának dézma fejében még a' földtőke kamatján túl is áldozni volt kénytelen, — miből önként tűnik fel, hogy mennél nagyobb szorgalmat fejtett ki a' földművelő, annál fájdalmasabban rágódott rajta a' dézmának átkos rendszere.

De kitetszik még ezenfelül a' fennebbi példából az is, hogy a' dézma bizonyos viszonyok között a' földműves értéki tőkáját is megtámadhatja, 's természetesen ez által földnépünk elszegényedését, eladósodását, 's végveszélyet is észrevétlenül előmozdíthatja.

40. §. A' földműves osztály előkölteit annyiszor felemlítvén, szintűgy látom azon mély bölcseségű gúnymosolyt, melyet e' némellyek szerint figyelemre sem méltó rovatnak annyi érdek-nyomatékkal történt megemlítése sokaknál felidéz — de kik ezt teszik, legyetek szivesek számításaimban követni, hogy szegény földművesünk előlegezéseinek roppantságáról hideg számokkal is meggyőzhesselek.

Mindenek előtt a' telek értékét — mert e-

zek részint teherrel szállottak osztályok szerint a' mostani kezekre, részint készpénzen vásároltattak — de mióta a' jobbágy haszonvételi tulajdona törvényben kimondatott, mindenütt bizonyos értékre emelkedtek — mondom tehát a' telekértékét — bár ez hazánk némelly részein 1000 pengő forintrol 3000-ig állapotodott meg — nagyobb bizonyosság kedvéért 500 fba véve, ennek

	for.	kr.
6 ⁰ / ₀ kamatja tészen „ „ „ „	30	—

Vonó erőként, ugy az urbéri és közterhek leszolgáltatására használandó négy ökör árát 120 fra téve — minthogy ezek elvénülésük esetében javitással ismét a' vételi áron eladhatók, áruknak csak 6⁰/₀ját véve, tészen „ „ „ „ „ „ „ „

	7	12
--	---	----

A' földművelési készségek értékét mindössze csak 80 ftba számítva, minthogy ezek használat által elkopnak, semmivé lesznek, ez érték 10⁰/₀ja tészen „ „ „ „ „ „ „ „

	8	—
--	---	---

Ugyanezeknek jó karban tartására mesterembereknek fizetendő költségek fejében ismét értékük 10⁰/₀ját számítva „ „ „ „ „ „ „ „

	8	—
--	---	---

A' hadi, házi adó, toborzati és katonatartási közterhek, öt különféle megyéknek előttem fekvő kulcsai szerint körül belül tesznek „ „

	30	—
--	----	---

Általvitel: 83 12

Egy béresnek bére tartással —
dologtehető fija sem fog kevesebbe
kerülni — legjutányosb. számitással
tészen „ „ „ „ „ „ „ „ 60 —

Lakóházának, istállóinak, csürjé-
nek és egyéb gazdasági épületjei-
nek éves tatarozására — feltéve hogy
az anyagnak nagyobb része ingyen
jön — számitható „ „ „ „ 10 48

Tészen tehát egy telkes gazdának
pénzes előlegezése öszvesen „ „ 154 frt.

Ennyit költvén el tehát a' jobbágy földmi-
ves legfelszinesebb számitás szerint is telkének
mivelésére, nézzük csak ebből mennyi esik egy
általa kirekesztőleg használt holdra:

Pest megyében p. o. áll egy egész
telek „ „ „ „ „ „ „ „ 26
hold szántóföldből, rétet, legelőt nem
számitva, mert ezen igavonó marhá-
ját tartja, mire feljebb semmi költ-
ség se számitatott, és feltéteztett, hogy
ugyanazzal a' köz és úri munkákat
is teljesíti — minélfogva ezekből a'
jobbágy terhére az előrebocsátott
számitásba szinte semmi sem iratott.

De e' szántó föld mennyiségből a'
szerencsétlen dézma-adózással szo-
rosan egybefüggő földművelati rend-
szer következtében $\frac{1}{3}$ -ad ugarul pi-

Oldal: 26 hold.

Általvittel: 26 hold.

hen, — 's bátor az 1836-iki törvény
annak használatát megengedi — ezt
rendszerint a' jobbágy, értelem és
trágya hiányában csak a' maga kárá-
val, sőt mint alább látandjuk, valósá-
gos pusztulásával divatoztathatja, és
mit ő az ugarban erőtetett másod ter-
mésekkel előidéz, az, az utána kö-
vetkező vetésben tapasztalt hiányt
alig éri fel — minden esetre pedig
e' számításnál figyelembe nem vehe-
tő — levonandó tehát ugarúl „ „

$8\frac{2}{3}$

hold, mellynek eszközlésével mive-
lés alatt „ „ „ „ „ „ „ „
hold marad:

$17\frac{1}{3}$

de ebből is elesik dézma által $\frac{1}{9}$
vető-mag által körülbelöl ismét $\frac{1}{9}$ h.
Aratáshoz, és más nagyobb mun-
káihoz felfogadandó szakmáryo-
sok, pénzes napszámosok által
ismét könnyen elesik „ „ $\frac{1}{9}$

Pap, harangozó, tanító, pászto-
rok, falusi közköltiségek elvisz-
nek legkevesebb „ „ „ $\frac{1}{18}$

Elésik tehát: $\frac{7}{18}$ vagyis 7 hold.

mellynek levonásával csupán

$10\frac{1}{3}$

holdak maradnak a' jobbágy' használatára, —
mellyekkel az előlegezett költséget felosztva, e-

sik egy holdra **15** forint. Pietással mondd uram : hogy a' jobbágy egy-egy hold után **15** ezüst pengő forint valóságos kész pénzi költséget előlegez ! — Oly kevés-e ez, hogy figyelmünkre ne méltassuk ? Ugyan mellyik majorságos holdra esik ennyi előlegezés, és mellyik majorságos hold hoz be még ennél is több nyers jövedelmet, mert hiszen a' szegény földmives élelme fentartása még ennél több jövedelmet is feltételez ? Ime uram, nem mondok mesét, midőn állítom, hogy idő okozta, vagy egyéb csapás esetében a' jobbágyosság a' természeti dézma-rendszer mellett nem egyszer, nem csak méltán várt tiszta használat, hanem észrevétlenül értéki tőkétől is megfosztatik.

41. §. Mit a' dézma-adózás kártékony hatásáról eddig mondtam, sőt számokkal is csálhatlanul bém bizonyítottam, abból következő elvitázhatlan alapigazságok tűnnek elé :

Bizonyos, hogy a' dézma a' jobbágy földmivest egyenetlenül és azért igazságtalanul sújtja, még pedig rendszerint épen a' külömben is szigorúbb viszonyok között gazdálkodóra nehezedik leginkább, — miből magyarázható hazánk éjszakibb vidékein, a' deserták e' termékeny honában — hatalmas progressioval terjedő nép-elszegényedés, elaljasodás, és az örökké megújuló éhínség, mellynek népségén különben is az által, hogy p. o. Turócznak **18 24** sovány bércz holdjaira, **5—6** holdnyi erdei silány legelő mellett, mindenkben egyenlő urbéri kötelezések szabattak, mint teszem Csanádnak **58** televénydús róna holdjaira, meg egyszer

annyi gazdag legelőssel — a' legkiáltóbb igazságtalanság követetett el!

Bizonyos továbbá: hogy igen sok esetekben a' dézma a' jobbágnak nem csak tiszta hasznát, hanem még e' felett előlegezett—pedig mint ismét számításba látók, igen igen tetemes előköltsegeinek is egy részét felfalja, — a' jobbágy elszegényedését tehát bár észrevétlenül mindinkább siettetve, az adó-anyagot is azon arányban a-
pasztja. Innen temérdek adó-restantiaink, mellyek pedig, köztünk legyen mondva, e' honnak becsületére nem válnak, — innen az a' törvény-alkotási ma már valóban példátlan anomalia, miszerint az adót is behajtatási felelőség nélkül szoktuk megajánlani, 's így e' vonatkozásunk sem emelkedhete, hogy többet ne mondjak, szilárd, őszinte alapokra, — innen a' jobbágnak naponta mind nyomasztóbban feltűnedező eladósodása!

Bizonyos végre: hogy a' dézma éppen a' szorgalmat nyomja, 's ez által a' földmivest mintegy önkint azon logicára erőteti, hogy földjét lehető kevés előköltéssel, 's így lehető legkisebb kárával mivelve netalán öröklött vagy egyébkint szerzett tőkéit inkább olly egyéb vállalatokba ruházza, mellyeknek sikerit megosztatlan, megkeseritetlen egyedül ő élvezhesse, — és innen magyarázható mezőiparunknak, különben annyi egyéb kedvező körülmények daczára máig is nyomorúlt elmaradása!

42. §. Mondhatlanul kártékonyak a' dézma-rendszernek fennebbi czikkjeimben elsorolt befolyásai: de fájdalom! vészes hatásuknak cyclusa amazokkal még nincs befejezve, tovább kell

mennem, 's szilárd meggyőződés után fennen hirdetem, *miszerint az, egy eredménydúsabb szorgalomnak kifejtését a' földmivesnek legjobb akarata mellett is merőben lehetleníti.*

A' dézmarendszer ugyan is a' jobbágyot a' három nyomásos gazdálkodáshoz, mint megingathatlan sziklához, oldhatlanúl hozzá lánczolja, túlhághatlan gátkint merevedik az idő lelke által megilletett szellem minden magosabb röppenése fölött, 's a' mezőipar egész nagy jövőjét rég le-tűnt ősidők balfelfogásainak folytonos zsarnok-sága alá nyűgözi. — Ugar, őszi, tavaszi a' stereotyp formula, mellyen túl, a' világ' minden bölcseségével és a' titánok' minden hegymozgató erejével nem mehetsz! Pedig a' kézműves akadálytalanúl javíthatja eszközeit, szabadon módosíthatja műve rendszerét, — a' gyár-nok tökélyítheti gépeit — még a' rablánczban fetrengő bűnösnek is tér nyitattik en-sorsa javítására, — csupán a' földmivesnek jutott az a' szerencsétlenség, hogy cselekvése, működése rendszerét ne változtathassa, termékeit ne bőbithesse, vállalatát az idők fejleményeihez, és saját viszonyaihoz képest ne forgathassa! Edu-ardo-Kunegunde forma rendszerében, ő semmi közvetítő, a' föld termőerejét szabatos állapotban feltartó, vagy azt talán még hatályító növényeket fel nem vehet, sem nagyobb hasznot ígérő termékeket bé nem illeszthet, mert meg van írva: hogy földesurának ősziből, tavasziból tartozik dézmát adni, és mert illy közvetítő termé-nyek rendszerint több költség és munkaelölege-zést feltételezvé, azokból nagyobb károsodása

nélkül a' dézmát ki sem adhatná, 's így egy fonák polgári institutio miatt minden emelkedés e' téren örök időkre legyilkoltatott.

Ugy látszik sejdítette e' körülállás iszonyatosságát az 183²/₆ki évi törvényhozás, midőn a' VII-ik törvényczikk 2-ik §-ával a' bevetett ugar, és megdézsmált földeken ugyan azon évben előidézett másod terméseket a' dézmától mentesítette — mintegy ezzel rézst akarván nyitni egy újabb ipar üzésére, és talán pótlékot is adni a' természeti dézma igazságtalan nyomásai irányában — azomban fájdalom! e' félszeg orvoslási rendszer több jó szándékot mint gazdai értelmet árul el: mert valjon mi ipar gyakoroltathatik egy olly rövid időközön, minőt az ősszel ismét bevetendő ugar, avagy a' már egy termést megadott földtér ugyan azon egy évben enged? és mi pótlékot adhat a' szegény földmives nyomasztó terhei irányában az illy erőtetett termés-szaporítás elegendő erő, és mi fő: trágya-hiányában? ki nem látja által, hogy az illy rendszerűtlen kapkodás, melly természetesen mindig a' következő vetemény csonkításával történhetik meg, inkább kárára van az úgy is értetlen földmivesnek, és maholnap annak tökéletes kenyértelenségével, elszegényedésével foghat bevégződni?

Kétségtelen tehát, hogy a' természetbeni dézmának divatoztatása — épen szigorú ténykorlátoltsága miatt, mellyel a' földmivest lebéközza, — minden előmenetelt, minden haladást végkép lehetetlenít. — És hát melly helyeken e' csapást még a' fennebbi számításokban meg sem érintett

tized-dézma is kettőzteti, hogyan tengjen ott a' haladási ösztönnek legparányibb szikrácskája is?

43. §. És mennyivel sulyosabbá válik még a' dézma-adózás, *megvételi modorja által*? — Mennyi sanyarú boszontások, felingerlések, mennyi kár, csapások, sarczok érik ilyenkor a' szegény földmivest, midőn pedig épen egy egész évi fáradoalmainak költségeskedéseinek jutalmát aratná, szorgalmának dicsőnnepét ülné?

Vegyük fel csak a' dézmálás menetét gyakorlatilag: — elkezdődik az aratás; — a' serény jó gazda hozzálát egész erővel, és hamar leteszi termését, — de ugyanazon dülőben találkozik két három rest, gyengébb erejű, ezeket be kell várnia—és van ismét azon dülőben rozsvetés, vagy ha tavaszi a' forduló, árpa zabvetéssel vegyest tétetett abban, be kell tehát a' korább erő tisztabuzával és árpával várni, a' később erő rozs és zab takarást. Mennyi idővesztés, halasztás, mennyi veszélyeztetése a' termésnek fekszik a' dézmának már csak ez első stádiumában is? — Valahára le van a' dülő aratva, bejelentetik az uradalomnál, és ez ha rendes, törvénytisztelő. harmadnapra megkezdí a' dézmálást, és folyana ez, ha minden gazda rendesen kiállana vonó erejével és a' beszállítás szakadatlanul mehetne: de fájdalom! nem úgy van ám, akadozva napokig tart a' munka, és a' szorgalmas gazda nem egyszer átkozza azon polgár-intézetet, melly miatt véres veritékével szerzett vagyonához idejében nem juthat, sőt midőn azt már már kezeiben tartaná, az idő szeszélyeinek martalékaul engedni kénytelenítetik.

És még mennyi bosszúsággal halad a' dézmálás, midőn az valamely kötekedő lelketlen egyén által folytatatik: mennyi felpizkálása a' csomóknak; válogatózás, néha a' föld legjobb — talán épen trágyásabb foltjából kiszemelése a' dézma-kévéknek? — azután mennyi időmulasztással, ennyi erő-pazarlással jár a' dézma beadása, midőn néha a' terjedelmes határnak épen ellenkező polusára mértföldnyi távulságra kénytelen a' jobbágy azt elhordani, és mig a' talán szűk csűrös kertbe összetolult számos szekerek-rül, az igen is szigorú földes-ur kévénkint leolvastatja a' dézma-életet, a' dézma-szállító többi szekerek százai télen kényszerülnek órákat, félnapokat sürgős munkáik kipótolhatatlan hátramaradásával elhenyélni.

Hej mi keserű gondolatok cikázhatnak ilyenkor a' szegény földműves agyán keresztül, midőn az úgy is iszonyu adót, illy nemű bosszantó halogatások által egész az elviselhetetlenségig sulyosítottnak tapasztalja! — csoda-e azután, ha ilyen meditációk között ipara nehéz békőit mélyen érezve, titkos bosszút forral ö is, 's minden törekvését oda irányozza, miként keserithesse el viszont földesurának élvezetét, miként csonkíthassa annak reménylett hasznait? Uj termékeny iskolája biz ez ismét a' nép erkölctelenítésének, újabb kovász a' becsületes, szende földműves lelkületének keserű felizgatására!

44. §. És ha azt hiszed, hogy a' dézma épen olly arányban hasznos a' földes-urnak, minőben káros a' jobbágyinak, igen csalatkozol; mert ez is csak felébe, harmadába veszi annak hasznát, és

előre látható, hogy e' haszna is mindinkább alá fog szállani, mentül tágabban fejlik a' jobbágy gazdai értelmisége, 's következőleg növekszik ez ipar-ölő adózás elleni aversiója. Ki nem tudja: hány rézsen képes a' felingerült jobbágy földesura dézmáját megcsonkítani: a' dézmálók megvesztegetésével, a' termés egy részének alattomos elcsempészésével, a' csomók annyira ravasz kicsépelltetésével, hogy fele is lazán kerül ura csürébe. — Hát behordáskor, csépléskor, beméréskor, mi tág kapu nyílik az elidegenítésekre, mikor ma már a' dézmat igen csak ingyen ajándéknak 's így valóságos Csáky' szalmájának tekintik mindenki, mellyből jobbágy, tiszt, cseléd, cséplő, szóval mind az, kinek azzal bármi távulról is köze van, rendszerint részvényt igényel, melly után természetesen osztalék is járul — mert hiszen ha ez így nem volna, ugyan mi isten csudája, hogy a' földes urnak soha sem fizet ugy a' dézma élet, mint a' jobbágynek? 'S hát még hol a' jobbágy tunyasága, elaljasodása miatt hosszúra huzódik a' takarás, bekövetkeznek az esözések, 's oda a' természettel együtt a' dézma is? — Azután milly inpracticitás a' természetbeni dézmálás olly helységekben, hol tanyás gazdaságok divatoznak, szántóföld, kaszáló egy tömegben elkülönöztelenül, sőt rendszerint az egész tér szántással használva, hol tehát minden dézmálást a' kaszáló és ugar elkülönözésének kellek megelőznie.

Nem, nem képzelhetek a' régiség emésztetlen penészein olly makaesul kérődött, ki mind ezek után — ha kivált dézmálási nem csekély költségeit is a' többihez számítja, és megfontolja

hogy e' jövedelme az 183²/₆: VII törvényczikk 2-ik §-ával dézma-mentesített ugarok és másodvetések általánosb gyakorlásával mind alább fog szállani — e' minden haladást gyökerében kiírt intézettől undorral el ne fordulna, és egy méltányos szembeni váltásnak elsőbbségét be ne látná.

45. §. És ezek azok, miket mezőgazdálkodásunk e' két elavult tényezőiről: a' robot és dézmáról honunk több különböző vidékein szerzett hosszas tapasztalásom után a' pályakorlátokat nyitott nemes Grófnak hatályos felszólítására nemzetemnek elmondani szükségesnek láttam: mindkettejének kártékony hatásait: természeti sajátságuk, elégtelenségük, visszaéléseik, népjellem, sőt népjólét-vesztegető következményeik szerint elég bőven fejtegettem, példákkal felvilágosítottam, csalhatlan számításokkal megerősítettem; gondosan igyekeztem tehát közre munkálni mindazon anyag összehalmozásán, mellyből e' tekintetben nemzetemnek tisztább, józanabb, áldásosabb meggyőződése — adnák a' jó egek! bár mi előbb — bizonyára kiteremtethetik.

46. §. Mielőtt a' pályakérdés többi részleteire áttérnék, légyen szabad néhány rövid vonásokban a' mondottakra visszatekintennem, részint hogy azon elemek, mellyekből az irányzott nemzeti capacitatióknak ki kell formáltatni, logikai összefüggése világosabban megértethessék; részint hogy a' még megfejtendő kérdések, mint ismét az elemekkel szoros összeköttetésben lévők, könnyebben, meggyőzőbben megoldatassanak.

Megmondók ugyancsak, hogy e' két feuda-

dalís intézet felett — mert az újabb állományi organismusok leglényegeseb tényezőit: a' jog és tényszabadságot nélkülözik, — az idő lelke rég kimondá már anathemáját; — ezeket tehát továbbá fentartani akarni, nemcsak hiu sikeretlen törekvés, hanem egyszersmind valóban undok polgári bűn is.

Megmondók: miként hogy e' két szerencsétlen hűbéri örökség annál kevésbé fenntartható, mennél világosabban tűnik fel törvénykönyvünkől, hogy az e' téren feltartóztathatlanul bekövetkezni kellő fordulatnak eszméje, habár csak névtelen sejtelemkint, már másfél század óta nemzeti irányunkban fellelhető; hogy ez alaktalan eszménynek az 1836 és 1840-ki törvényhozás már testet is adott; a' most bevégzett országgyűlés pedig hivatal-képességi és birtok-szerzhetési jog-szabadság terjesztő törvényeit reá építvén, életét, tovább tenyésztét minden időkre biztosította. A' földmives emancipatioja tehát, mint az ezen előzmények után feltartóztathatlanul bekövetkező népnagykorúságnak, és az alkotmányba befoglaltatásának nélkülözhetlen feltéte, ma már hiu ábrándnak többé nem tekintethetik, sőt olly napi szükséggé vált, melly torzsalkodásunk daczára is, magát bizonyosan kivivandja.

Megmondók: hogy a' mezőgazdaságból, hazánk jóléte e' dús bányájából kellett egész jövőnket kizsákmányolnunk, a' kéz és gyármű iparnak anyagjait kiteremtenünk, feleslegeiből a' kereskedést felélénkítenünk, szóval sok századok keserves mulasztásait abbul pótolnunk; — de megmondók egyszersmind, hogy ez érdekes feladá-

sát a' mezőipar csak a' jog- és tényszabadság nagy elvének minden vonatkozásaiba általános felvételével, 's mi ebből természetesen foly, a' fellette eddig fennállott százados csalódásaink vég elenyésztetésével teljesítheti.

Megmondók továbbá: hogy ha nagygyá, boldoggá lenni akarunk, mindenek felett egygyé kelletik lennünk, hogy következőleg e' nemzetet apró csoportokra szaggató kórhadt sorompóknak le kell hullaniok, és a' nemzet-erők összegének egymástul elősegítette egy nagy irányban központosúlniok; e' tekintetben tehát a' földmivesi viszonyoknak is akkint rendeztetniök, hogy eltávolítva azoktól minden iparölő, erkölcs-vesztegető akadályokat, egy felül egy önálló, vállalkozó, vagyonos földmives osztály kiképezthessék, más felül a' keserőségek által megszasztott társodalmi magosb pólusaink ismét haza édesgettessenek, 'se' kettőt közvetítő osztálynak is az előbb említettekkel sűrűbb érintkezései által nézetei tágulhassanak, meggyőződésesei higgadhasanak, és lévetközve az annyi szenvedély duzasztotta prokatori szükkeblőséget spectabiliseink is egy gyakorlatiabb, simább nevelést nyerhessenek! Az állomány organismusában az eddig annyira hiányzott jóakarató összehangzásnak elő kelletik állania!

Megmondók: hogy mezőiparunk ez elavúlt két tényezőivel, mint valóban minden haladást gátló akadályok aggregátumával, többé nem boldogulhatunk, sőt fájdalmas elmaradásunkat, — mert hiszen porosz Lengyelország is messze

elhagyott e' téren*) -- általános rosszullétünket egyenesen ezeknek kelletik tulajdonitanunk, — megmutattuk, és számításokkal is bebizonyítottuk: miszerint ezeknek megváltása, ha egyéb áldásos következményeit tekintetbe se vesszük, maga e-
lég nyereséges pótléket nyújt egy újabb czélsze-
rűbb szerkezetnek előidézéséhez.

És most már, miután e' rendszernek elég-
telenségét, kártékonyságát felismértük; miután
mellette legkisebb alapos motívum sem szól, sőt a'
százados tapasztalatoknak czáfolhatlan nagy sulya
egészen ellene tanúzik — rendithetlen meggyö-
ződésünket, *melly a' robot és dézmának méltá-
nyos elvekeni megváltását nem csak kívánatosnak,
hanem e' felett szükségesnek, sőt mellözhetlennek
tudja és látja!* kimondhatjuk.

47. §. Térjünk már most át a' hátralévő
kérdésekre. — Mindenek előtt azt kívánja a'
nemes gróf, hogy „azon hasonlítólágos haszon,
melly a' robot és dézmából a' földes ur javára
esik, kimutattassék“. E' kérdés ugy hiszem e' sza-
kaszban tökéletesen megfejtett már, mert alapo-
san megmutattatott, miszerint a' robotnagyré-
sze, kezelésével, felörködtetésével, holmi betudá-
sokkal, és egyéb hátulsó ajtócskákön elkallódván
alig felét nyerheti meg a' földesur tulajdonképeni
használatára; ugy az is bebizonyított, hogy a'
dézmának is nagy része kisurran a' földesur

*) Lásd a' magyar mezei gazdának 1844-ik évi 41-ik
száma alatt Klebs porosz királyi földváltásági országos
biztosság elnökének, a' német gazdák Müncheneri gyü-
lésén tartott érdekes, kivált reánk nézve igen tanúl-
ságos értekezését.

kezei közül, és hogy mindkettő után a' várt hasznot azok kezelési költségei, és körülök eltávolíthatlan visszaélések tetemesen leszállítják, összehasonlítva főleg az e' helyett létre hozandó állandó földbér csonkítatlan hasznaival.

Ha azomban a' hasonlítólágos haszon — egy rendezett majorságos, szakmányos, vagy pénzes erő sikereihez képest értetik, úgy a' robot-erő hasonlítólágos hasznát a' már eddig mondottakra hivatkozva, egész elhatározottsággal semminek, — sőt tekintve azon károkat, mellyek e' munka rendszerénél mellőzhetlenek, ennél is kevesebbnek nyilváníthatom. Mondják, hogy egyedül holmi szállításoknál mutatkozik a' robot olcsóbbnak, de valóban én ezt sem tapasztalhattam soha, mert maga idején eszközölve az illy szállításokat, pénzért örökké olcsóbban valék képmegtétetni azokat. Nincs — nem képzelhetek olly helyheztetést, melly a' robot-szolgálatot, egy okos, méltányos váltság felett ajánlatossá tehetné; és hasonló meggyőződésem a' dézmára nézve, mellynek szentül állandósítását minden tekintetben hasznosabbnak látom, mert e' jövedelemnek napontai alább-szállása azon ellenszenvnél fogvást, melly irányában mindinkább terjedez, és az ugar úgy másod vetések dézma-mentessége mellett, kétségtelen, kikerülhetlen!

48. §. Azt kérdi továbbá a' nemes gróf, hogy „tekintve e' két tényezőnek sajátságait, mellyik „mutatkozik nyomasztóbbnak, és ehhez mely- „lyiknek megszüntetésére kellessen a' nemzet- „nek előbb törekednie, és nevezetesen a' robot

„megszüntetésére melly időszakot lehessen ki-
„tűzni?“

E' kérdés első részére minden tétova nél-
kül egész elhatározottsággal oda nyilatkozom,
hogy a' földbér-állandósítás nagy munkáját, a'
dézmán, mint mondhatlanul nyomasztóbb adózá-
son kelletik megkezdeni.

A' robot a' földműveleti vállalatnak csupán
egyik tényezőjére hat károsan, 's azt is inkább
csak gátolja folytonos működésében, a' nélkül
azonban hogy a' földmivest attól egészen meg-
fosztaná, vagy általa okozott hátramaradásainak
sikeres kipótolhatását kedvezőbb körülmények
között végkép lehetetleníténé: a' robotnak tehát
a' földmives vállalatára csak gátló, némelly kö-
rülállások között elhárítható hatása van; a' déz-
ma azonban a' jobbágy munkájában, és tetemes
előkö'tségekben egyenetlen, igazságtalan kulcs
szerinti osztozkodásával; a' földmives szorgal-
ma jutalmának, sőt néha megélhetése anyagjának:
a' tiszta haszonnak felemésztésével; érdemlett
élvezeteinek elkeserítésével; minden haladási
anyag, és ösztön elrablásával; sőt merő formu-
lái által, mellyekkel a' földmives tevékenységét
egy százados előítélet mozdulatlan sziklájához
lebékózta, minden haladást tökéletes lehetlenni-
sével a' mezőipart támadja meg, annak legdrá-
gább élet-nedveit elszívja, és elvégre teljes el-
száradását előbb utóbb elő-idézendi; *szóval a'
dézma kérlelhetlen fatum gyanánt a' mezőipar ösz-
vege és végeredménye felett üzi elháríthatlan vé-
szes hatását!*

A' földbér-állandósítást tehát ezeknél fogvást a' dézmával kellett megindítani, mire különben a' jobbágy is, honunk minden vidékein könnyebben, szivesebben fog hajlani, mert a' természetbeni dézmálás okozta temérdek hátramaradásait, károsodásait, keserűségeit közvetlen érezvén jelenlegi kártékonyságát, úgy ildomosabb módosításából reá háromlandó hasznokat minden hosszash okoskodás nélkül is világosabban képes felfogni, kivált miután az ezt ajánló 183²/₆ik évi urbéri törvény által erre rég elkészítettet, 's különben is ennek váltsága nem pénz, mellynek jelenlegi pénzkerengtetési pangásunk mellett e'ltötte még igen is nagy a' becse, hanem általa természetett termékek által létesíthető és létesítendő. — A' földesurak sem lesznek ettül idegenek, mennyiben e' különben igen is ingó jövedelmeiket ez által örökidőkre biztosíthatják, e' felett pedig sok kellemetlen és költséges műtéléktől minden áldozat nélkül megszabadúlhatnak, és általában eddig is keserű viszonyaikat kellemesbre átváltoztathatják.

49. Mielőtt az előbbi cikkben felhozott kérdésnek második részére, annak meghatározásra t. i., *„hogy a' robot megszüntetésére melly időszakot lehessen kitűzni?”* átmennék, nem leszen talán helyen kívül magokrúl az elválás módszereiről néhány komoly szót előre bocsátani, mire magamat annyival is képesítettebbnek érzem, mennyiben az eddig létre jött illyféle váltságok legterjedelmesbikébe lényeges tényezőként befolytam, annak phasisait azóta is éber szemmel

kisértem, e' téren tehát tapasztalatokat gyűjteni mód és alkalmam vala*).

50. §. Az urbéres viszonyoknak törvényes felbontása eddig fennálló polgári intézeteink szerint kétféleképp eszközölthetik, nevezetesen pedig:

Vagy az **1836**-ik évi VIII. törvénycikkben megengedett örökös urbéres kötések.

Vagy az **1840**-ik évi VII. t. cikk 9ik §ban megállapított örökváltság által.

Mert az **1836**-ik évi VIII. t. cikkben tetszvényezett ideiglenes kötések, mellyek időszaki lejárásaikkal a' jobbágy sorsát holmi egyéni szeszélyektől és változó fejleményektől függővé teszi, 's épen azért egy magosabb szorgalmat, melly évek múlva ismét csak megújuló követeléseknek túlfeszítéseire szolgálna ürügyül, felkelteni, tehát a' status-czél megközelíteni nem képesek, e' helyen, hol mezőiparunk gyökeres egygyéalakulta irányoztatik, tekintetet nem érdemelnek.

Mérlegeljük most e' kettős módszert benső értéke és gyakorlatisága vonalán:

Az 1836 ik évi VIII. t. cikkben megengedett urbéres örök kötés nem	Az 1840 ik évi VII. t. cikk 9ik §ában kimondott örök váltság ellen-
---	--

*) Most már világosabban is kimondhatom, hogy Csongrád megyei Szentes mező-városának egy részével éppen én kötöttem légyen 1832-ben azon földbér állandósító kötést, melly e' szorgalmas és értelmes jó magyár néppel az örökváltságot megkedveltette, és elvégre azt 1836-ik évben tettelesen ismét befolyással következtette.

egyéb, mint a' jobbágy természeti adózásának állandó számbetűben örök időkre megállítása; ollyszerű elválási módszer tehát, melyet könnyen kiki megérthet, mellynek hasznát minden mélyebb okoskodás nélkül is beláthatja, melly e' szerint népségünk felfogását túl nem mulja; és továbbá: miután ez örök kötés szerint a' dézma szemben állapíthatatik, és csupán a' robotot igényli pénz fizetéssel kiegyenlíteni, a' fizetéseknek pedig tőkésítését nem követeli, annak általános létesítése sem valamely országos hitel-intézet-től, sem pedig pénztözséreink működéseinek e' térre irányásától nem feltételeztetik — alkalmazása tehát szegény úgy mint gazdag községeinknél akadályt annál kevésbé szenved, mennyiben e' módszer tetemes áldozatokat az

ben a' pénzzé átváltott urbéres adózásoknak tőkésített lefizetésében alapulván, minthogy egy felül az ehhez szükséges kölcsönök rendszerint hosszabb időkre, néha igen is mesterséges feltételek iránt szereztethetnek meg, más felől a' váltságítóke is rendszerint több évekre nyújtott részletekben törlesztetik, bonyolódottabb kezelést igényel, mellytől földnépünk, és bizony nem ok nélkül visszaborzad:

Ugyan azért, és mivel továbbá tetemesb pénzoszveget fetételez, szegényebb községeinkre éppen nem alkalmazható, de tapasztalat szerint gazdagabb községeinket is országos hitel-intézet hiányában, egyedül pénztözséreink nyereszkesedési merényletére hagyatva, tetemesen terheli, gyakorlati általános alkalma-

élő nemzedéktől nem kíván, kit kit ügyeinek és pénzállapotának egyéni hatályosságában sértetlenül fenhágy, és folytonos status-örködés nélkül is létesíthető, sőt a' földmives osztály jólétre növekedtével netán megkívánandó örökváltságot is e-lésegití.

Polgári állodalmunkba is minden újabb bonyolódások nélkül is beilleszthető, mert az abba felvett góth formákat, minő az ősiség minden kinövéseivel, az urhatóság 's egyéb a' földbirással eddig összekötött előnyök, éppen nem sérti, sőt az elváló természetü birtokok u. m. egyházi hitrebizottsági, statustulajdoni jószágok sajátságait sem változtatja meg, 's még is mindent megád a' jobbágnak, mit magától az örökváltságtól is józanul reméllenie lehetséges.

zása annyival kevésbé remélhető, mennyiben ez az élő nemzedéket tetemes, néha és némelly egyénekre éppen meg nem lábolható áldozatokra erőszakolja, az egyént pénzügyeinek közvetlen kezezésétől megfosztja, és többnyire rendezetlen, tudatlan, néha csak önhasznát legyező előljáróságának kényére bízni kénytelen, mi a' status öröködését, ha az elválás általánosan megindulna, lehetetlenné teszi.

De a' tulajdonosságot is megszüntetvén, status-alkotmányunkba is nehezen illeszthető — a' földbirtokot ingóvá téve, 's így módot nyitva holmi pazarlásokra, és kijátszó cselszövésekre, mi temérdek bonyodalmakat szülne, mennyire szaporitaná hires pöreink számíthatlan legioit? És legjobb esetben is, miután a' takarékosabb

Mindenek felett pedig a' magány tulajdonossági jogot nem sértve alkalmas arra, hogy egy *parancsoló törvény* által kívánatos sebességgel és általánossággal létesítsen. —

helyekre kerülő tőkék természetesen ismét birtok szerzésbe ruháztatnának, mi iszonyú természet-elleni árra emelkednének ezek, következőleg mi csekély haszonnal fordulnának e' térre, az összehalmozott tőkék!

Végül épen azért, mert a' magányok tulajdoni jogaiba vág, annak általánosítása *parancsoló törvény* által a' legveszélyesebb statusmerény lenne — maradna tehát az elválás ismét a' szabad egyezkedés terén, és teljesülne ad graecas calendas.

51. §. Kétségtelenül kiviláglik e' felületes párhuzamból is, hogy az elválás szent ügye kívánt általánossággal, sebességgel, könnyűséggel, tisztasággal, biztossággal csupán és egyedül az **1836.** évi VIII. t. cikkben engedett urbéres örök-kötések által létesíthető, — hogy tehát midőn az **1840ik** évi örökváltsági törvény alkottott, és azzal a' nemzet figyelme az előbbi viszonyink között egyedül gyakorolható módszertől el, az utóbbinak feneketlen theoriái felé be-

vezettetett, mezőiparunk drága ügyének a' legroszabb szolgálat tétetett légyen, melly körülállás ujjabb tanúbizonyságot nyujt arról, mikép hogy a' sebes vágtatás nem vezet mindenkor leg hamarébb a' czélhoz, sőt azt többnyire eltéveszti.

52. §. A' parancsoló segéd-törvénynek tehát az urbéres örök-kötések alapján kell meghozatni, — részleteibe nem bocsátkozom, mert nem tárgya a' pályakérdésnek, — lényegét azonban következő három vonásokban látnám megállapítandónak ;

1. A' dézmát helyes közép számítás szerint szemül látnám ugy állapítandónak, hogy ez legkésőbb két éves szak alatt az egész országban végre hajtva legyen — a' robotnak pénzül megváltására öt évet engednék a' lassan eszmélők javára, de ugy, hogy évenként $\frac{1}{5}$ -de a' robotnak váltassék.

2. Ez időköz után ha barátságos egyezkedéssel nem lennének képesek a' felek megegyezni, tisztviselői közbenjárást rendelék.

3. Megengedném elvégre, hogy ha idő múltán bármelly község tökésitve kívánná a' már megállított éves járandóságait lefizetni, és magát örökre kiváltani, azt éves felmondás után bármikor tehesse.

Ennyiből állana nézetem szerint a' segéd-törvénynek főbb vonása, és tökéletesen elvagyok hitelve, hogy ezzel az 1836ik évi VIII. t.cz.mellett maradvá — a' váltság ügye kevés évek mulva teljesülne !

És így a' pályakérdés minden részleteinek megfelelően a' robot és dézma megszüntetéséből

ezek szerint bekövetkezendő eredményeknek még hátralevő elősorolását a' következő utolsó szakaszban fogom eszközölni.

NEGYEDIK SZAKASZ.

A' robot- és dézma-váltáság valószínű eredményeiről, fő tekintettel az uri nagyobb gazdaságokra.

53. §. Magasztos hazafi érzetekkel lépek át e' térre, mellyen szép feladásomúl jutott földművelési viszonyink észszerűbb alakultával mulhatlanúl bekövetkezendő fordulatot a' jövőnek tán nem messze láthatárán felkeresni, és áldásos következményeivel együtt nemzetemnek jóslói ihlettséggel előmutatni. Megkísértem, örömmel megkísértem e' kellemes feladásnak legjobb tehetségem szerinti megoldását, hogy a' netalán ez értekezés által is létre segített nemzeti köz capacitatio minél inkább megerősödjék, sőt a' nagy, a' felséges irány felé tettekre is felbuzdittassék.

Mikor napjaim teljében a' mezőipar hangya mozgalmainak tömkelegében nem épen utolsó tényezőként fennállottam még, és a' kor-szentelte eszmék testesítésében e' téren tettes közre működésre én is hivatva valék: már akkor nyomódott rugonyos velömbbe egy gyönyörű, egy lélekemelő tündekép, melly bennem ma is — a' megcsontosodás életszakán — hajdani eleven

színezetében él, — édes honnom egykori boldogabb jövőjének fényképe ez, melly a' mezőipar terén foganatosítandó kor — és ész javalta módosítások által hitem szerint elmaradhatlanul valósítandó.

Szerényen bemutatom azt nemzetemnek feleletül a' pályakérdés utolsó részére, bár egykoron annak valóságát is megpillanthassam testi szemeimmal!

54. §. A' váltság nagy üdvnepjának első biborhajnalán látom mindenek előtt, a' rideg hűbér átkos békói által hajdan lebilincselte; az ingyen munka sorvasztó rendszerétől leigézve tartott; és a' könnyü táplálkozásnak 's nemesebb élvezet ösztöntelenségének vastag anyagisága által halálálomba ringatott nemzeterők miriadjait felocsúdva életre, tettekre kelni, és az annyira elmaradott hon tar színét szorgalmuk új teremtményeivel felékesíteni, — látom azokat sürgő méhként százados indolentiánk vérszéseit tapasztgatni, és a' feltámadó ipar minden nemének a' dús anyagot ernyedetlen gondossággal felhalmozni — felizgatva látom azon nyugtalan munkásságot, melly nélkül sem köz sem magány társadalom jelentőségre, jólétre soha fel nem vergődhetett!

És látom a' hűbér szorgalomölő rombolásainak megszüntével állodalmunkban a' jog- és tényszabadság nagy elvét mindinkább terjedni; a' munka és értelem érdemlett jutalmának csonkítatlan, keserítetlen biztosításával a' szorgalmat fokunkint emelkedni; és illy jótékony befolyások között másfél százados kisdudunket: az ur

bérest is nyomasztó gyámsága alól valahára kibontakozva nagykorúságra fejlődni, életvidor, bátor és vállalkozó önállóságában a' honi jólétnek bedugúlt forrásait köttetlen kezekkel nyitogatva; szende erkölcsiségevel, rendíthetlen vállalásosságával, test és lelke épségével a' statustest egészségét örökidőkre biztosítva. Elöttem az áldadalom ereje, büszkesége: a' vagyonos, szorgalmas, megelégedett földmivesnek gyönyörű alakja!

És tovább látom a' legsikertelenebb munka-tényezőtől: a' robottól megszabadult urigazdaságokat egy szabad jóakarátú, ügyes munkaerőnek varázs hatásai között hajdani szomorú pangásaikból örvendetes virulásra fejlődni — a' kölcsönös jóakaratnak észszerűen irányzott, helyesen számított szorgalomnak áldásait minden részleteikbe feltüntetve, és a' közvagyonosodást, köz jólétet, mind terjedelmesebben szétárasztva! Látom kietlen, életüres Zaharáinkat — a' magyar betyár beduinok sivatag Eldoradoit, és egyszersmind a' vad vallástalanság, nyers nevetlenség, aggodalmas erkölcstelenedés irtózatoss bűn tanyáit — Columellának évezredes arany tanja után „exiguum colito“ gyönyörű apró gazdaságokra szét-fosztatva, ezernyi újabb, még pedig a' környülállásokhoz képeest talán éppen idegen munka-erők által is termékenyítve — egyszerütve látom az extensiv gazdálkodás vastag ködjeinek elosztatásával a' birtok-kezelés mesterségét, és ez által a' jövedelmeket — száz meg száz rovatokkal tarkán megszántott reménybudjettek csalódásai helyett biztos, mindenesetre

a' szélsőségek vészes ingatagságaitól mentesített lehető stereotyp számbetűben megállítva — szabatos rendet, és eredmény-biztosító világosságot mindenütt és mindenkben.

És ismét látom kissé távulabb háttérben keserű visszaszínitutióink miatt mezeinkről elidegenedett nagyainkat a' viszonyok kellemesbre változtával haza szállongani, ős fészkeiket romáikból fénylakokká varázsolni; és az eddig a' külföldön elterméketlenített anyagi tőkét a' szegény honba vissza-szívárogtatni; sőt mi ezeknél is érdekesb: szellemi tőkékkel is társodalmunkat felgazdagítani, és ezzel a' nemzettest eggyé lehetőségét eszközözve, nemzetiségünket, melly nélkül nagy, és állandó jó köz-állományba sohase fejlődhetett, megerősíteni 's meg, nemesíteni — szóval: az átkos széttépettség megszüntével a' statuserőket akadályozatlan, sőt egymástól elősegítetve egy nagy közirányban hatályuk megosztatlan, egész sulyával központosodni.

És mindezekután ugyan ezek által előidézettve megtávulabb látom a' már kimondott adó közössége, birtokolási és hivatalviselési képeség aranykapuin ünnepélyes diszmenettel honunkba vonulni a' nemzeti prosperitásnak minden elemeit: az áldott szabályzott polgári rendet, a' sima vonzó műveltséget, a' sikert biztosító munkásságot, az okosan számító takarékoságot, az élet nemesb élvezetei utáni vágyat, a' gyakorlati szakos értelmiséget, 's mi ezek kíséretében szokott járni, a' mindent élesztő hitelt, a' vállalkozási bátorságot, a' nemzeti vagyont sok-

szorító élénk pénz-forgalmat, és az ezen előzmények után már elmaradhatlan nép-nagykorúság jogszabadságot biztosító intézetével a' külföldi értéki és értelmi tőkéknek az ipar és szorgalom minden nemeivel együtt honunkba bevándorlását — szóval: valósítva szemlélem mind azokat, miket bölcs törvényhozásunk anyagi érdekeink felfogásának első perczétől előkészíteni előidézni törekedett!!

Illy gyönyörű vázolatban tűnt fel akkoron, és él jelenleg is bennem hazám jövőjének varázsképe, 's tántoríthatlanul áll hitem, hogy ha a' mezőgazdaság felszabadtítása első lépésén nemzetem egyszer túleshetett, a' többi önkint fogbekövetkezni és a' gyönyörű, a' lélekemelő kép egész valóságában elő fog állhatni!!

Z á r s z ó.

Ime őszintén, ok-és számalaposan elmondottam mindent, mit mezőgazdaságunk e' két tényezőjéről: a' robot és dézmáról, és közbe talán több egyebkről is — átgondolt, hosszas tapasztalással érlelt meggyőződés-ként birtam és birok; adatokkal is igyekeztem mindeneket támogatni: adatokkal, minőket az élet nagyobb korkérdéseknél ismét nagyszerű vonásokban szokott előállítani, minőket tehát a' sovány számadások penészeiből hiában idéznénk fel.

Átadom ezekben nemzetemnek munka-nehéz életem öszves drága gyűjteményét, még pedig azon szerény hiedelemmel, hogy ez első kísérletemet nem annyira munkám sikerülte, mint inkább ama jó szándok irányában ítélendi meg, melly engem — a' különben is napszámát már bevégezte fáradt életvándort, e' munkám írására ösztönzött, annak írása között folytonosan lelkesített — átadom továbbá azon őszinte nyilatkozattal, hogy ha e' törekvésem a' pályázást nyitott nemes gróf magas hazafiségű szándokát csak némüleg is elérhette, és a' nemzeti capacitatiót e' lényeges kérdésekben hahár csak egy eszmécskével is öregbithette: úgy fáradságom gazdagon meg leend jutalmazva, — átadom végtére azon forró kívánattal: bár az annyira üdvös nemzeti közmeggyőződés, e' munkában kifejtett elemekből előteremtelve, mentül előbb tettekre, honboldogító munkásságra kelhetne, és a' hon átalakulása nagy processusát hová előbb szerencsésen bevégezhetné!!

Végül legyen szabad az 1839ki britt alsóházban elmondott néhány tartalomdús verseket felhozni, mellyek ma, midőn rendezetlen, fejletlen földmivesi viszonyink daczára a' honi kéz- és gyár-iparnak előidézése napi kérdéseink közé erőszakoltatva, nem épen időn kívüli figyelemzetésül szolgálhatnak.

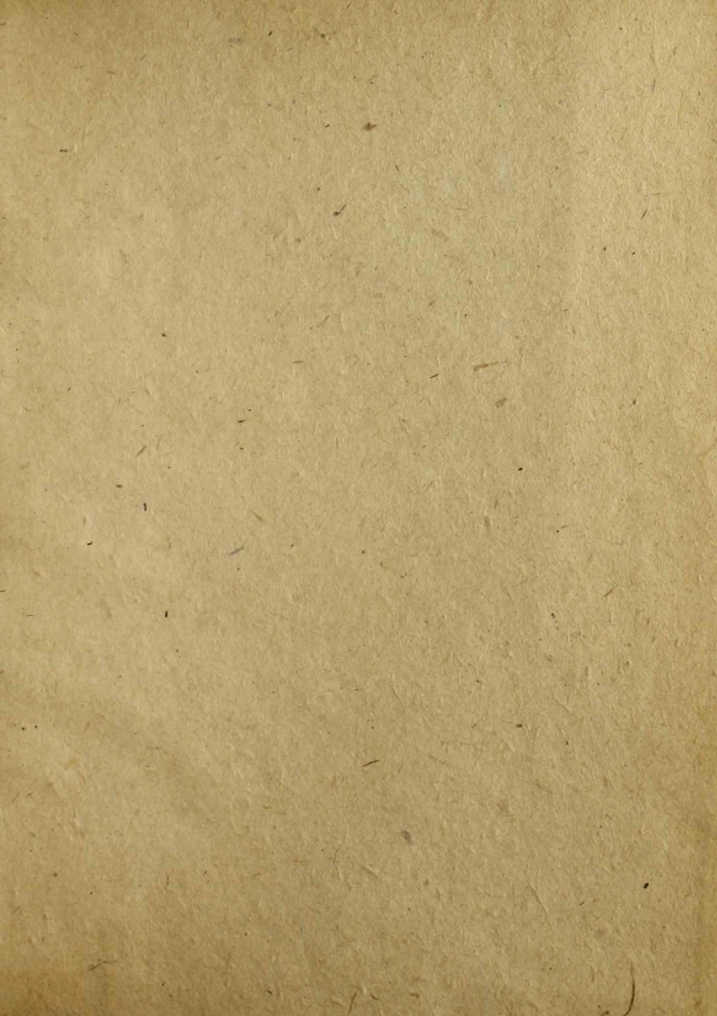
„The cotton lords may flourish or may fade,
 „A breath can make them, as a' breath has made;
 „But a bold peasantry, their country pride,
 „When once destroyed, can never be supplied.“

azaz :

„A' karton lordok virágozzanak, avagy fo-
nyadjanak — egy lehelet valamint teremtette
azokat, ugy ismét ujjá teremtheti; de egy bátor,
szabad földmives osztály — a' honnak büszke-
sége — egyszer elpusztítatva, többé elő nem
teremtethetik.“

V É G E.

RM 1786

